

РАДОВАН МИЋИЋ

ПОРТРЕТИ
ИЗ СРПСКЕ
КУЛТУРНЕ
ИСТОРИЈЕ

111

БИБЛИОТЕКА МАТИНСКОГО

ТРЕТЬЯ

КНИЖКА

ИЗ СЕРИИ

КУЛЬТУРЫ И ДОСЛЕЖИВАНИЯ

№ 1

Издательство

111

111

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Т р а г о в и

Књига 5

Уредник

Миро Вуксановић

Нови Сад

Радован Мићић

**ПОРТРЕТИ
ИЗ СРПСКЕ
КУЛТУРНЕ ИСТОРИЈЕ**

Библиотека Матице српске

1995

РЕЧ УРЕДНИКА

Едиција *Трагови* покренута је да се у њој објављују одабрани текстови стручњака Библиотеке Матице српске и да се тако заокружи њена богата издавачка делатност. Из наслова прве књиге, *Трагом српске прошлости* Иванке Веселинов, изведен је и наслов серије. То смо учинили опрезно и са малом зебњом, јер је природно да тако бива на почетку сваког новог посла. Потом су, у истој едицији, у претходне две године, штампане књиге Марије Чурчић *Огледи из библиологије*, Милане Бикицки *Прилози за историју српске периодике* и Владимира Отовића *Белешке на белинама Његошевих књига*. Сада им се, као пета у реду, придружује књига Радована Мићића *Портрети из српске културне историје*. Скуп текстова под поменутиим насловима, њихов квалитет, разноврсност обрађених тема, прецизно презентовање чињеница и радознала трагања у њима, кураже нас да напишемо, без имало устручавања, да едиција *Трагови* није само леп изузетак у нашем издаваштву, када је реч о библиотекама, већ да је то и значајан учинак који доприноси јаснијем осликавању мапе српске културе и места књиге у њој. Пажљив и добронамеран читалац лако ће у овим издањима уочити како се поништава устаљена предрасуда о библиотекарима, наводно затуреним у ситничавом, околишном скупљању података, без промишљених и откривачких запажања, као да им је једини посао да уврзу конач у иглу и обоје предају у веште руке. Без мудријашког прошивања речима, ваља одрешито рећи - књиге стручњака Библиотеке Матице српске, и у овој и у другим серијама, уздижу библиотекарску професију, доносе корист нашој науци и просвећености, долазе као плодови марљивог и вишегодишњег рада, остају као сведоцба о нашем времену и победама над баналностима у њему. Природно је што кућа културе са дугом традицијом, зачетом 1826. године, има људе способне за такве послове и надамо се да ће их бити још више у данима који долазе.

Књигу *Портрети из српске културне историје* написао је Радован Мићић, већ четвртину века запажено присутан у свакодневном деловању Библиотеке Матице српске, као библиотекар и руководилац у њеним одељењима, активни учесник у стручним удружењима и скуповима, приређивач културних програма и уредник периодичних публикација, писац приручника из библиотекарства, анализа о коришћењу књига и база података у класичном и електронском каталогу, а нарасве познат као темељан,

стрпљив, предусретљив и поуздан информатор који поступно, и без напора (тако увек изгледају људи што добро познају свој посао) проналази одговоре и препоручује литературу за разноврсне теме студената и научних радника, па је по природи свог задатка, а више због начина како га обавља, најтраженији човек у Библиотеци Матице српске. Добро је, дакле, што такав библиотекар, уз све увек добро расположен али и прикривено опрезан, сумњичав, са својим сарадницима дочекује долазнике у каталогу и читаоницама, јер се на тим местима најбоље види лице Библиотеке и резултати укупног рада у њој.

Радован Мићић је у својој књизи *Портрета...* окупио шест огледа: о Вуку и Текелији, о Глигорију Возаровићу, о Ђуру Милутиновићу Црногорцу, о Георгију Магарашевићу, о Данилу Медаковићу и његовом учешћу у раду Матице српске, о Љубену Каравелову и његовом писању о Вуку Караџићу. Носећи текст у књизи који се овде први пут објављује укрстио је животну и стваралачку стазу „самољубивог Текелије” и „трудољубивог Вука”, „штедрог благодетеља Матице Српске” и „бистрог Тршићанина”, „искусног патриција” и „проницљивог плебејца”, „усамљеника из Арада” и „барда народне културе”, „Славјанина” и „Шумадинца”... Све одреднице су пробране као илустрација, а има их још, да се и по томе може видети како су двојица утицајних Срба, на супротним половима по схватањима језика и књижевности, и по много чему још, у исцрпној Мићићевој студији, вештим уопштавањем и описом националног „контекста”, компоновањем мање познатих извора, прегледно, понекад забашурено, на крају „помирени”, готово не приметно, а образложено мноштвом података који увиру у несумњиво „народољубије” Вука Караџића и Саве Текелије. Пажљиво ишчитавање овог текста открива много више од онога што му наслов наговештава, односно показује и културне и политичке прилике у српству (и око њега) у првој половини прошлог века. Мићић, дакле, не пише биографске текстове, већ полази од податка из живота личности којој се истраживањем окренуо, а онда, у рукавцима казивања, у наизглед расплутном штиву, постиже целовитост као резултат. Сличним поступком су истражени и обрађени подаци како су савременици славили Глигорија Возаровића и Вука Караџића, како им је помагао слепи гуслар и књигопродавац Милутиновић Црногорац, како је млади Магарашевић покренуо први српски часопис, како је настајала Библиотека у Матици, како је новосадски издавач и публициста Данило Медаковић видео Матицу као свесрпску кућу просвећености и науке и, коначно, како је бугарски писац Каравелов дао Вуков животопис и његову библиографију.

Ове узгредне напомене немају никакву другу намеру осим да свесрдно препоруче читаоцима књигу Радована Мићића.

Нови Сад, 11. јун 1995.

Миро Вуксановић

ВУК И ТЕКЕЛИЈА

Учени Србљи који љубе свој род и језик

Изненада, као што је стигао у Беч крајем 1813. године, избегли устаник Вук Стефановић је ту, у престоници Аустријске царевине, постао и српски књижевник. За кратко време је написао делце о српском устанку, које није штампано ни сачувано, а већ следеће године је објавио две запажене књиге - *Малу протонародњу славно-сербску пјеснарицу и Писменицу сербскога језика, по говору простога народа*. Када се непуне три деценије касније осврнуо на почетак свог књижевног и филолошког рада, написао је и ово: "Било је онда ученијех Срба у Бечу, који су сав овај посао држали за беспослицу и говорили ми у очи, да не кварим хартије у залуд; но мени се учини боље и милије послушати Г. Копитара, него њих."¹

У полемички интонираном чланку, у којем је желео да покаже како је за почетак његове културне мисије био заслужан Јернеј Копитар, а не Лукијан Мушицки, Вук казује да је у Бечу постојао круг класицистички образованих Срба који нису имали склоности ни разумевања за сабирање народног књижевног стваралаштва. У њему су водеће личности били Димитрије Давидовић и Димитрије Фрушић, издавачи *Новина сербских из царствујушчега града Вијене*. У наставку он помиње и много познатији круг око митрополита Стефана Стратимировића, у Сремским Карловцима. У њему су били професори Карловачке гимназије и Богословије и исто тако образовани архимандрити оближњих фрушкогорских манастира. Они су се, подстакнути занимањем европских научника за балканске народе, бавили књижевним и филолошким питањима и чак покушали да прикупе грађу за српски речник и да саставе граматику бугарског језика, али нису одмакли даље од тих замисли.

Вук доиста није имао претече ни узоре међу члановима бечког а ни карловачког круга. Он их је нашао неколике године раније, међу академски образованим Србима у Будиму и Пешти.

¹ Вук Стеф. Карацић: *Прави узрок и почетак скупљања нашијех народнијех пјесама*. - Пештанско-будимски скоротеча, Пешта, 1842, бр. 20, 21. Наведено према тексту у књизи: Вук Стеф. Карацић, *О језику и књижевности*, Београд, 1969, стр. 133.

Дошавши у Будим у лето 1810. године, ради лечења, дојакошњи писар устаничког Правитељствујушчега совјета и ђак Велике школе придружио се младим Србима окупљеним око Саве Мркаља са Кордуна, који је управо написао књигу *Сало дебелого јера либо Азбукопротрес*, и Луке Милованова Георгијевића из Черевевића у Срему а родом из Осата у Подрињу, који је тада исписивао дело *Опит настављења к Сербској сличноречности и Слогомерју или Просодији*. Учествујући у расправама о филозофском спису њиховог савременика Павла Соларића и, свакако, о филолошким питањима, он им је био занимљив саговорник јер су у његовим речима и мислима могли препознати народни дух, а својим запажањима о неуједначености у језику и писању, до којих је дошао као писар и читач, а и читалац оновремених српских књига, потврђивао је њихове поставке о реформи правописа. Вуку су те расправе биле више од користи; захваљујући њима он је чуо за европске научнике Аделунга и Добровског и дознао да и српски писци размишљају о језику и правопису. Један од њих био је угледни Сава Текелија.

Угарски племић и ерудита из Арада објавио је на српском језику, дотад, два дела - *Једнога Арађанина начертаније Основанија за обученије сербске деце*, у Араду уредити имејушча, Арадском обштеству поднешено, 1798. године, и *Римљани у Шпанији, по Списанију Ватсона Англичанина. Преведено на србскиј језик чрез Саву Тјукели, с примечанијама и кратким додатком правила и упражненија војенаго, управленија сраженијах и укрепленија места*, 1805. године, у време када је буна против дахија у Србији прерастала у ослободилачки рат. Мркаљевоу и пажњу његових сабеседника привукла је та друга књига. У њој се Текелија, у предговору, осврнуо на језик и правопис.

Вук није дуго остао у Пешти. Неизлечен, са штаком и згрченом левом ногом у штули, вратио се у Србију. Обогаћен стеченим сазнањима, вероватно је желео да остане у Београду, где су Доситеј Обрадовић, Иван Југовић, Сима Милутиновић и други учени родољуби приметили извесне облике културног живота и рада, особене за грађанско друштво. У живот патријархално-ратничке Србије они су унели читање књига, штавише њихово писање и превођење са страних језика на српски. Али Вук, иако склон да буде у близини учених људи, кратко време је био учитељ београдске мале школе и већ у пролеће 1811. налазимо га као поверљивог чиновника у Неготинској Крајини. А 25. јула исте године* Стефан Васиљевић Живковић пише му из Брзе Паланке у Кладово:

Мени бы самоъ драго было кадъ бы стесе њ вы овде наодили. Време бы прекраћивали. Я њ Г. Ђомићъ, вы имой братъ Симо, было бы читаво дружество. Мы бы нашли њ увреме одоховенія посла шале њ веселя, а моглибы њ щогодъ полезніе чинити. Осимъ еднога Телемаха други при себи книга неимамъ. Нѣга читали бы, преводили бы; ако небы хотео лепимъ начиномъ њ добримъ мы бы га њ силомъ у ове Србе привикавали.²

* Датуми су по старом календару. На датуме по новом календару указано је у тексту.

² Вук Стеф. Карацић: *Преписка I* (1811-1821), Београд, 1987, стр. 146.

Очито, Живковић је био предан и амбициозан присталица Доситејевих просветитељских идеја, а да су оне већ хватале корен сведочи писмо што га је Карађорђевић секретар Јанићије Димитријевић Ђурић 4. априла 1813. године послао Вуку из Тополе у Брзу Паланку:

Поздрављамъ Васъ Брате Вуче Стефановичу и тако Вамъ даемъ на знанъ, како сам Ваше Писмо приміо и разуміо, что ми пишете и књижицу именуемо Римляни у Шпаній, коју сте ми на Прочитаніе Послали приміо самъ, за кое Вам особито благодаримъ. - Мени е познато да сте Ви код мене доходили на разговоръ, када сам у Кладови біо; но будући дасам біо болестан, тако нисам се могао съ Вама разговарати, а кадасмо се Састали у Београду ондак нисам имао времена съ Вама разговоритисе; Али опетъ меніе позната Ваша ревност и вѣрност к' нашему Отечеству и како Ви любите наше Отечество, но будите стерпѣливи и у на предак тако исто владаитесе и имаите добро Поведеніе живота, и ревнуите за Отечество, и сатимѣте у милост код Господара Ђорѣа доћи и съ временом биѣте Срећни, и Прилику ѣте добити и болъ Отечество послужити, а я знам дасте ви тому врло каили, а сваки човек, коисе Стара за свое Отечество и кои жели Отечеству своему вѣрне услуге показати, онаиѣ сваки Срећно проћи, и награжденіе по заслуги своеи Приміѣ, али обстоятелствасу различита, и валя дасе претерпите за неко време док Прилику наѣмо, какоѣте и Ви задоволни бити, и за искрени вашъ Поздрав, и књижицу, коюсте ми послали, особито вам благодарим, и будите увѣрени дасе и я од васъ отлучити неѣу - свако вам добро желећи остаем

У Тополи 4^{га} Априла
813: года

Верховнога вожда Секретаръ
Јанићије Димитријевић³

Ово писмо је значајно сведочанство како о културним струјањима у Србији, у време устанка, тако и о Вуковим хтењима у преломној години његовог живота.

Будући хроничар устанка Јанићије Димитријевић Ђурић је читалац књиге *Римљани у Шпанији*, коју је превео и приредио Сава Текелија, намењујући је управо устаницима у Србији. Послао му је Вук, који је ишчитао и разумео Текелијине поруке.

У наставку писма Вука поздравља његов друг из Велике школе Стојан Ненадовић:

Любезни другъ
искрени Братъ!

Примите и од мене любезно Поздравлѣ, и желећи Вамъ од всевишнѣга да Ви овај торжествени Празник воскресеніе Христово, коему се цѣли Народ Христіански радуе, мирно, здраво, весело и задовољно Проведете, и препоручујући се вашој братској любви есам

вашъ
искрени Пріятель и вѣрни братъ
Стоян Ненадов.

³ Исто, стр. 158.

Поздрављам любезно Г. Евту Савича, и брата арсу ако буде ту код Васъ, и можетему објавити да ми пошлѣ, но[?] мое Сербске Историје, штосам на прочитаніе предао, или да их барем добро чува.⁴

Вук Стефановић Караџић

Сасвим сигурно, придодата порука је била упућена њиховом заједничком знанцу из Велике школе Арси Андрејевићу „Кастриоту”, читаоцу или можда рецензенту списа о српској историји, а највероватније је реч о рукопису самога Ненадовића. И то је још једна потврда културних прегнућа у устаничкој Србији.

⁴ Исто, стр. 158-159.

Оптерећен чиновничким пословима у пограничном подручју са Аустријом и Турском, Вук се није могао посветити читању, а ни писању, како је доцније сам казао, историје српског устанка. Октобра 1812. године он моли попечитеља Миљка Радоњића да му нађе намештење које ће му омогућити спокојнији начин живота с обзиром на здравље и склоности ка списатељском раду. Негдашњи професор Велике школе, Радоњић је познавао Вукове способности и у писму од 8. октобра, којим му је одмах одговорио, обећао је да ће му до краја године помоћи у томе, али је управо тада пао у немилост и изгубио службу у Совјету. Следећи пут, у пролеће 1813. године, Вук је исту молбу упутио Вождовом секретару Јанићију Димитријевићу Ђурићу. Његов већ цитирани одговор, пун уважавања и разумевања, није му ипак давао велике наде. Штавише, убрзо му је, у одсуству совјетника Јевте Савића, његовог рођака и првог учитеља, поверено извршавање свих народних послова у Крајини. Савестан и неуморан, он их је обављао на задовољство Совјета, све до слома устанка.

Када је турска ордија продрла у Србију, секући и палећи све пред собом, Вук није са устаничким вођама и другим виђеним људима пошао пут Молдавије и Бесарабије. Са Стефаном Васиљевићем Живковићем и његовом женом Савком, ћерком Јевте Савића, отиснуо се у царски град Беч.

Стефан Васиљевић Живковић носио је у престоницу Хабзбуршке монархије рукопис превода Фенелонове књиге *Телемахове авантуре*, који је насловио *Прикљученија Телемака сина краља Улиса от Итаке*. Вук је носио собом овећу уштеђевину у златницима, разочарање и интимну жељу да научи немачки језик.

Озлојеђен и под тегобним утисцима што их је понео из попаљене и прегажене Србије и, не мање, из избегличких логора у којима су стотине пребеглих породица страдале од глади, болести и самовоље аустријских чиновника, он је, како можемо наслутити, описао последње догађаје у устанку, који су довели до његовог слома, или је можда покушао да охрабри Карађорђа да и поред пораза не клоне духом. У сваком случају, пишући тај данас незнани текст, исказао је једну од одлика даровитог писца - ваљано познавање језика - и управо она је определила његову књижевну, филолошку и уопште културну делатност.

Није нам знано да ли су Стефан Васиљевић и Вук Стефановић у исто време предали рукописе бечкој цензури на одобрење, или је то први учинио Вук, да би, када му није било одобрено штампање због аустријске подршке Турској, прихватио да помогне објављивање *Телемака*, како је навео касније, у једном од својих полемичких чланака. Познато нам је да се 28. децембра 1813. године (по новом календару) појавило објављеније на ту књигу а потписао га је *Всепокорњишиј слуга Стеван Васиљев Живкович*.

У том огласу, писаном језиком и стилем као и друга оновремена објављенија, пажњу привлачи завршни пасус у којем Живковић наговештава да ће, уколико његови сународници прихвате најављено дело, објавити поред других својих превода и историју догађаја који су се у Србији збили од 1803. до 1814. године. Ипак, мада је није најавио огласом, Вук је пре појаве Живковићевог *Телемака* објавио *Малу простонародњу славено-сербску*

пјеснарицу. У замаху који је узео пишући текст о устанку, уобличио је рукопис прве своје збирке народних песама и прионуо да саставља граматику народног језика.

Видевши да у ученим Србима који су се окупљали око Давидовићевих и Фрушићевих *Новина сербских* не може наћи саговорнике а још мање сараднике у подухвату какав је био рад на граматици српског народног језика, Вук је у пролеће 1814. године пошао у Пешту; веровао је да ће му тамо помоћи млади Срби са којима је друговао 1810. године. Када је дошао у угарски престони град, нашао је само Луку Милованова Георгијевића. Сава Мркаљ, после потреса који је изазвала његова књига *Сало дебелого јера либо Азбукопротрес*, и њене забране, већ је увелико странствовао далеко од Пеште.

Када га је Вук упознао 1810. године, Лука Милованов је радио као српски учитељ, мада је био завршио право на Пештанском универзитету. Темељно образован, он се посебно занимао за књижевна и језичка питања те је написао књигу, већ поменути, *Опит настављења к Сербској сличноречности и Слогомерју или Просодији*, али она није доживела да буде одмах објављена. Године 1810, када ју је завршио и у августу добио допуштење цензуре за штампање, није имао новца да је објави. У пролеће 1811. сакупио је новац за штампање, али овога пута није добио одобрење од цензуре, с напоменом да је књига написана истим правописом као Мркаљев *Азбукопротрес*. Иза забране Мркаљеве књиге и иза одбијања цензуре да одобри штампање Георгијевићевог дела реформисаним правописом стајао је моћни и утицајни митрополит Стефан Стратимировић.

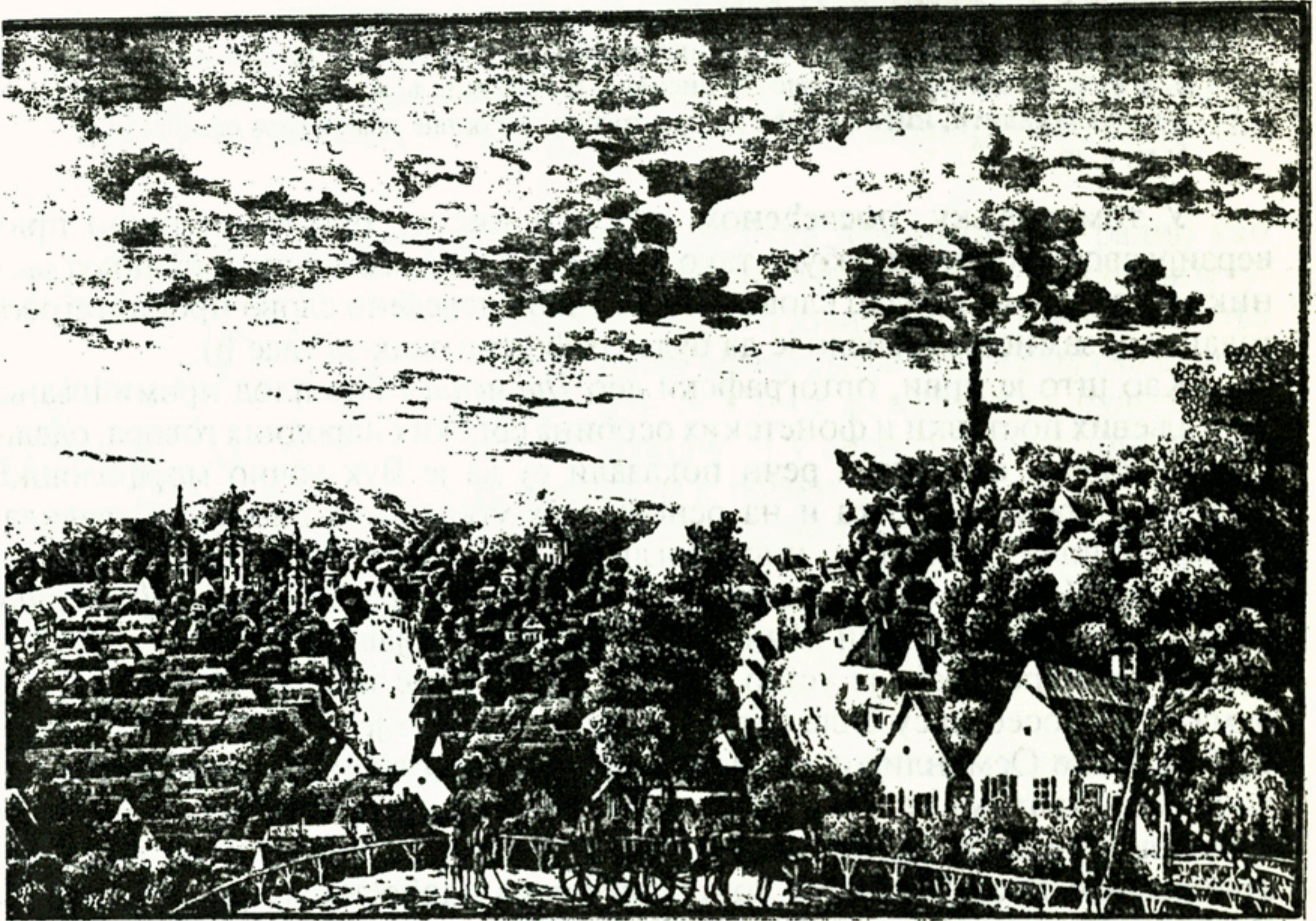
Осамљени Лука Милованов, који је у међувремену оглувео и постао винопија, радо је прихватио филолошке разговоре са Вуком, па су њих двојица читаво пролеће претресали Мркаљеву књигу о правопису и дела која су јој претходила. Када је у јулу изашла *Писменица сербскога језика*, могло се уочити да се она умногоме ослања на Мркаљево проскрибовано дело. Била је штампана реформисаном азбуком а њен аутор је у Предсловљу написао:

Перва и највећа критика, која ће срести ову моју Писменицу, бит' ће сврху начина правописања: и ја сам истина о овоме много сумњао и размисљавао, но најпосле ми се учинило да је овако најлагше дотерати Сербско Правописање под оно заглавље: П и ш и, као што говориш; а читај, као што је написано.⁵

У првом делу *Писменице* он, као и Мркаљ у *Азбукопротресу*, помиње оне списатеље, почев од Доситеја, који су уносили промене у књижевни живот и правопис. Међу њима је, и код Мркаља и код Вука, име Саве

⁵ *Писменица Сербскога језика, по говору простога народа написана Вуком Стефановићем, Србијанцем, у Виени, 1814. Наведено према тексту у књизи Вук Стеф. Караџић: О језику и књижевности I, Београд, 1968, стр. 31.*

Сремски Карловци у првој половини 19. века

Највећи, а то је Стратимировић, био је доследан у свом конзервативном поимању културе, а и зазирао је од реформаторских подухвата, плашећи се да би они могли бити искоришћени у прозелитске сврхе владајућих државних кругова. Други, несумњиво под утиском Доситејевих мисли, прихватили су Вукову тежњу да по узору на народни језик установи књижевну граматичку норму, али нису подржавали корените промене у ортографији, јер су у њој видели симбол културног наслеђа и историјске повезаности православља и Српства. Изразит пример таквог односа према Вуковом филолошком раду представља став Лукијана Мушицког. Мада по Вуковом казивању није марио за народне песме, старао се да у манастиру Шишатовцу угости Вука и његове певаче; исписивао је стихове на славносербском језику, али је разумевао Вукове филолошке поставке; међутим, није прихватао реформу писма, сматрајући да је она преурањена. Тек доцније и сам је суделовао у њој помогавши Вуку да дође до графијских решења за азбуку утемељену на фонетском принципу.

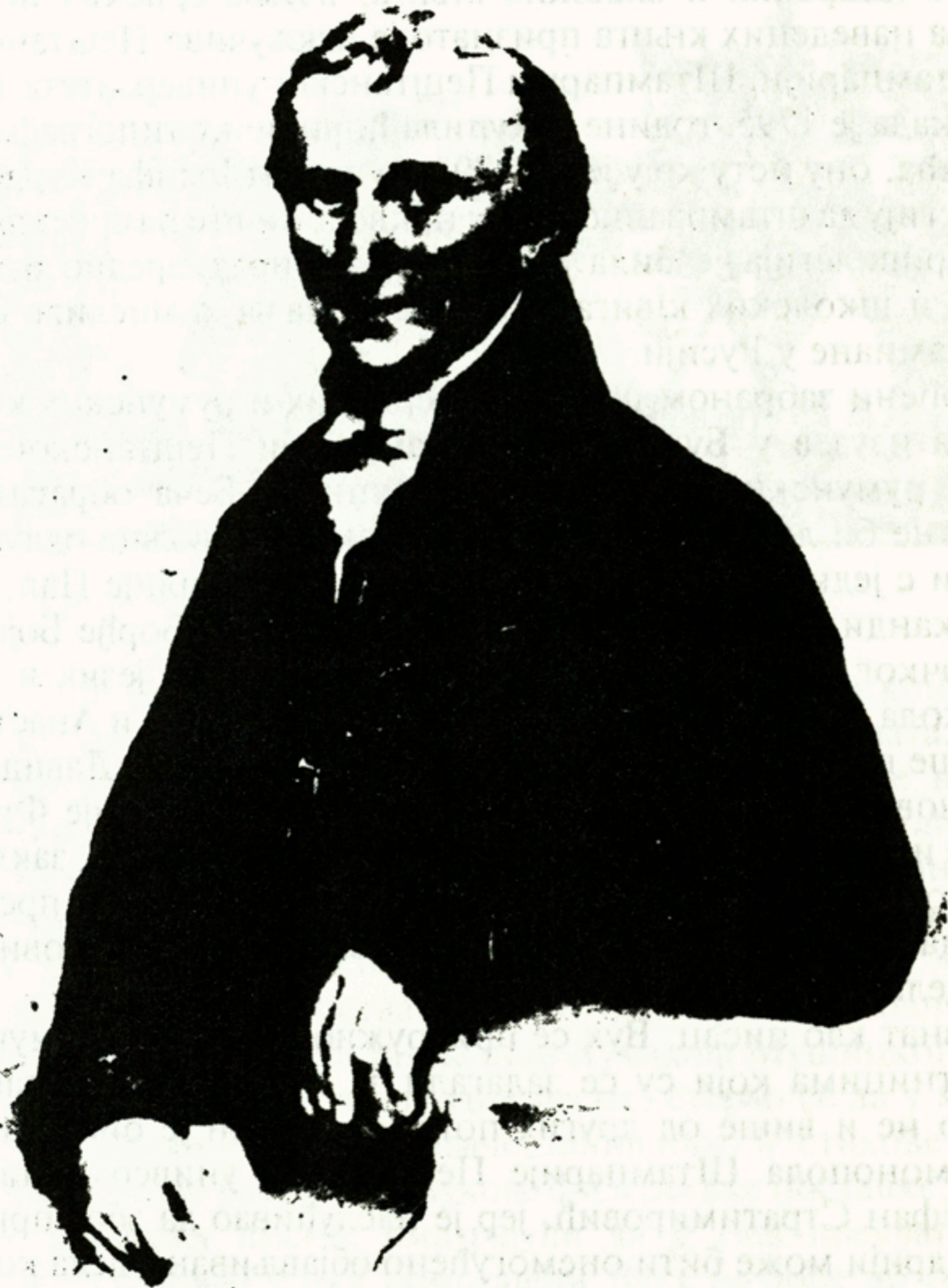
Прву половину 1815. године Вук је провео у Карловцима и у Шишатовцу, записујући народне песме и приређујући их у другу своју збирку којој је дао наслов *Народна србска пјеснарица*. Када ју је најавио објављенијем у додатку *Новина србских*, датираним са 15. јуном 1815. године, у Сремским Карловцима, проишљиви Стратимировић је схватио да настаје нов покрет у српској литератури и филологији, тим пре што је био, без сумње, извештен о новом, опет неуспелом покушају Луке Милованова Георгијевића да свој *Опит настављења к Србској сличноречности и Слогомерју или Просодији* штампа словима Мркаљеве азбуке. Оно што га је посебно бринуло било је занимање за Вукове књиге у научној периодици. Поред Копитара, повољну оцену о Вуковом раду дао је и угледни Јакоб Грим. Како је сам Лука Милованов написао Вуку, који је почетком јула 1815. године стигао у Беч, митрополит је упутио „против Новајлија тужбу” Двору и исходио царску одлуку „да се свака књига под оштру Цензуру и коректуру подвргне”. Неколико дана касније, крајем јуна, објављен је декрет Дворске канцеларије којим је у Бечу и свим цесарско-краљевским наследним земљама забрањено штампање илирских и влашких књига, изузев српских новина, а право штампања наведених књига признато је искључиво Пештанској универзитетској штампарији. Штампарија Пештанског универзитета заиста је стекла то право када је 1795. године откупила ћириличку типографију од Стефана Новаковића, ону исту коју је он 1793. купио од Јосифа Курцбека, а са њом и привилегију да штампа школске и црквене књиге на српском и румунском језику. Привилегија је била дата да би се предупредио и забранио увоз црквених и школских књига из других земаља, а мислило се пре свих на књиге штампане у Русији.

Погођени забраном штампања српских и румунских књига у другим градовима изузев у Будиму и у Штампарији Пештанског универзитета, српски и румунски културни посленици из Беча обратили су се цару Францу I не би ли исходили укидање тако неповољне одлуке. Мемоар су потписали с једне стране Румуни - Ладислав Василије Пап, доктор филозофије и кандидат медицине 5. године, Михаило Ђорђе Бојаци, испитани учитељ грчког језика и писац уџбеника за влашки језик и више српских дела, Никола Бајул, ердељски камерални канцелист, и Анастасије Карећи, писац више влашких дела, а с друге Срби - Димитрије Давидовић, уредник српских новина и писац више српских дела, Димитрије Фрушић, доктор медицине и уредник српских новина, Димитрије Нешић, заклето бележник Краљевског угарског судбеног стола, Стефан Живковић, преводилац *Телемаха* и издавач часописа *Благодетелна муза*, и Вук Стефановић, писац више српских дела.

Признат као писац, Вук се придружио српским и румунским културним делатницима који су се залагали за слободно штампање књига. Не мање, ако не и више од других потписника, он је био заинтересован за укидање монопола Штампарије Пештанског универзитета, иза којег је стајао Стефан Стратимировић, јер је наслућивао да због привилегије дате тој штампарији може бити онемогућено објављивање дела која је замислио и онако како их је замислио.

Иако је знао да су му највећи опоненти митрополит Стратимировић и његови поклоници, Вук је крајем 1815. године поново дошао у Карловце. Зиму и пролеће наредне године провео је у Шишовцу, припремајући речник народног језика, и у Карловцима, читајући старе дипломе, рукописе и књиге у богатој Митрополијској библиотеци. Тако је у непосредној близини чувара преживелог црквенословенског језика настајало епохално дело лексикографског и енциклопедијског садржаја, које ће упознати Европу са језичким благом Срба и етнографски и социолошки осветлити српски народни живот.

Насупрот Стратимировићу, зачауреном у традицију више класе српског рода, Вук је већ својим првим филолошким делима био окренут страним славистима и ученој Европи. Очекивао је да његову граматику народног језика Копитар преведе на немачки, а српске речи у речнику истумачио је немачким и латинским речима, како би њихово значење било разумљиво класицистички образованим научницима у европским земљама.

Сава Текелија

Пре Вука европску перспективу у представљању српских ствари имао је родољубиви Сава Текелија. Ту интенцију знатижељни Вук је могао уочити док је читао *Примечанија* у књизи *Римљани у Шпанији*, посебно она у којима је Текелија повезао српски устанак са актуелним ратним збивањима у Европи, предочавајући устаницима поједине епизоде као за њих поучне примере. И сам учесник устанка, он је у томе препознао скривену Текелијину поруку да је пробуђени српски национ стао у ред савремених европских народа, а у писцу дела спознао је родољуба забринутог за судбину подухвата својих сународника. Занимање за збирку народних песама и за граматику и речник народног језика, које су испољили научници од ауторитета, Вук је, несумњиво, доживео као потврду поруке образованог Србина из Арада, а и свога сећања да српски народ у духовним способностима не заостаје за народима европских држава.

Уверен да га он може подржати као родољуб и богат човек, који уз то не припада ниједном од српских културних кругова, амбициозни Вук се веома промишљено обратио Сави Текелији већ 1814. године. Тада су им се погледи подударали, да би се после неколиких година разишли и постали заступници две различите струје у српској култури, давши јој сваки на себи својствен начин трајан допринос.

Племенити Сава от Тјукјули

Вук Стефановић се први пут обратио Сави Текелији 8. септембра 1814. године, недељу дана после најаве у додатку *Новина сербских* да ће штампати граматику српског језика. Текелија му је одговорио из Арада 22. септембра исте године. Уз писмо Текелији, које није сачувано, Вук је приложио *Објављеније на Писменицу (граматику) српскога језика* и, како се из Текелијиног писма може закључити, извод из рукописа свог првог дела, написаног по доласку у Беч 1813. године.

Сава Текелија је, судећи по његовом одговору, пажљиво прочитао и Вуково писмо, и приложене текстове.

Изразивши жаљење што се Вуку није испунила жеља да се састану у Пешти, он пише:

естлибы вас прилика у наш краи довела, тобы я себе сретѣна почитавао познати онога народолюбца, кои без пристрастия истину казати у своим воивода Србски описанию ниесе сумняо; обѣщаніе о пришилианю те мени драгоцѣне вещи особливо одолжава, а я вас увѣрити могу, да како, що ту ствар цѣнити знам, тако и по могутству моме вам мое благодареніе освѣдочити пропустити нетѣу, само дами доруке додѣе.⁸

Заинтересован за збивања у Српству, Текелија је у Вуку видео родољубивог хроничара устанка и очекивао је благонаклоно да му он пошаље свој

⁸ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка I*, стр. 494.

целовит спис. Али показао је занимање и за Вукову граматику, и то не само као пренумерант:

Вашу писменицу ясам овде препоручио, и надамсе датъесе код означенаго у Араду собирателя лобители предчислити, яже прилажем 10 f. дабысте любов имали и мени одну ѿти книжица послати.⁹

Вук се, очито, био добро обавестио о Сави Текелији и о његовом занимању за догађаје у Србији у доба устанка. Пошто је у Пешти 1810. године упознао његову књигу *Римљани у Шпанији*, а могуће и *Једнога Арађанина начертаније...*, о њему је у Бечу извесне важне појединости могао чути од Копитара, који је као царски чиновник од поверења знао за Текелијину дотадашњу јавну делатност и за његове односе са другим Србима. Уз то, у угледној кући Теодора и Марије Тирке, са којима се Вук спријатељио у Бечу, свакако је спомињан племић из Арада. Теодор и супруга му Марија из породице Демелић, били су из Баната, где је Текелија био добро знан, па су им биле познате и епизоде из његовог живота богатог догађајима и обртима.

Рођен 1761. године у српској породици која је у првој деценији 18. столећа добила угарско племство, Сава Текелија, старином Поповић, учио је српску па латинску школу у родном Араду, затим гимназију у Араду и Будиму. Високо образовање је стекао слушајући предавања на Бечком универзитету и потом завршивши студије права у Будиму, 1785. године. Већ следеће године одбранио је докторску тезу и постао први Србин доктор права на Пештанском универзитету. Године 1787. одлази у Русију код стрица Петра, руског генерала. Вративши се из Русије чекао је државну службу од 1788. до 1790. године, када је постао подбележник Чанадске жупаније и започео запажену јавну делатност.

На Црквено-народном сабору у Темишвару Сава Текелија је заступао тезу о инартикулацији Срба, по којој су српске привилегије, добијене од монарха, требало да буду обухваћене законима Угарског краљевства, насупрот ставу саборске већине и царског представника о екскорпорацији, који је подразумевао да се Банат, као српска провинција, отцепи од земаља угарске круне и да у његовим границама Срби уживају аутономна права на темељу добијених привилегија. Текелија је своје мишљење, исказано у запаженим саборским беседама, заснивао на историјскоправном тумачењу одредби у прокламованим привилегијама, уверен да би остваривање српских права зависило од воље и тренутних интереса Хабзбуршког двора. Исто тако, он је знао да Срби не настајују само Тамишки Банат и Поморишје већ знатне области у Потисју и Подунављу и даље на запад и југ све до Војне крајине, где су такође чинили већину. Због тога је ценио да би отцепљење банатске провинције, ако би бечки двор и спровео ту одлуку ризикујући спор са угарским племством на темељу историјског права, значило варљив бољитак за мањи број Срба, док би већина његових сународника остала без грађанских права, и то управо у крајевима и варошима где је настајао српски грађански сталеж. Сасвим извесно, по-

⁹ Исто.

мишљао је на то да они не би могли остварити национална и грађанска права која је видео као тековине века просвећености. Сава Текелија је припадао жупанијском племству па је истовремено заступао и интересе тог staleжа, јер је знао да бечки двор полаже право на Банат, као на земљу освојену од Турака, те да намерава да на његовим просторствима створи велике поседе свога племства, што је претило да угуши мале поседе жупанијских племића. Уза све то, у ове крајеве царска власт је већ насељавала Немце и у мањем броју Французе из западних провинција Монархије, настојећи тако да Банату да немачки карактер.

У сваком случају, Сава Текелија је у својим беседама иступао као родољуб који има визију српског националног и грађанског развоја. Такво полазиште имао је и у потоњој јавној делатности, као секретар Угарске дворске канцеларије у Бечу, почев од 1792. године.

Проницљив и са даром доброг запажања, Текелија је водио дневник у коме је бележио и коментарисао збивања у Канцеларији и она која су имала одјека у њој. Више него његови мемоари уобличени много година доцније, рукопис дневника сведочи о његовом занимању за културна и просветна питања која су се тицала Срба. Судећи по запису датираном 29. октобра 1795. године (по новом календару), Текелија је имао извесног утицаја на премештање Новаковићеве штампарије из Беча у Пешту.

Ову исту типографију, колико се мучио Новаковић, те могао добити, јасам управио да су допустили у народ из Беча отнети; саде кад је у Пешти проклети калуђер, кад се и он помешао међу купце - купио 2 акције за 1000 f., коју да не да, волио је највећем непријатељу доизволити продати. Боже мој, истина је, дакле, да су калуђери с митрополитом упропастили овај народ!¹⁰

Будући да се и сам школовао у суседном Будиму, он је сматрао да је Пешта, град са знатним бројем Срба официра, чиновника, трговаца, занатлија, ђака и студената, средиште српског народа у Угарској и да, стога, ту, а не у Бечу, треба да делује српска типографија. Његова очекивања и планове очито су изневерили епископ будимски Дионисије Поповић и митрополит Стефан Стратимировић - калуђер и митрополит у његовом запису. Своје разочарање и подозрење, поводом резолуције да „типграфију илиричку” купи Универзитетска штампарија, изразио је у белешци од 9. новембра 1795. године (такође по новом календару):

Што се мучили вредни људи добити гурсузи изгубише. Саде ће нам папишти, који су сваким начином се старали поткопавати овај закон, књиге црковне штампати. Ко ће стајати добар да они [неће] и наше књиге, као и њеке [друге] што су, по своме укусу, као папа што је хтео, изштампати; ко ће стајати добар да православни унијатске књиге не добију? Има ли већ и бољи способ људе у унију довести него чрез књиги?¹¹

¹⁰ Дневник Саве Текелије, приредио Стеван Бугарски, Нови Сад, 1992, стр. 40.

¹¹ Исто, стр. 42.

Међутим, Саву Текелију није погађала само инертност црквених великодостојника, коју су они испољили у случају српске типографије, већ су његово огорчење изазивали и њихови конзервативни и егоистични ставови и однос према националној просвети. О томе је оставио опширан дневнички запис, датиран октобра 1796. године, у Араду:

Шта ће и калуђер прост от свиња, от рифа или от довнички' папуча на достојинство без наука доходјашчи, него оно што они знаду, то јест: појати гласове, слушати г[оспо]дара ако ће му и кожу дерати, владику за Хр[и]ста почитавати, пред њим клечати и метанисати, а светињу држати, милостињу у манастир давати, от уста укидати [па] калуђера 'ранити, саландаре [и] парусије делити, нишчету и гоненије трпити - то су калуђерски совјети, то обученије народа, али у тим благополучије народа не состоји. Друго би ваљало Србље учити: њему поњатија дати шта је човек, шта је народ, шта су њихова права, шта су дужности, шта составља народ шта силу његову, шта удержава крепост, како народ своје сушество изгубљено добити може, како је несогласије разорило све, како је у сужанство, у робство људе довело, како без наука не може човек народу достојинство дати, како се ваља труди[ти] да се способ даје науке предобити, како своје имјеније може народ умножити, како један другога подпомагати, от нападенија бранити и пр[очаја]. Таковога нема ко да Србље учи, а без тога Србљи нигда неће бити народ ако ће јошт 10 митрополита имати и 700 владика. Један Петар у Росији учинио је више него сви патријарси с владикама.¹²

Вођен таквим мислима, Текелија је ту, у родном Араду, наумио да заједно са сестром Алком, удовицом генерала Аврама Путника, и другим виђеним суграђанима, оснује фонд за школовање српске деце у овој вароши и на вишим школама у другим градовима. Жеља му је била да Арађани мада „најкрајњи у сербском народу, први буду који су се на овај начин почели за опште добро старати, који су први камен стјене нерушиме метули, от ког' ће се зраци на цјео народ повраћати...”¹³ С тог разлога објавио је у Будиму књижицу, већ поменуто *Једнога Арађанина начертаније...*, на српском а после и на латинском језику.

Јавно публикујући своју просветитељску замисао, Текелија није пропустио да укаже и на то како није спроведена одлука Темишварског сабора о прикупљању новца за школовање српског свештенства. Својим идејама и, још више, критичким ставовима према свештенству и посебно неукости калуђера, он је окренуо против себе црквене великодостојнике управо у време када је претендовао да заузме виши положај у Угарској дворској канцеларији. Не добивши Стратимировићеву подршку да буде именован за референдара, пошто је епископ Петар Петровић дао оставку на тај положај, 1798. године повукао се са места секретара и вратио се у Арад.

Продор Наполеонове војске у земље Хабзбуршке монархије подстакао је Текелију на једну изузетно смелу замисао. У својим мемоарима он је

¹² Исто, стр. 97.

¹³ Сава Текелија: *Једнога Арађанина начертаније Основанија за обученије сербске деце, У Араду уредити имејушча, Арадском обштеству поднешено*, Будим, 1798. Наведено према тексту у књизи *Дневник Саве Текелије*, стр. 124.

записао како је 1799. године намеравао да окупи српске младиће који су се скривали да не би били регрутовани, те да предводећи их запоседне Арад и Темишвар. Тај рискантан подухват остао је само замисао, али већ крајем 1800. године, када је у жупанијама спроведена општа мобилизација, добио је чин потпуковника и команду над батаљоном. Следеће године, после наредбе да официри који командују батаљоном не могу имати виши чин од мајора, напустио је војну службу, не дозволивши да буде деградиран.

Чини се да су ова кратка војничка епизода његовог живота и догађаји који су следили подстакли Текелију на размишљање о стварању словенске државе на тлу земаља око којих су доскора међу собом ратовале Венеција, Аустрија и Турска. Не знамо да ли је његова визија те државе била подстакнута сличном коју је имао деспот Ђорђе Бранковић крајем 17. века, али утицај Наполеонових освајања аустријских провинција настањених словенским становништвом је несумњив. А онда је Карађорђевог устанак, који је Србе увео у матицу европских збивања, инспирисао Текелију да прошири своју визију словенске државе на југу Европе.

Наполеон

Свестан значаја устанка више него његови савременици, а и већина устаничких вођа, он је у свој пројект нове државе унео националну димензију и такву замисао уобличио у опширан меморандум на француском језику, потписао га псеудонимом Ивановић (према имену свога оца Јована) и упутио га, посредством француског представника у Бечу, конзулу Француске, Наполеону Бонапарти.

У меморандуму, који је превасходно политички акт, Текелија је истакао тезу да Француска треба да подржи српски устанак и оснивање словенске републике или монархије на Балканском полуострву, како би предупредила претензије Русије и Аустрије на земље под Османлијском влашћу. У прилог изречене тезе навео је да те земље настајују народи истог, словенског порекла, да имају заједнички језик, па је из тога извео закључак да они представљају једну нацију, иако припадају православној, католичкој и муслиманској вероисповести. Ако би та нација образовала сопствену државу на принципима слободе, једнакости и грађанских права, изгубио би смисао утицај Русије на њој истородне балканске народе, истог језика и већином исте вере, који је усредсређен на њихово национално ослобођење. Износећи ту поставку, Текелија је уверавао Наполеона да је образовање такве државе у интересу Француске, јер би тако била заустављена експанзија Русије, а ослабила би и Аустрија, пошто би нова држава побудила националне тежње њених бројних поданика словенског порекла.

Иако је писао политички акт, Текелија је у меморандум унео доста тачних запажања о културним приликама у којима су живели словенски народи Балканског полуострва. Говорећи о непросвећености становништва он наводи да је „неукост народа велика у целој нацији” и наставља: „Свештеници једва знају да читају и пишу; стога је тешко да се таквим људима дају идеје о општем добру, љубави према заједници, енергији и свему што чини постојаност једне државе.”¹⁴ Знајући то, а познавајући и провинцијалну суревњивост народа, предлагао је да држава понесе с националног гледишта псеудоисторијско илирско име.

И Текелијин осврт на карактер народа, мада у оцени искључив, није неутемељен. За лоше моралне особине Срба он каже да су последица вишевековне обесправљености под Турцима и, подједнако, последица њиховог депресираниог положаја у Аустрији, што је изменило особине које је народ имао у својој феудалној држави.

Текелијина оцена српског устанка, његовог значења и перспективе такође је умногоме реална. Он каже:

Управо сада једна таква нација диже главу и збацује јарам да га више никад не прихвати, било из потребе, било због сопственог обележја, било због утицаја других. То је српски народ, или србијански, ако се узму у обзир само они који живе у Србији. Овај народ није био многобројан, а још мање јак да би могао да збаци јарам који га тако дуго притиска. Он не може ни на шта да се ослони осим на своју малобројност, јер нема новца, барута, оружја, топова нити ишта друго што је потребно за ратовање. Поред тога нема људи који би њим управљали, који би могли

¹⁴ Сава Текелија: *Описаније живота*, Београд, 1966, стр. 181.

да му дају саму идеју националног постојања, још мање да га уреде. Он нема довитљивих нити искусних, једном речју ништа што би подржало рат или учврстило државу. Тако се може рећи да је устанак који се диже у Србији сада само хајдучија и бескрајно проливање крви. Али ако му се да управа, прибаве потребни људи и средства, видеће се какав ће исход пружити европској политици.¹⁵

Аргументујући тезу да је ради постизања равнотеже снага Француској и Европи потребна словенска држава на тлу Балкана, Сава Текелија се у ствари залагао за помоћ српским устаницима с циљем да из устанка израсте национална држава која би била окренута Јадранском мору, а у прво време би обухватила Србију, Босну, Херцеговину, Дубровник, Црну Гору и Боку Которску.

Овакав пројекат националне државе Текелија је уобличио имајући на уму идеје о слободи, једнакости и грађанским правима, што их је Европи подарио тек минули век просвећености. При том, он је размишљао као родољуб који реално процењује историјски подухват свога народа и могућности да се њиме васпостави српска држава. Све то ипак је превазилазила његова изузетна амбициозност, што се огледа у непосредном обраћању Наполеону, у закључку меморандума:

Како без вас, први конзуле, овај план неће моћи да опстане, како без вас сав садашњи устанак Срба неће имати никакву трајност, сви ће покушаји бити узалудни; али чим ви почнете да га подржавате, наћи ће се и други који ће помоћи тај устанак. Тада ћу и ја почети да верујем да нисте сматрали некорисним мој мали таленат за ствар Европе и за ту нацију, и сматраћу се обавезним да понудим своје услуге. Трудићу се такође да помогнем извршење тог плана да би Вас, први конзуле, уверио у највећу захвалност онога који вас сада моли да извршите тај план.¹⁶

Очекујући одјек свог предлога, Текелија се помно обавештавао о догађајима у Србији, који су наговештавали да ће устанак добити обележја националноослободилачког покрета. И он и прота Матеја Ненадовић забележили су у својим мемоарима да су се срели и разговарали у његовој кући у Араду 5. јануара 1805. године, на протином повратку из дипломатске мисије у царској Русији. Тај разговор и вести о збивањима која су следила, уверили су Текелију да расте утицај Русије на устанике. Прота му је свакако саопштио да носи руску поруку устаничким вођима како треба да упуте депутате у Цариград са захтевима који су усредсређени на добијање унутрашње самосталности Срба у Турској царевини. Исто тако Србима је саветовано да успоставе совјет - устаничку владу састављену од представника свих нахија, која би управљала народним пословима и била изнад нахијских старешина.

Устаници су доиста у мају 1805. године послали депутацију у Цариград, а Турци су, одбацивши њихове захтеве, упутили војску на њих. Почетком августа устаничка војска је разбила турску ордију на Иванковцу, а о Великој

¹⁵ Исто, стр. 177-178.

¹⁶ Исто, стр. 187.

Госпојини у селу Борку је одржана устаничка скупштина на којој је договорено да се успостави совјет. Текелија је тада одлучио да састави нови меморандум и упути га овог пута цару Францу I.

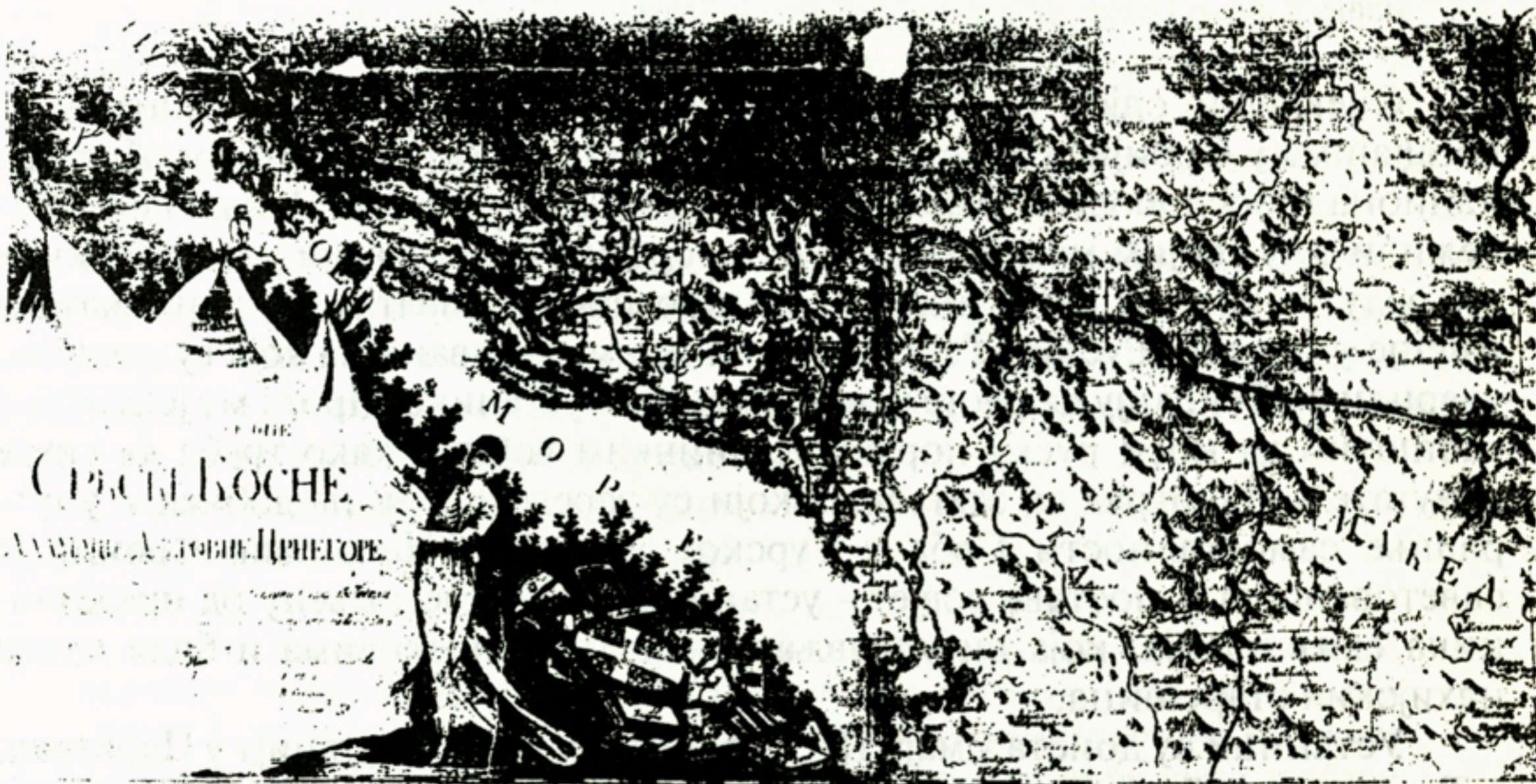
У новом меморандуму, који је био мањег обима него онај упућен Наполеону, самозвани дипломат је указао аустријском монарху да његовој држави прети опасност и од Француске и од Русије. Објашњавајући утицај Русије на балканске народе, он је и овом приликом изложио пројект националне државе, сада изричито српске:

Росији нитко не може досадити разве револуција у земљи, нити препречити пут њенима двама колосима: језику и вери, јели она куд се крене све налази народе от свога језика или закона, или обоје. Зато само ако србско царство се устроји гди ти колоси не би дејствовали, зашто и Србљи су једнога језика и закона.¹⁷

И овога пута Текелијин циљ је био, и то је записао у мемоарима, да наведе цара да пружи помоћ српским устаницима.

Ако је установљавање Илирских провинција под Француском управом годило његовој сујети, јер је у томе видео одјек свог предлога, одзив на меморандум Францу I, којег је датирао са 10/22. септембром 1805. године и потписао именом и презименом, видно је онерасположио Текелију. Он, као и сви Срби у Монархији, стављен је под присмотру и о томе су посебно били извештени вицеишпани пограничних жупанија.

Текелија је и у својој јавној делатности био окренут српском устанку, и то сасвим прагматично, осећајући потребу да помогне свом народу, што се такође види из његовог сећања на почетак устанка:

Фрагмент Текелијине мапе

¹⁷ Исто, стр. 188.

1804. дакле, дигне се народ под управленијем Георгија Петровича иначе Карађорђа.

Мени је све у глави било како да србски народ поставим у стање слободе, зато да би они знали себе упутити метем се, те из разни' мапа начиним мапу Србије с кирилови' слови', да је Србљин може читати и дам ју у Бечу на цензуру и после штампати.¹⁸

Али није се задржао само на објављивању мапе; следеће године, као што је већ помињано, објавио је књигу *Римљани у Шпанији*. Више него пун наслов, садржај овога дела показује Текелијину намеру да прикривено, коментаришући текст, подстицајно делује на устанике поређењем историјских догађаја са актуелним збивањима, пружањем моралних савета и давањем војничких упутстава. Наменивши га широком кругу својих сународника, посебно устаничким вођима, те знајући да се они не одликују изображеношћу, Текелија је ову књигу исписао језиком који је у основи био народни говор Срба у Поморишју и Банату, натруњен архаичним именичким облицима и глаголским партиципима. И у погледу правописа он ју је прилагодио намени коју јој је дао. Због тога се најпре обратио читаоцима и указао на промене што их је унео у ортографију. А оне су се огледале у потпуном изостављању тврдог полугласника - њ, и у задржавању меког полугласника - њ - само на крају именица женског рода, оних које се завршавају сугласником, и у позицији када етимолошки означава умекшавање сугласника. Убеђен у историјскојезичку аутентичност етимолошког правописа писао је дь и гь уместо фонетског ђ а ть уместо ђ. Читаоцима је посебно скренуо пажњу на језик, наводећи како се старао „праве србске речи употребљавати и нове правити, које ни у словару, ни у обикновеним разговору србски' се не употребљавају”. Али Текелија се није одрицао *славенског језика* као заједничког свим словенским народима. У закључку свога приступа забележио је да ће се на њему моћи писати „онда кад већа част ће га моћи разумети, а донде у оваки дели' гди се не набљудава слаткоречије, него дела важност коју хоћемо да сваки чувствује, (које без разумљења бити не може) дужни смо употребљавати онаке речи које су наше праве славенскога језика и свакому познате, а непознате толковати”.¹⁹

Раздобље између 1805. и 1812. године у животу Саве Текелије испунили су бриге за економију, неспоразуми са братом око наслеђа и заједничког имања и, посебно, његов труд да установи неколике задужбине. Године 1810. коначно му је успело да оснује заједнички фонд за школовање српских ђака Арађана, а 1811. основао је фондацију при цркви Светих апостола Петра и Павла намењену награђивању свештеника за одржане проповеди. Те године одлучио је да поново пође у Русију, да са стрицем Лазаром, пензионисаним руским пуковником, расправи питање породичне имовине

¹⁸ Исто, стр. 170.

¹⁹ *Римљани у Шпанији, по Списанију Ватсона Англичанина*. Преведено на србскиј језик чрез Саву от Тјукели, с примечанијама и кратким додатком правила и упражненија војенаго, управленија сраженијах и укрепленија местах, Будим, 1805. Наведено према тексту у књизи Сава Текелија: *Описаније живота*, Београд, 1966, стр. 301-302.

и заоставштине преминулог стрица Петра. У Арад се вратио у пролеће 1812, а те године Наполеон је предузео поход на Русију. Напад Француза на Руску империју ослабио је положај српских устаника, јер су се повукле руске трупе које су се дотад бориле заједно са њима, а Турци су све чешће атаковали на Карађорђеву Србију. Текелија је те догађаје пратио изблиза. Лето 1812. године провео је у бањи Мехадији, па је пошао и до Оршаве и ту се обавестио о положају устаника у Србији.

РИМЛЯНИ

у

ШПАНИИ,

по

Списанию Ватсона Англичанина.

ПРЕВЕДЕНО НА СРБСКИЈ ЕЗЫК

чрез

САВВУ от **ТЮКЕЛИ,**

с прииѣчаніями, и кратким додатком Правил,
и Упражненія воинаго, Управленія Сраженіих,
и Укрепленія Мѣстех.

ВЪ БУДИНѢ ГРАДѢ,

Печатано писмены Славено-Сербскія Печатни
Кралевскаго Всеучилища Пештанскаго

1805.

Бележећи догађаје из наредне, 1813. године, у мемоарима је описао свој боравак у Србији. Чини се да се у Београду није дуго задржао; прешао је у Срем, застао у Земуну и Инђији, обилазио фрушкогорске манастире и о неким од њих оставио занимљива запажања:

У манастиру Крушедолу има рука мајке Ангелије [Ангелине], неколико царски' круна и одела србски' царева, али дипломата никакви' ми показали нису, архимандрит био Крестич; после [одем] у Ремету, Гргетек, с. Лазар у Раваници. Ту сам видио две дипломе влашкога принца, једна је скоро сва славенска, а друга полак влашки, гди им се даје право соли и дрва из Влашке донети. Тодор у Јаску, Урош у Опову, у Шишатовцу Стефан и прочи имаду целокупне свеце; библиотеке нигди; мало гди стари' лепи' евангелија. Ракија најбоља у Опову, вино у Јаску беочинско и у Раковцу салаксија, но корио сам калуђере кад немаду књига барем да имаду стара вина, као што се налазе по немачки' манастири' от педесет и више година.²⁰

²⁰ Сава Текелија: *Описаније живота*, стр. 212.

Иако су догађаји што су се збили 1813. године јасно показивали да је Наполеон поражен у Русији, Текелији се чинило да је погодно време да императору Француске обнови свој предлог о стварању словенске државе која би била препрека продирању на Балкан и Русије и Аустрије. Тај меморандум, који није предао Наполеону, сведочи да је превелика амбиција његовог писца временом прерасла у неутољиво самољубље. Предочавајући историјски значај Текелија, мада их изриком не помиње, он је у том спису препоручио себе у лику „једног племића таквог имена, једног оштроумног правника који говори скоро све европске језике, човека који има политичког и нешто војничког искуства”, за краља илирске монархије, коју је сам замислио.

Разочаран током догађаја који је довео до рестаурације великих империја у Европи, што је за последицу имало сламање српског устанка, а и пропаст његових државотворних замисли, самољубиви властелин је своје политичке визије заменио бригом о породичној лози. Мада је већ био зашао у шесту деценију живота, решио је да се ожени, да би добио потомство и тако сачувао „фамилију да не ишчезне”. С том намером половином јуна 1815. године венчао се са Амалијом Безег, немешкињом из помађарене словачке породице лутеранске вероисповести. Брак је одмах донео велике неприлике Текелији и после неколико година трвења претворио се у праву мору, потхрањивану дугогодишњом бракоразводном парницом.

Несугласице са братом и његовим синовима, тешки сукоби са женом и потиснути неиспуњени политички планови изазвали су у Текелијином душевном животу осећај егзистенцијалне угрожености, али све то није умањило него је чак повећало његову интелектуалну радозналост. Године 1816. он поново креће на пут у Русију, овог пута да расправи заоставштину преминулог стрица Лазара. Како се види из мемоара, са собом носи тротомну књигу Франца Јозефа Шулцера *Geschichte des transalpinischen Daciens*, коју помиње као *Описаније Молдаве*. Сећајући се тог свог боравка у Русији, забележио је такође како му је измакло да купи *Сочиненија Державина*, објављена у четири тома.

Иако је и даље био окренут историјским темама, Текелија је у позним годинама показивао занимање и за друге духовне појаве, а и спремност да помогне националне културне подухвате. То потврђује и његова преписка са Вуком из 1818. године.

Када му се почетком марта те године обратио писмом, Вуку разуме се нису биле знане многе важне појединости из Текелијиног живота, ни интимне, ни фамилијарне, а ни оне које су се тичале његовог неповољног материјалног стања проузрокованог недаћама којима су била изложена властелинства у послератно доба. Он је у гласовитом Арађанину видео ученог Србина, склоног променама у српској култури, који му је већ помогао пренумерацијом на двадесет примерака *Писменице*. Стога није оклевао да му још у пролеће 1816. године пошаље *Објављеније о Србскоме Рјечнику*, а „Совокупитељ предчислитеља” из Арада, архимандрит манастира Ходоша Мојсеј Мануиловић, послао му је 18. јуна попис претплатника, којем је на челу стајао Јего Високо Благородије Гдин Савва Тјукјули Ц.

Краљевскиј Советник, и проч. са уплаћених 20 форинти за два егземплара. Већ идуће године новац прикупљен пренумерацијом показао се недовољним за штампање *Српског рјечника*. Вук је био приморан да се у пролеће 1818. године обрати пренумерантима новим књижевним огласом и да их замоли да прихвате удвостручену цену претплате. Овога пута оглас је насловио са *Второ овявленіе* [то јест обявленіе] *о Србскоме Словару*. Знајући да се читаоци и иначе нерадо претплаћују на књиге, ценио је да многи неће из ситничавих побуда схватити тешкоће у којима се он као издавач речника нашао, па је оглас, уз писмо свакоме понаособ, упутио најученијим и најимућнијим Србима, међу којима су били и они што су сумњичаво гледали на његов рад. Оглас, са датумом 8/20. фебруар 1818, већ 12. марта послао је митрополиту Стефану Стратимировићу у Сремске Карловце, а онда Сави Текелији у Арад, Драгу Теодоровићу у Трст, а и другим угледницима, молећи их за помоћ у издавању речника.

По свему судећи највише због Стратимировића, Вук је у огласу речник назвао Србским Словаром, јер му је митрополит то раније саветовао, а и отисак, којим је представио садржај речника, био је штампан грађанском, неререформисаном ћирилицом. У писму митрополиту торжесвено га је замолио да буде покровитељ Словара и да његово име буде испред имена свих других пренумераната. Митрополит се одазвао на молбу и послао издавачу речника 300 форинти.

Вуково писмо Текелији није сачувано, али из Текелијиног одговора може се разазнати шта је оно садржало. Искусни зналац одговорио је забринутом Вуку 25. марта:

Из писма вашег приметисам, дасе ви тужите, да не можете пренумеранта добити на ваш словарь но я мислим, дабыстесе вы тому увѣрити могли давно, ибо Србли наши мыслѣ, да Србски знаѣ, а едни, коисѣ друге езики научили, волеѣ кнѣге мноѣго ефтиніе куповати у други езыка писате, ибо увѣраваѣсе, дасѣ совершеніе: може быти, и потомѣ що више их совершенно те езыке и незнаѣ, а они мало изкѣсни, или народолюбивіи Србляя толико числосе не находи, коибы могли и хотѣли тако велико дѣло доволно подкрепити. Ясе удовольствовам с' едним еѣмпларом тога Словара, за коисам ветъ положио напред 20 f. а оне продати, коими ви подносите, тѣм манѣсе могѣ надати, чем вишесам изкѣсио, да и за мою ниеднѣ книжицѣ, нисам ни краицарѣ добио, неѣо све изпокляно; али томіе лакче было, що мало коямее коштовала 100 f., а мапе коесам на продаю дао, и коеме преко 2000 f. коштовале, леже тако, хотя знам, да србскими словами ні едне ние было, пре мое измедѣ Србляма. Я дакле доволян с' едним еѣмпларом, више ніеми потребно, но дабымогао вам у овим дѣлу толико похвалним трудом предузетѣ помоществовати, старатѣсе вам на дар о грядѣщем пешанском вашарѣ послати пет стотина форинти, и ны код Г. Ігнѣтія Станковитча у Пещи послати, ѣкуда вы о пешанском вашарѣ како получитьи, стараетесе.

Касателноже вашег Словара по моим не совер[ше]нствѣ налазим, да ние совершен, допуститеми ѣ обявлѣніма рѣчма мое мнѣніе сообщитити.²¹

Текелија је, без икакве сумње, пажљиво прочитао Вуково писмо. У одговору на њега најпре је показао да је добар зналац српских културних

²¹ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка I*, стр. 495.

прилика, посебно српске читалачке публике. Затим, исказао је разумевање за Вуков издавачки подухват, пошто је и сам имао искуства у објављивању књига. И на крају обећао му је помоћ од 500 форинти. Извесно је да Текелија није прихватио понуду да унапред откупи део тиража и да га по изласку из штампе сам да у продају, онако како је то Вук уговорио са Теодором и Маријом Тирком.

Митрополит Стефан Стратимировић

Посебно, он је показао велико занимање за Вуково лексикографско дело. Сваку од четрнаест јединица из *Рјечника*, представљених у другом објављенију, допунио је новим значењима. Већину његових сугестија Вук није прихватио; унео је само две - уз речи *чинити* и *шарка*. Прву реч Текелија допунио значењем глагола *чарати* - *zaubern* и синтагмом *чинити жито* - *die Frucht ausreitem* и додао је реч *чини* - *Zauberwerk*, а Вук је у *Рјечник* унео само друго значење - *чинити жито* - истумачивши га немачком речју *reitem*. Речи *чарати* и *чини* већ је имао у *Рјечнику* али их није унео у

објављеније. *Шарка* у значењу баглама унео је у *Рјечник* у множини (или ју је већ имао тако забележену).

Сава Текелија је имао релативно повољно мишљење о лексикографском делу Вука Стефановића Караџића па му је стога поклатио 500 форинти. До појаве *Српског рјечника* он му је, у вези с тим, упутио још једно, сасвим пословно писмо. Средином августа уочио је да је Игњатије Станковић Вуку исплатио 800 форинти, уместо речених 500, па је потребитог издавача *Рјечника* упутио на дворског саветника у Угарској канцеларији у Бечу, Бартодецког, да њему положи 300 форинти, колико је добио изнад обећане суме. Мада није сачуван Вуков одговор на то писмо, он је вероватно одмах тако и поступио, упркос огромним новчаним тешкоћама.

Лексикографски првенац Вука Стефановића изашао је из штампе у децембру 1818. године и изненадио и Вукове присталице, и његове критичаре. Уместо *Српскога Словара* појавио се *Српски рјечник, истолкован немачким и латинским ријечма*. Иако се према другом објављенију могло закључити да ће бити штампан грађанском ћирилицом, он је одштампан реформисаном фонетском азбуком. Велику пажњу привукли су Вуков полемички интониран предговор и *Српска граматика* коју је ставио испред вокабулара, а исту толику позорност привукао је лексикографско-енциклопедијски садржај *Рјечника*.

Различити и међусобно опречни одзиви што их је ово епохално дело имало међу Србима проистицали су из културне свести оновремене српске интелигенције, коју је понајбоље описао новосадски професор и потоњи покретач и уредник *Сербске Летописи* Георгије Магарашевић у писму Вуку 25. октобра 1819. године:

Една факција вели, *Славенски* треба писати; друга *славеносербски*; трећа *српски*; но или тако, како народ говори? или, да се тај *народни* језик поправља по правим граматическим правилама Српске Грамматике? Какве Грамматике? Вукове? Бож' сачувай! - Четверта: нетреба ништа ни писати; шта смо мы у Маџарској? Ако себи срећу желимо, то треба да на нас, и наш језик (ер цркву наш цар, као и другим нацијама допушта) са свим заборавимо; мы смо еданпут Маџарској инкорпорирати; по њиовима законима се владамо, њиов дакле језик и обичај да примимо и све, чим се сад от њи отликуемо, са свим заборавимо; што то брже буде, то ће за нас болъ быти.²²

Племенити Сава от Тјукјули, кога је Вук као добротвора заслужног за објављивање *Рјечника* ставио одмах после челних добротинитеља Теодора Деметра Тирке, његове супруге Марије „од рода Демелића” и њене мајке госпође Анке, а испред митрополита Стефана Стратимировића, определио се за славенски језик.

²² Љубомир Стојановић: *Вукова преписка II*, Београд, 1908, стр. 475-476.

Вук Шумадинац и њему подобни

Тек што је окончао мукотрпне послове око штампања *Српског рјечника*, Вук се отиснуо из Беча пут Русије. О свом путовању и боравку у највећој словенској земљи касније је, из Лавова, писао Лукијану Мушицком:

Знам, да знате, да сам отишао да постанем Славенски аџија. Набио сам обруч на превелики и преважни комад Славенскога свијета: видио сам Кракаву, Варшаву, Вилну, Псков, Петербург, Кронштат, Новгород, Твер, Москву, Тулу, Кијево, Кишинев (у Бесарабији), Јаш (у Молдавији!), Черновиц (у Буковини) и ево Лвов (то су само вароши и градови, а камо којекакве касабе, села и пустиње!). Видите куда су ме моје дрвене ноге однијеле! То је важно путешествије за Српскога Лексикографа. Шта ли би Ви дали, да сте могли бити с њим само у Москви у Архиви колегије инострани дјела, или у Патријаршеј библиотеки и разници? - Никакав Србин до данас није ишао по Русији с овим намјеренијем, с којим сам ја.²³

У Петрограду је Вук упознао водеће слависте Аделунга и Шишкова, а у Москви су га „дочекали и примили сви професори и остали учени људи како се најљепше може”. А један од главних разлога његовог бављења у Русији била је жеља да упозна споменике словенске писмености.

У предговору *Рјечнику* Вук је изнео тезу да се српски народни језик и славенски, језик црквених књига, међусобно разликују у фонетском и у морфолошком погледу. Као даровит филолог, он је уочио да се особине народног језика налазе и у најстаријим српским писаним споменицима и закључио да су црте славенског језика у истим текстовима последица писарских грешака, насталих под утицајем језика црквених књига. Ту особеност развоја језика настојао је да сагледа и код других словенских народа, па је, као раније у Митрополијској архиви у Карловцима, помно прегледао ризнице старина у Москви.

Истичући аутохтони ток развоја народног језика и посебност славенског језика, Вук се супротстављао неприродном стапању особина та два језика, у којем су, као својеврстан одсев српског класицизма, преовлађивале архаичне црте и, још више, преживели морфолошки облици и синтаксичке конструкције, што је било у нескладу са природним граматичким законитостима.

Вративши се из Русије обogaћеног сазнања о словенским стварима, знатижељни Вук је желео да употпуни оно што је већ знао и забележио о српским писаним споменицима. Одмах по доласку у Беч, дакле између 11. и 17. септембра 1819. године, он пише Мушицком у Шишатовац: „Кад бисте ми могли изнаћи, у Вашем материјалу за Српску литературу, какав је рукопис тамо доље најстарији (имали што старије од онога Шишатовачког *Апостола*?)”. Тих дана послао је и писмо, које није сачувано, Сави Текелији у Арад. Текелија му је одговорио, чини се одмах, 28. октобра:

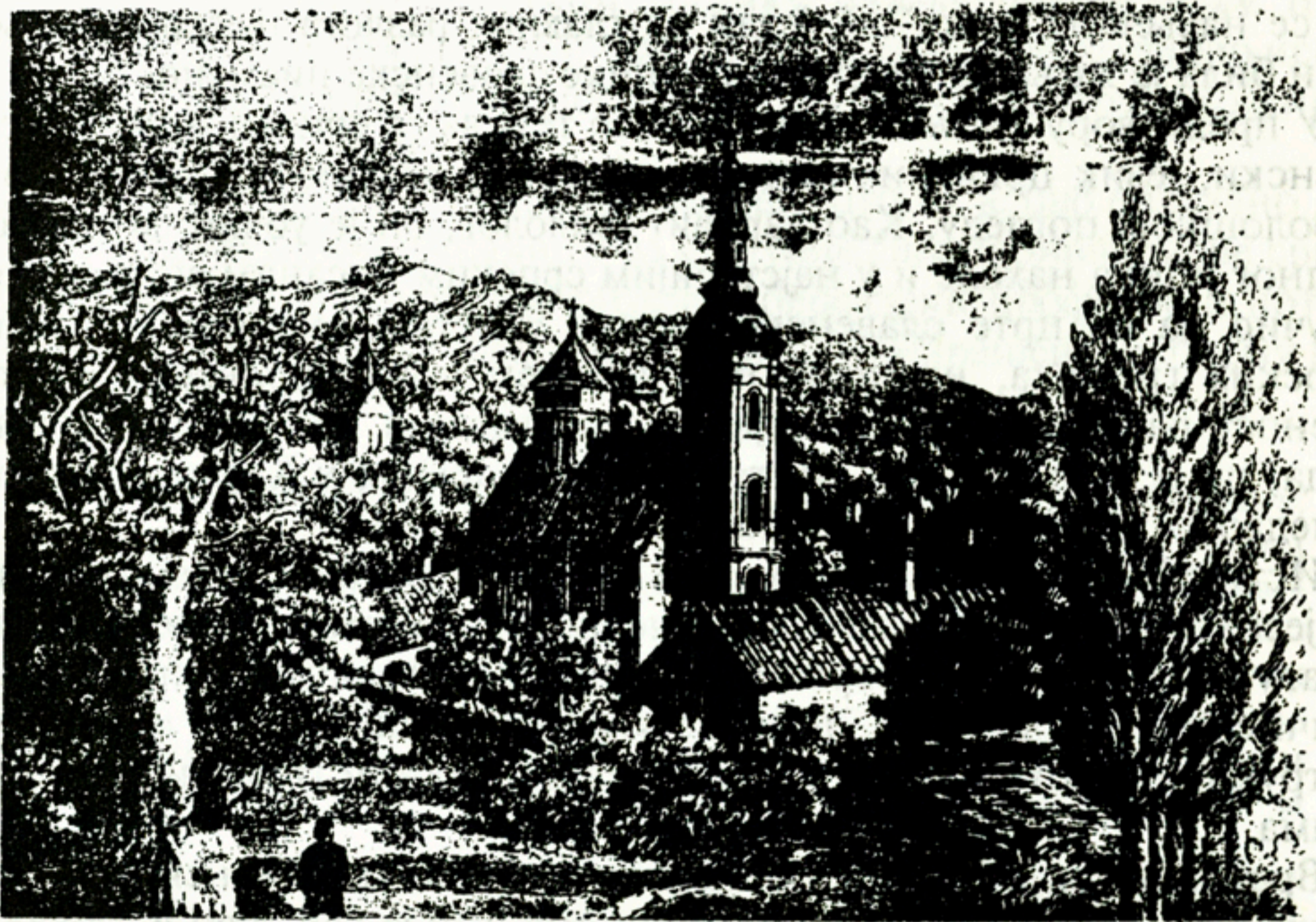
²³ Љубомир Стојановић: Исто, стр. 231.

Љубезніи Г-дине!

Многѡ радѹюся ѡ вашимъ счастливымъ путечествію, яже видится быти книжев-
немѸ, и сегѡ ради полхвалномѸ - Кассателноже моего мнѣнія ѡ вашемъ ЛезиконѸ,
то оноє вами познато из моего писанія ѡ посланомѸ мнѣ первомѸ мочалѸ,
предпоставлѣнаже семѸ нѣкая граматика можетъ быти другимъ болше бѹдетъ вкѹсѸ,
нежели мнѣ; извините мое простосердечіе, ибо вы не ласкателство, но истинитое
мое мнѣніе изискати изволисте. - Закони Стефанови точно сѹт такѡ писани, якоже
печатани, сегѡ ради излично бы было ихъ вами послати. Узнанія ради языка у
Сербіи бы[в]шегѡ ученнога, якоже и тогѡ, да прежде у Сербіи печатня книгъ
находилася, предадохъ Г-динѸ КопитарѸ едино Ев-ангеліе в' Београдѣ печатано,
видно на сербскомъ языкѸ, иже равняется с' тѣмъ в' законахъ Стефановихъ, две книги
моеи церквѣ старинніи, тимже стилемъ писанія, еще находятсѹ. Прочемъ увѣраю
васъ моего почитанія.

У АрадѸ 28. окт. [октября?] 819.

Вашъ слуга покорніи
С. Т ю к ю л и.²⁴

Манастир Шишатовац

Судећи по ономе што је Текелија написао одговарајући на његово писмо, Вук је, прво, свога мецену обавестио о путовању у Русију, а овај је то прихватио куртоазно. Друго, тражио је од њега мишљење о *Рјечнику*; Текелија га је подсетио на оно што му је написао поводом другог објављенија, а овога пута додао је изричито да му граматика, објављена уз лексикон, није по вољи. Треће, Вук је Текелију замолио да му пошаље рукопис *Душановог законика*, за који је,

²⁴ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка I*, стр. 498.

на почетку предговора *Рјечнику*, био написао да се налази „у архиви племените ГГ. Петра и Саве от Текелија”, изразивши сумњу у тврдњу Јована Рајића да је оданде верно преписан и тако штампан текст *Законика*. Племенити Сава от Текелија је потврдио Рајићев навод и тиме одбио Вукову молбу, помињући при том и друге старе књиге које одликује исти језик.

Вук, који је, сасвим сигурно, пажљиво прочитао писмо свога дојакосњег покровитеља, могао је закључити да је полемички тон и садржај, што их је он унео у предговор *Рјечнику*, Текелија схватио као насртај на славенски језик, а било је јасно да је тако поимао и *Српску граматику*, промовисану у овом делу. Плебејцу из Тршића није могло бити познато какве су последице на душевни живот патриција из Арада оставиле срушене илузије, нити је могао објаснити његово сада неодступно везивање за традицију оличену у духовном наслеђу минулих векова, али је писмо свакако доживео као израз Текелијине повређене сујете.

Определивши се за писменост црквене провенијенције, Текелија је у позним годинама живота почео писати славенским језиком, задржавајући ортографске промене које је унео у текст књиге *Римљани у Шпанији*. Вук је несумњиво уочио главне црте његовог језика: инсистирање на рускословенским глаголским и придевским облицима и облицима личних и присвојних заменица, недоследност у промени именица по падежима, нарочито у локативу, етимолошки правопис, али без полугласника. Суздржан када је то било разумно и потребно, он се није јавно супротставио Текелији, мада је било јасно да се овај сврстао међу противнике народног језика.

После Текелијиног одсечног одговора Вуку, нема вести о томе да су се њих двојица, који су тих година доста путовали, негде и сусрели, рецимо за Вукова бављења у Темишвару или у Пешти, где је и Текелија навраћао. Нема вести ни о њиховој преписци, све до јесени 1823. године, када се Вук свом негдашњем мецени обратио писмом, које такође није сачувано. Текелијин одговор био је опширнији него ранији, нама познати:

Любезніи мои!

Неожидаемо бѣ мнѣ писмо из Липска, тѣм менше ѿ вас, кого мних в' Чернои горѣ быти, радѹюся обаче, якѡ вы мене и тамѡ ѡпомянѹли есте: Сожалѹю убѡ, якѡ вы Банатѣ у наших велмож неуспѣли, аз аще и срдечно желаю вам напомощи быти, обаче и мои доходи с' дня на ден умаляются, и еще другаю гонительства сосвѣм из состоянія мя поставляют, обаче сколикѡ можно будет малим чем услѹжити не ѿрицаюся.

Примѣченія ѡ здѣшних влахов послаю вам, воежебисте их во какіи Journal ставили ибо тим образом разпространится будут, аще способа неимѣете, то изволите до 500 или 1000 Ехемплага дати печатати, и издрѣке мнѣ знатне здѣлати якоже и пѣть имже вам скорѣ послалбы, егда готови бѹдѹт, изволите нѣтколико продати, а проче Киліанѹ книгопродавцѹ в' Пещѣ послати на продажѹ и мене об том извѣстити.

Кассателноже книжества нашегѡ, чрез кое мните, якѡ наши люди помощ ѿказиваю, быти может, ибо и аз изповѣдати имѣю, якѡ вы с' дрѹзи вашими не малѹю язвѹ книжествѹ нашемѹ принели есте, но quot homines, tot sententiae, аз мню якѡ и сіе из народолюбія происходит; прочи каждыи народ имѣет свои прости язык, емѹже простая егѡ мати в' лонѣ своем обучила, и ученьи, егоже учителя в' школах обучают, посемѹ ученьи люди должны водитися; правда якѡ он предѣлан есть на Сѣверніи изговор, но тои уже такѡ нам предается, такѡ емѹ

учитя, слѣдователно нам всѣм Славияном лѣче есть единаго држати ся нежели 10, и тако из единаго народа 10 дѣлати, и аще воины, преселенія, смѣш с' дрѣгими народми неученнаго челоуѣка в' езыцѣ егѡ смятоша, то должны тыи. иже ученим себѣ чѣт. смятен народ изправити. а не погрѣшенію егѡ слѣдовати, и что хѣже тогѡ есть, ученынии свои язык опорачавати и чѣжим нарѣчти; и в' дрѣгих народах в' школах учѣт ся ученомѣ своемѣ языкѣ, доика егѡ не пѣвает, чегѡ ради ми пренебрегаем? но мнѣ кажется що здѣ повѣст лиса и гроздия мѣсто имѣет. Прочем аз книжество ѿ народолубия раздѣлаю, сіе во вами почитаю, оное презираю. Сія чрез вас позваныи опомянѣх, но вы языка ради не гѣбите народолубіе, бѣдѣт потомци, иже цѣнити, и вѣдати бѣдѣт ученыи язык, и ваша трѣди, и тѣм краснѣе тая описати, яже без начертанія ваших описати невозмоглибы. Прочем имѣю честч быти

в' Арадѣ 6. Юлія 823.

Вам наслѣзби готов

С. Т ю к ю л и.²⁵

Куртоазни почетак писма открива да је Текелија добијао вести о Вуку, који је доиста крајем 1822. године писао Копитару да „ваља ићи у Црну Гору и у Ерцеговину, те ушима својим слушати како људи говоре”, а могуће је да је то казивао и другим својим пријатељима, знанцима арадског властелина. Вук се у Лајпцигу није бавио само учећи медицину; он је ту припремио и дао у штампу две своје антологије српских јуначких песама па се Текелијино тужење на умањене приходе и друге невоље односи, посве сигурно, на новчану помоћ коју је он тражио од свог некадашњег покровитеља. Текелија, који је био у много бољем материјалном стању него што га је описао, није му одрекао помоћ, али га је обавезао на услугу која је представљала замашан посао. Он је Вуку послао свој чланак, на немачком језику, о пореклу Румуна, да га објави у неком часопису или да га штампа у засебном издању. Потребити Вук је то прихватио и тај рад је његовим старањем штампан у Халеу под насловом *Erweis, Dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt, vom K. Rath v.****²⁶ Претходно, Текелија је 1819. у Давидовићевим *Новинама сербским* објавио чланак под насловом *Неколико речи о Власима* потписавши га иницијалом Т. Он је, а потоњи спис на немачком још и више, неповољно одјекнуо у културним круговима Румуна. Не знамо да ли је Вук обратио већу пажњу на садржај дела у којем је Текелија Румунима оспоравао латинско порекло и које је поново објавио у Пешти 1827. године, на немачком и, у свом преводу, на румунском језику. Али је, читајући одговор на своје писмо, јасно разазнао смисао Текелијиног залагања за славенски језик.

Текелија, који је по сопственом казивању у мемоарима говорио руски и словачки, схватао је словенске језике као дијалекте једног општег, славенског језика. Полазио је при том од дистинкције између народног језика, који се наслеђује од родитеља, и књижевног језика, који се усваја образо-

²⁵ Исто, стр. 498-499.

²⁶ Доказ да Власи нису римског порекла и да оно не следи из њиховог италијанско-словенског језика, од Краљевског саветника от***

вањем. У основи те његове концепције била је идеја да сви словенски народи чине једну нацију коју обједињава заједнички, славенски језик. Насупрот славеносерпским језикословцима и списатељима, који су сматрали да народни језик ваља поправљати и тако га приближавати славенском, он је био уверен да је књижевни језик већ уобличен, да је то *северни изговор*, то јест рускословенски језик који се преносио с генерације на генерацију захваљујући богослужењу и неговању у школама у оквиру цркве. Тако поимајући књижевни језик, Текелија је тешко замерао Вуку што се залаже за народни језик у српској култури, али му је, уза све осуде, признавао родољубље.

Када се погледа Текелијина духовна заоставштина, уочава се да је коленовић из Арада свој одбојни став према народном језику исказао неколике године раније, и то на особен, епистоларан начин, у писму Лукијану Мушицком написаном у стиховима.

Датирана у Араду 15. јуна 1821. године, та посланица је била одзив на песму *Глас арфе шишатовачке* поете из Шишатовца, која је имала великог одјека међу младим Србима. Помно пратећи збивања у српској култури, проницљиви Текелија је, чини се са посебном пажњом, читао стихове

Познајте најпре, Сербљином Сербљин чим

“Е, пак свом снагом духа, серца

“Слож'тес', да светыню обдержите

“Чрез мене знате! Та вам є прадѣдній

Єзык и вѣра; свети и грађански

“Оцева стари обычаи;

“Стара без без основа зла є новост!

“Гледайте, како царства сограђани,

“На полю свога єзыка, ревным

“Бореньем, спѣше к светой цѣљи.

“Сербљин међ первыми быти може!

“Изображенье Народу нравствену

“Моћ дає, ячу груба исполина.

“Води в согласье ум и срце.

“Дарове Муза присвои Роду.²⁷

Написани, као и песма у целости, народним језиком тек натруњеним славенизмима, они су јасно истицали српство као национално својство, духовно наслеђе оличено у праотачком језику, вери и обичајима као националне културне одлике и важност језика у борби за националну слободу. Познавци у њима залагање за утемељење културе и образовања на народном језику, што је било супротно његовој концепцији јединствене словен-

²⁷ Лукијан Мушицки: *Глас Арфе шишатовачке*. Лиро-дидактическа песма, дар на ново лето 1821. Народној сербској јуности. - Додатак к числу 103 Новина србски, Беч, 1821, стр. 5.

ске нације и ученог језика баштињеног из словенске и православне традиције, Текелија је своје сочињеније почео стиховима:

Вѣк шѣмадинац, и нѣму подобни,
 Що куде небеса, бабе родѣне
 у Сен Гѣргѣѣ иду под скѣте.
 Ядно, да покрию свое незнанѣ,
 ниemi чѣдо. Но наш сѣрбскіи Хорации
 Славнии, що нѣму слѣдѣе дивисе
 О свѣтѣ! Уплашен ѿ арфе
 шишатовачке по иричким зар
 Нотам томошнѣ слѣпице навите
 Перо пренѣжден узети неуко
 Окѣ несвико позорище
 ако сретѣан будем разтерати.
 Видите да сам и я лако бакин
 Поета, бѣдь како хартию мрляю.

Нескривено тенденциозно сочинитељ је Вука и његове следбенике представио као противнике учености, а архимандрита манастира Сенђурђа, Павла Кенгелца, који је први написао да сѣрпски списатељи пишу по правилима бабе Смиљане, показао је као заштитника њихове неукости. Апострофирајући сѣрпског Хорација, Лукијана Мушицког, он није скривао жељу да се супротстави представи о народном језику коју је слављени песник предочио сѣрпској јавности. Чинио је то осуђујући Вука реториком чланака уперених против његових схватања, да би осудио и самог прослављеног песника:

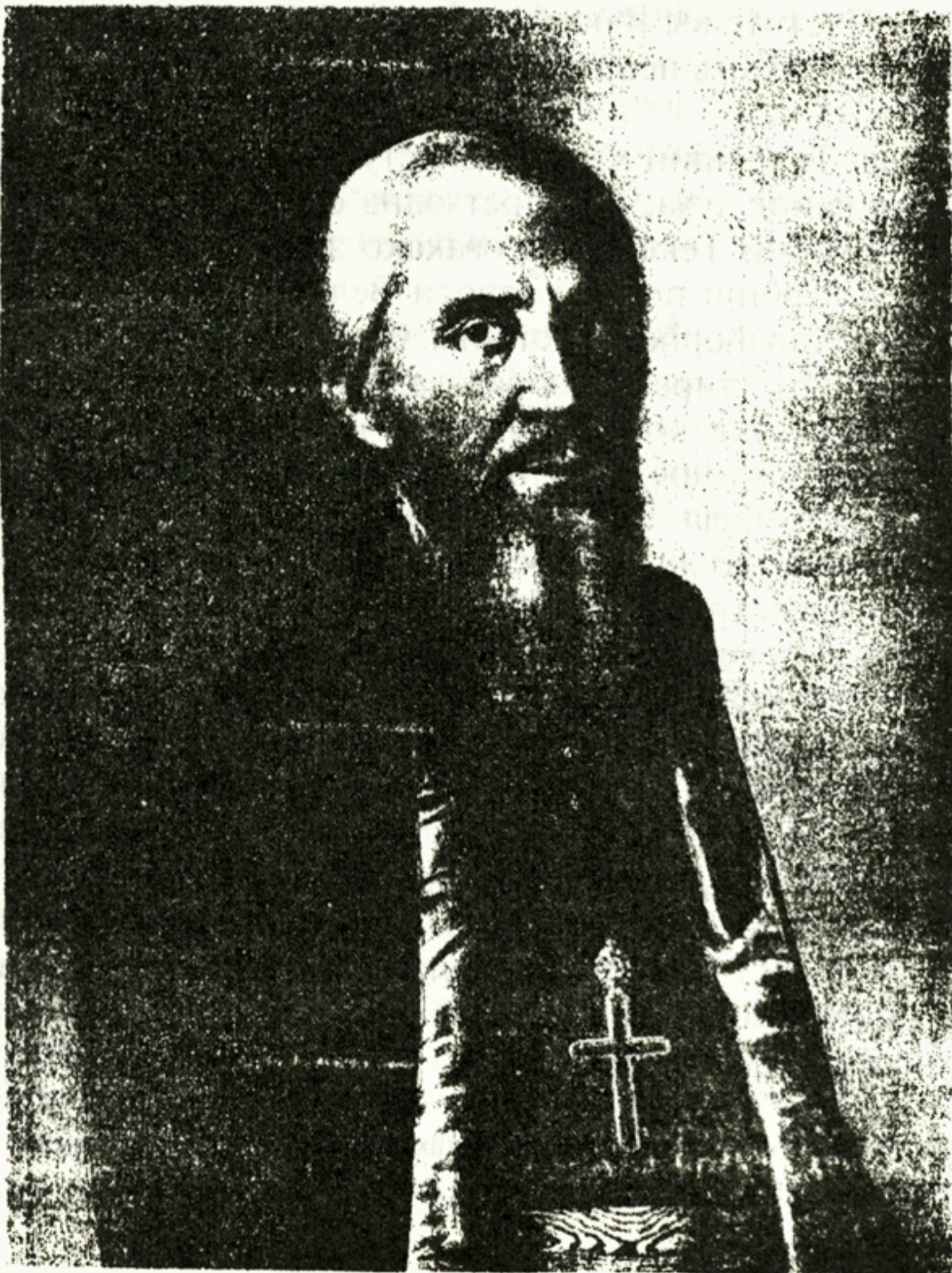
А вы колико проведосте лѣта
 ѿ баке болѣ да знате? ах Арфа
 куколь сѣе младим Сѣрблѣм,
 Чѣствованія чисто сѣяша
 Жито, нащо вам ѣрв, наштол ѣ кинеско
 ил турско, ком имена незнам. Тко Смѣ
 помислити, да незнате, какос
 пише Сладость? еданпѣт, ах горко!
 Сладосѣю, а дрѣги пѣт наислаѣе
 написасте. Умно ваше перо О!
 Защ онда неканѣ? ту соблазнѣ
 да залие ѿ учених ока.

Апострофирајући Мушицког, Текелија није пропустио прилику да промовише, у стиховима, своје идеје о књижевном језику. Тиме је посланицу ученом песнику претворио у својеврстан трактат.

Најпре је обратио пажњу на правопис који је Мушицки прилагодио језику којим је записао стихове. Мада је тај правопис био ближи његовим

решењима него оним, произвољним, славеносерпских списатеља, Текелија га је прекоревао што пише слова *ћ* и *ѣ* и што је видно одступио од етимолошког принципа. А онда је Мушицког подсетио да су се од њега, славенског поете, научили правилној писмености сви они балкански Словени које је он своједобно видео као житеље илирског краљевства, онако како су се Саси, Швабе, Аустријанци и Вестфалци научили правилном језику од Гетеа, Аделунга и Виланда. У тој песничкој фигури била је у ствари исказана његова идеја о нацији коју чине истородни народи обједињени заједничким књижевним језиком. Ипак, Текелијину тезу о општесловенском књижевном језику помало замагљују стихови

Зато томѣ свагда хвалѣ, да дамо,
 быо Кѣрил, биоли то Москаль,
 кои наш езык у правила
 пре, нег Аделѣнг нѣмцов доведе.

Владика Лукијан Мушицки

Иако је извесно да је ту Текелија мислио на заједнички словенски језик, могуће је да је он, тада, наслућивао разлику између тог словенског и рускословенског језика.

Не само на почетку посланице него и у наредним одељцима, Текелија је своје поруке Мушицком зачинио алузијама на Вука и његова хтења. Не случајно, он саветује песнику *Гласа Арфе шишатовачке*

Оставте вы то шѸмадинском ВѸкѸ
по Српским мрачним шѸмама дивие нек
учи кѸрячитѸе, вы младим
Срблыма пиште сладостѸѸ, и сладѸе,
Да уче корен томѸ, да е сладостѸ

На другом месту самоуверени Текелија је још драстичнији у исказу

ПѸстите вы ВѸка с щенцем урликати
УрликанѸ пса нечѸю небеса.²⁸

Док се овај Текелијин узвик може тумачити као стилска егзалтација његовог узнемиреног духа, она претходна слика носи у себи алегоријско значење. Обавештени Текелија је свакако знао за Вукову сугестију кнезу Милошу да се у Србији поново отвори Велика школа, поред оних малих пониклих у доба Карађорђевог устанка. Он је тачно закључио да Вук својом *Српском граматиком* утире пут образовању на народном језику, па је песму *Глас Арфе шишатовачке*, коју је Мушицки испевао језиком блиским народном и штампао је поједностављеним правописом, доживео као песниково уважавање Вукових идеја. Не разумевајући филолошке законитости, сујетни Текелија није могао да опрости изображеном поети што је пристао уз простонародног списатеља.

Вук је знао за Текелијино писмо Мушицком, мада му га шишатовачки архимандрит, тада у немилости митрополита Стратимировића, због манастирских дугова и, још више, због своје самосвојности, не помиње у својој преписци. Према доцнијем сведочењу песниковог синовца и доброг познаваоца његових дела, Георгија Мушицког, *Глас Арфе шишатовачке* био је лепо примљен међу младим Србима, али убрзо по Пешти је почела кружити опонирајућа, руком писана Текелијина посланица. Веродостојност тог сведочења потврђује вест коју је Вуку јавио његов пријатељ, тадашњи цензор Универзитетске штампарије Јован Поповић Мостарски, 13. августа 1821. године (по новом календару):

У зачелу писма молити морамъ, да никаква употребљаваня не чините одъ овога, што пишемъ.

²⁸ Георгије Мушицки: *Писмо Саве Текелије архимандриту Лукијану Мушицком*. - Јавор, Нови Сад, 1878, бр.11, стр. 335-338.

Прекјуче стигну мени одъ некога Господина они стихови, кои су се прошастогъ вашара по Пешти разносили: да њй я штампамъ, зашто су были послани у Бечъ, па њй Давидовић ниє хтео да трѣкѣ. Ови иду на поругу имену вашемъ и Лукіановѣ. Што се живѣ начудити немогу: како смее истый Гд. odiosam adeo functionem на мене одложити; кадъ зна, да самъ и я у брою честите браће, кои о своме езику людски мысле и сѣде! Да тешке неваляли! Кадъ се доста и на сву меру вама у стихови наруга, онда окрену на онога кукавца у Шиш. стреляти: као да сте мѣ децѣ поклали!! Заръ є мало нѣмѣ, што га є злоба, и пизма калугьерска, да сужанъ у Шиш. тавнує, осудила; већ мѣ ране люте новымъ оружіємъ позлеђує! Колико ми є тешко за моимъ сиротама (браћомъ) што съ мене у сиромаштву ядыкую: толико ми се амо срце расцвелило, што Л. пати и што се свое ради къ роду любви у црно завио!! Злобо, раздоре, неслого (карактеръ сръбскій) докле ћете вы беснити; да ли ћете кадъ утишати, и изнемоћи?²⁹

Из Поповићевог писма се даље може разабрати да је он уложио доста труда како би спречио штампање тих стихова, који су без икакве сумње Текелијини. Али Мостарски никако не помиње Текелију као стихотворца, штавише он заклинѣ Вука да га не изневери распитујући се за песму и за њенога писца. Текелија је био одвећ моћан, а пештански цензор исувише сиромашан и заплашен да би ризиковао да му се замери.

Оставши нештампане и непознате најширој сръпској јавности, Текелијине поруке нису могле повећати одијум против народног језика, али су јасно изражавале његов конзервативни и одбојни став према промовисању изворног сръпског језика у књижевности. Ипак, и Мушицки и Вук су респектовали Текелију.

Већ следеће, 1822. године, усамљеник из Шишатовца препевао је *Глас Арфе шишатовачке* на славенски језик, а генералу Петру Текелији, већ помињаном Савином стрицу, испевао је оду, такође на славенском.

Како смо видели, Вук је 1823. године писао Текелији тражећи помоћ да би објавио своја антологијска издања народних песама, а онда је прихватио да се побрине за издавање његовог списка о пореклу Румуна. Из наредног раздобља, у знаку те сарадње, сачувана су једно Вуково и три Текелијина писма и сва се тичу штампања тога дела.

Вуково писмо, у куртоазном маниру, пословног је карактера, али открива брижног оца породице. Он обавештава Текелију да је обавио поверени посао и моли га да новац, којим ће му надокнадити трошкове, што пре пошаље његовој жени у Темишвар, а ако је у могућности да га и више од тога помогне, као што је обећао, да јој и то упути на исту адресу, то јест у кућу Димитрија Тирола, у Мајуреви.

Текелија је ово писмо, датирано „У Хали 15/3 Септ. 823.“ и поновљено 26. новембра односно 8. децембра исте године, примио тек 28. новембра, пошто у међувремену није био у Араду. Одговорио је одмах сутрадан и обавестио Вука да му је на суму која покрива трошкове додао још 25 форинти те да је укупно стотину форинти упутио његовој супрузи у Темишвар. Затим је додао да нема вести да је његово „делце“ стигло у Пешту,

²⁹ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка IV*, Београд, 1909, стр. 181.

како су се договорили, а ако није послато, написао је да га Вук може послати и неукоричено.

Следеће писмо стигло је Вуку из Пеште. Текелија му је 12. јануара јавио да је примио „дѣлцѣ о Влахов” и захвалио му на уложеном труду. Затим је упозорио Вука да оно има пуно озбиљних штампарских грешака, па је тражио од њега да га не шаље док оне не буду исправљене према попису који је приложио. Написао је, у вези са тим, да је срећа што књижица нија наштампаана под његовим именом, јер би он у том случају био принуђен да објави у новинама како то није његово дело.

Много краће, али готово исте садржине, било је писмо које је Текелија писао у Пешти 8. фебруара 1824. године. И у њему је захвалио Вуку на труду, додавши да је онај који је преписивао рукопис објављеног дела учинио неопростиве грешке и да оне мењају смисао текста, па је стога позвао свога сарадника да их исправи. Судаћи по томе, Текелија Вуку није поверио само да нађе штампара већ и да приреди рукопис за објављивање. Шездесет-трогодишњи сочинитељ је писмо завршио двоумицом: „истина мѣшае мнѣ главѣ яко аз уже вам о сих писах погрешках, обаче двоумя повторяю.”

Позне године, породичне невоље и личне преокупације чиниле су Текелију, очигледно, расејаним, али не и старачки немоћним. Педантан до ситничавости, он је држао до своје учености, коју је хтео да потврди као писац, а и до угледа, који није желео да наруши аљкаво приређеним делом. Уз то, у овим писмима се запажа, више него у његовим ранијим текстовима, приврженост славенском језику. Можда и зато што их је писао поборнику изворне српске културе, тврдокорни Славјанин је из њих свесно излучивао остатке народног језика.

Преписка између Вука и Текелије, поводом штампања списа о пореклу Румуна, осветљава једну занимљиву епизоду из Текелијине јавне делатности. Потиснувши илузију да може постати национални вођ, оптерећен невољама које су га сколиле, он је покушао да нађе духовно уточиште у писању чланка који је имао више политичке него научне претензије. Као такав био је повод за полемику која се, како је споменуто, заподела између краљевског саветника и румунских интелектуалаца на тему порекла Румуна и њиховог језика.

Завршивши спис о Румунима, Текелија је наставио да живи галантно: посећивао је познате бање, зиме проводио у Бечу и Пешти, сусретао се са угледним савременицима. Касније, у мемоарима је описао како је 1824. године у бањи Мехадији приредио гозбу у част кнегиње Љубице и њене кћери Петрије, које су ту дошле са Милошевим братом Јевремом, и у пратњи доктора Јована Стејића, рођеног Арађанина и Текелијиног питомца. Претходно, Текелија је платио да се просече пут кроз шуму до узвисине на којој је потом приредио вечеру за седамдесет отмених личности. Када се пажљиво читају његови записи у мемоарима, може се закључити да је то чинио смишљено, да би обратио пажњу на себе, очекујући да буде позван да помогне у уређењу обновљене српске државе, да тако испуни свој национални дуг.

Вођен том мишљу, самољубиви Текелија је имао на уму улогу државника. Насупрот њему, трудољубиви Вук није имао таквих личних амбиција.

Његова стремљења била су изразито просветитељска, у складу са изворном народном духовношћу коју је промовисао својим првим збиркама народних песама и *Српским рјечником*.

Кнегиња Љубица Обреновић

Упознавши у Пешти, у Бечу и у Сремским Карловцима „учене Србље”, бистри Тршићанин је уочио оно што је као лична судбина његових добрих знанаца одсликавало културне особености *више класе* српског народа у Аустријској царевини. Пред собом је имао лик гласовитог поете Лукијана Мушицког, који му је помогао да забележи јуначке песме од врсних певача Тешана Подруговића и Филипа Вишњића, али није имао ни жеље, ни стрпљења да их слуша. Вуков суд о њему био је сасвим тачан: „По свој прилици је био томе узрок, што се од младости навикао на Славенски језик и на мисли и стихове другијех народа, па му се оно наше све чинило

просто и ниско, као што је и мени много пута говорио, да ћу пишући овако народнијем језиком остати до вијека *простонародни списатељ*.³⁰

Са истог гледишта Вук је још 1818, у *Рјечнику*, дао дескриптивну оцену српских школа: „А у Сријему, у Бачкој и у Банату, има сад у сваком селу школа, и учитељима свуд плаћа општина; али се науке слабо разликују од онијех у Србији: и овђе још уче ђаци читати из с л а в е н с к о г а ч а с л о в ц а и п с а л т и р а (које не разумију ни сви директори, а камо ли учитељи и ђаци); и то је овђе још (готово) сва С р п с к а к њ и г а.”

Вук је рано упознао и оне младе образоване Србе који су, попут Саве Мркаља и Луке Милованова Георгијевића, полазили од рационалистичких поставки у проматрању питања књижевног језика и правописа. Међутим, брзо се осведочио какве су им све сметње чинили конзервативни а утицајни чувари славенске традиције, изазивајући тако осећај несигурности код оних који су били истомишљеници са реформаторима језика, али будући заплашени, нису смели то исказивати.

Још 1820. године Вук је, на темељу запажања о српским школама и о образовању у њима, извео неколике закључке. Уверен да су школе основ општег националног напретка, он је констатовао да су српским школама пре свега потребне књиге на народном језику. Знајући да Карловачка и Новосадска гимназија дају класично образовање, сматрао је да у школске програме ваља увести предмете који би се учили на српском језику, али је више наде полагао у *педагогичко заведеније* са наставом на народном језику, које се стара „за народне школе”. Крунски закључак представио је сликовито:

Ако тако узради педагогичко заведеније са његовим кр. директорима, онда ће се одмах, за неколико година, познати на литератури Српској. Али би опет много лакше могао то учинити Господар *Милош Обреновић*, или *Петровић* у Црној Гори: зашто је овдје њива зарасла у коров, па треба много труда и времена, док се окрчи и очисти за право сјеме: а онамо је њива чиста: само потребује *мудријех и поштенијех* посленика да посију *чисто и здраво* сјеме.³¹

Са тим уверењем Вук је у лето исте 1820. године дошао из царствујушчега Беча у Србију, у којој се васпостављала српска власт. „Моја је једина жеља и намјереније да научим Вас читати и писати (и то би сам себи за властиту срећу поставио); и надам се у име Бога да ћу Вас најдаље за један мјесец дана то научити, и да Вама то учење неће бити тешко, тако што мислите”,³² писао је кнезу Милошу, али су његове замисли биле далекосежније. Он је желео да кнеза, описменивши га, придобије за отварање српских школа које ће се разликовати од оних у Аустријској царевини и у Србији пред Карађорђевог устанак. По његовом писму Копитару с краја 1820.

³⁰ Вук Стеф. Караџић: *О језику и књижевности*, Београд, 1969, стр. 134.

³¹ *Примјечанија на преводу Г. Томе Љубибратића и на примјечанија на њих Г. Станимира Живковића*. - Новине сербске из царствујушчега града Вијене, Беч, 1820, бр. 21. Наведено према тексту у књизи: Вук Стеф. Караџић, *О језику и књижевности*, Београд, 1969, стр. 199.

³² Вук Стеф. Караџић: *Преписка I (1811-1821)*, стр. 819.

године могло би се наслутити како је помишљао да припреми наставни програм за школе у Србији. У њему он моли свога пријатеља да му пошаље: једну мапу Европе, и то најбољу и најновију; једну мапу Турске; мапу Србије „а макар и ону Текелијну Српску”; Роткирхову *Српску историју* (која је управо требало да изађе из штампе); чланак о Србији са мапом, објављен у часопису *Militärische Zeitschrift*; Хицингерову статистику Славоније; статистичке и историјске књиге које се тичу Европе; књигу *Сравненије Петра Великога с Карлом Великим* у немачком издању; Пухмајерову руску граматику и славенску граматику Добровскога, која је исто требало да изађе из штампе. А у одељку који је у чувеном писму кнезу Милошу 1832. године посветио школама, Вук изричито наводи своје осмишљене, прагматично утемељене просветитељске планове:

Кнез Милош Обреновић

Зато сам ја 1820. године највише ради тога из Беча у Србију дошао, да би се људи за службу преправило. Ја сам предлагао, као што је Вашој Светлости врло добро познато, да скупимо по народу изабране момчади од 15 до 20 година, која знаду помало читати и писати, па с њима да се почне *велика школа*, у којој би три паметна и способна учитеља за три године предавали *Општу историју овога света, Географију, Штатистику, Српску Граматику, мало већи рачуна, мало реторике, мало о законима, мало логике, мало Историје јестествене, мало физике* и т. д. Тако, да би она момчад после три године била способнија за сваку службу у Србији од многога, који је у Пешти свршио 12 школа. А које би се од ове момчади показало, да има особити дар и вољу к науци, оно, мислио сам, да се о државном трошку пошаље у Европу, даље да учи науке и језике. За мање пак школе мислио сам, да се мало по мало на Српском језику начине школске књиге, по најбољему Европјском начину, које би по том могли примити сви Срби, како по Турским, тако и по Австријским државама.³³

Потекао из народа, неоптерећен ни аристократским предрасудама, ни псеудокласицистичким схватањима, Вук је веровао у природне способности српских синова и у духовну чистоту изворног српског културног наслеђа. Своју визију општег националног напретка темељио је на просветној мисији српских књига и школа, која је по његовој замисли требало да донесе прве плодове управо на тлу Србије. Али непросвећена кнежева околина, која је својом неукошћу повлађивала неуком кнезу, није имала разумевања за Вукове просветитељске планове. Речју, Вук у Србији, међу утицајним челницима, није имао себи подобних, ни оних који би разумели и подржали његове замисли. А није имао ни богатство ни углед које би заложиио да би оживотворио своје идеје. Добротвор и задужбинар српске просвете и културе постао је богати и угледни писац стихова о Вуку Шумадинцу, Сава Текелија.

Штедриј благодетељ Матице Србске

Читаву деценију, почев од 1820. године, родољубиви Вук је настојао да приклони кнеза Милоша идеји о уређењу српских школа у духу европског просветитељства. Уместо успеха, пао је у немилост; после критички интониране посланице кнезу, 1832. године, био је изопштен из српског друштва и у Србији, и у Аустријској царевини. Тих година на српску културну сцену поново је као мецена ступио Сава Текелија.

Када је у осмој години постојања Књижевног Содружества Матице србске његов члан постао седамдесетједногодишњи *Высокородный Г. Савва Тјукюли одъ Кевермешъ, кралѣвскій Совѣтникъ*, био је то догађај који је имао одјека у српској јавности. За то, као и за Текелијин улазак у Матицу српску, постарао се уредник *Србског Летописа* Теодор Павловић.

Двадесетосмогодишњи правник, знан и као преводилац књижевних текстова, Павловић је постао уредник *Летописа* 1832. године, уочи избора пештанског трговца Михаила Јовановића за председника Матице српске,

³³ Вук Стеф. Карацић: *Историјски списи*, Београд 1969, стр. 223.

уместо Јована Хацића, који се још раније преселио у Нови Сад. Хацић, један од оснивача и први председник Друштва, пресудно је утицао на његов рад првих година, а и на садржај *Летописа*, још за живота Георгија Магарашевића, покретача и првог уредника овог часописа. После Магарашевићеве изненадне смрти, 1830. године, у томе се све више ослањао на пештанског ђакона Павла Стаматовића, који је иначе као Матичин службеник бринуо о њеним текућим пословима. Избор Павловића за уредника *Летописа*, више него избор Јовановића за председника Матице, утицао је на даље деловање Содружества.

Још као студент права у Братислави, ондашњем Пожуну, а потом службујући у Пешти, у адвокатској канцеларији Михаила Витковића, песника који је писао стихове на српском и на мађарском језику и окупљао око себе најзнатније мађарске и српске интелектуалце, будући уредник *Летописа* је био сведок буђења националне свести народа на тлу Угарске и њиховог настојања да борбу за националне циљеве у доба Метерниховог апсолутизма пренесу са политичког на културно поље. Он је и у оснивању Матице српске видео израз таквог прегнућа српског народа, али и пре него што је постао њен члан, није могао бити задовољан оним што је она постизала. Несумњиво је запажао да је Матичина издавачка делатност посустала управо почетком тридесетих година и да је *Летопис* почео губити општесловенска обележја која му је својим трудом давао Магарашевић. Павловићу се просто наметао закључак да Друштво, које је окупљало већином трговце, у мањем броју свештена лица, а од других образованих Срба тек неколико правника, не испуњава очекивања свих српских културних посленика. Такав закључак био је поткрепљен појавом нових српских књижевних друштава.

Још 1828. године Срби у Темишвару основали су Содружество Љубитеља Србског књижества, које је уживало подршку Јосифа Миловука и Гаврила Бозитовца, предузимљивих пештанских трговаца и утемељивача Матице српске, који су били иступили из њених редова. То друштво, на чијем челу је био Димитрије Тирол, покретач *Банатског алманаха* и Вуков присталица и сарадник, 1829. године је штампало оглас на књигу *Несретно супружество* младог Јована Стерије Поповића, коме је прва дела објавила Матица српска на самом почетку своје издавачке делатности. Иако власти нису дозволиле рад друштву темишварских Срба, оно је умногоме одразило националне културне тежње младих Срба. Године 1833, опет уз подршку Миловука и Бозитовца, млади српски интелектуалци су у Пешти основали Књижевно друштво, које је могло постати озбиљан такмац Матици српској. И његов циљ је био издавање вредних и корисних књижевних дела, али је било замишљено као научно друштво, са сталним, дописним и почасним члановима и часницима у звању председника, уредника, секретара, коректора и библиотекара. Оно што је то друштво битно разликовало од Матице било је опредељење за Вуков правопис.

У време настајања пештанског Књижевног друштва Теодор Павловић је већ био уредник *Летописа* и озбиљно је радио на преуређењу Књижевног Содружества Матице српске. Уочивши да српска елита - црквени великодостојници, богати земљопоседници са племићким титулама и не толико

бројна интелигенција - стоји по страни од културних токова које су покретала грађанска књижевна друштва, одлучио је да баш те најугледније Србе уведе у Матицу. На његов позив одазвале су се, већином, богате спахије из Баната, међу којима су најзнатнији били Јован Нако и Јован Николић. Павловић је о њиховом уласку у Матицу известио српску јавност у првој частици *Летописа* за 1833. годину. Учинио је то објавивши иза насловне стране по азбучном реду имена и титуле нових приложника Друштва. Образовани аристократа Текелија, кога нису могли привући ни темишварско грађанско Содружество, ни пештанско академско Књижевно друштво, није тада постао члан Матице, иако му је из разговора са личним знанцем Павловићем морало бити јасно да млади уредник *Летописа* настоји да Друштву обезбеди не само материјалну потпору већ и углед водеће националне културне установе. Тек када је међу њеним члановима видео српске одличнике, послао јој је свој новчани прилог, један од највећих које је она дотад примила од својих нових чланова.

Теодор Павловић

Теодор Павловић, који је одраније добро познавао Текелијине прилике, схватио је да је за остарелог племића приступање Матици било питање друштвеног престижа. Да је као доиста водећа личност у Друштву са њим имао опсежне планове, може се закључити из публицитета који је дао Текелијином уласку у Содружество.

Када је Сава Текелија постао члан Матице српске, Павловић је *Летопис* штампао у знаку његовог имена и рода. Посветивши му другу частицу часописа за 1833. годину, уврстио га је у попис нових приложника, па поврх тога, исписао је апотеозу њему и његовој породици, а онда на првим странама часописа објавио је биографију његовог стрица, заслужног руског генерала Петра Текелије.

ПЕТАРЪ ТЕКЕЛИЈА

СЕРБСКІЙ ЛѢТОПИСЪ

на сшаванъ

НЕОДОРОМЪ ПАВЛОВИЧЕМЪ,

ЗАКЛАДЪ. И СЛ. КРАШОВАЧ. ВАРМ. АССЕС.

За Годину

1833

ЧАСТИЦА ВТОРА.

Отъ Пеште дѣж' до Черне Горе
Дѣлашеъ приаѣжанъ сѣм' да сѣшии.
Мушицкѣи.

Трошкомъ

МАТИЦЕ СЕРБСКЕ

Сербска Матица.

ГОДИНА IX. ЧАСТИЦА II. 33

У БУДИМУ

Примена Краля. Бесучилища Пешчанскогъ

1833

Ако се пажљиво чита Павловићев текст посвећен Текелији, може се уочити да он представља, подједнако, похвално слово и програмски проглас. То његово друго значење веома је важно за разумевање Текелијиног потоњег односа према Матици српској.

У хвалоспеву који је у уводном делу испунио заслугама славног рода Текелија, уредник *Летописа* Саву Текелију апострофира као родољуба који подиже „велелепне храмове и олтаре Богу”, што је било сликовито подсећање на његов чин обнављања цркве Светих апостола Петра и Павла у Араду. Међутим, речима „Вы просвеѣщеніе народнѣ желите, пакъ то међу Сербљима разпространити са свомъ силомъ трудитесе; свакогъ Сербљина,

кои се научити жели, или друге учи великодушно подпомагајући, спасителна за Срблѣ заведенія праведій, књигохранилища, заводећи”,³⁴ Павловић је само делом подсетио на фонд који је Текелија са својим суграђанима основао ради школовања младих Арађана. Тај одељак, као целина, представља антиципацију Текелијиног добротворног програма који је он као председник Матице српске утемељио, али се може разумети и као Павловићева сугестија богаташу на измаку живота да своја добра као задужбину остави српском народу.

Мада је Павловић много очекивао од његовог уласка у Матицу српску, Текелија се постепено укључивао у њену делатност. У њеној јавној делатности он се најпре појавио као аутор чије је дело штампано у *Летопису*.

Када су се у 36. частици *Сербског Летописа*, 1834. године, појавили стихови са насловом *Писмо едномъ ученомъ Србљину*, потписани псеудонимом С. Добролюбъ и са назнаком да су писани у Араду, они који су читали Текелијину поруку Мушицком 1821. године, могли су уочити да је реч о истом стихотворцу, иако су многи стихови били изостављени, поједини преиначени, а Текелијина ортографија измењена. Они пред којима је ова очигледно цензурисана песма била први пут, могли су закључити да је у њој апострофиран Мушицки, мада у стиховима није било алузија које би упућивале на поету из Шишатовца, сем у једном двостиху.

Већ у почетку песме запажа се да је полустих „Но наш србскіи Хорации” замењен синтагмом „но ученыи нашъ Србљинъ”, што је нарушило ритам и метафоричност читавог стиха који се односио на Мушицког. Доследно томе у песми су изостављени епитети *шишатовачка*, *шишатовска*, *иричке*, који су упућивали на пребивалиште српског Хорација у доба када је песма била написана. Сасвим је изостављен и стих који је представљао алузију на већ преминулог архимандрита Кенгелца. Ипак, Текелијино реторичко питање „Арфа Ортографіи пишете / По каквој?” откривало је да је у стиховима апострофиран песник *Гласа Арфе шишатовачке*.

Међутим, у том завршном делу овог сочињенија тенденциозно је измењено значење појединих стихова, а тиме и првобитни смисао песме. Уместо „Младежсе отрова Србска ѿ яда / шишатовачка” штампано је „Младежсе отрова Србска, отъ Вукова / езыка”, па је тежиште оштре осуде славног поете, у доба објављивања песме епископа горњокарловачког, пренето на проscribeваног Вука Стефановића Караџића.

Онако како је штампана, са изостављеним речима, стиховима и читавим строфама, Текелијина песма није била нимало репрезентативна, али је као и претходни његов стиховани текст, имала прагматичну улогу. Овога пута она није представљала поруку само чувеном песнику већ уопште ученим Србима који су намеравали да своја дела, не само књижевна него и стручна, штампају народним језиком и реформисаним правописом.

Закупљен јавним пословима у Араду, који је 1834. године добио „привилегију краљевске вароши” и обнављао градску управу, Сава Текелија

³⁴ Теодор Павловић: *Високоплеменитородниј Господин Краљевскиј Советник*. - Србскиј летопис, за годину 1833, частица втора, У Будиму, 1833, стр. 2.

те године није био судеоник у делатности Матице српске у Пешти. Али учешће угледног патриција у муниципалној рестаурацији представљало је само кратку епизоду у његовом животу који се приближавао крају. Знајући то, он је био заокупљен мислима о неизвесној судбини своје знатне заоставштине.

Према аутобиографском сведочанству, у *Описанију живота*, Текелија је, слутећи скору смрт и предосећајући да ће његову течевину разграбити недостојни, одлучио да сав иметак тестаментом остави цркви. Међутим, када се опоравио од слабости која га је била обузела у време доношења те одлуке, наставио је спор са женом, али је поново исход парнице за њега био неповољан. О томе како је доживео нанету му неправду, оставио је запис у *Описанију живота*:

Мислио сам, гди ни закон царства, ни цар не заштиштава ту нема шта човек остајати. И намерим искати да ми се допусти иселити из царства, но моја старост од 73 године, нељубов синовца мога, који неисказано завидио ономе што имам; да му оставим не би ми заиста ни крајцаре дао, а у туђем царству у оне године тешко што заслужити. Другоме продати, или не би кому, или баш у бесцење морао дати; капитале без процеса тешко би добио, а без новаца у чуждој земљи под старост просијак. Дакле трпи душо Бога ради коју годиницу, док смрт не дође.³⁵

Резигнирани Текелија није напустио земљу, а није ни беспомоћно ишчекивао неумитни крај живота; окренуо се завештањима која је раније установио и новим која је замислио.

Постојано бринући о фонду за школовање младих Арађана, о фонду за образовање свештеника и оном за награђивање свештеника за одржане проповеди, арадски велможа је установио још једну закладу: 1830. године наменио је 100.000 форинти за школовање младих Срба синова граничарских официра, на Војној инжењерској академији у Бечу. Те гестове чинио је из родољубивих разлога и веома промишљено. Проценивши какве су могућности да се фондови установљени за школовање српске младежи финансијски одрже, одредио је релативно мали број стипендиста. Посебно је био забринут за судбину тих заклада после своје смрти; веровао је да ће их наследници, његови и суоснивача арадског фонда, угасити и новац разграбити, па је размишљао како да закладе стави под неприкосновену контролу државе и тако им обезбеди трајност. Доиста, оне су имале карактер новчаних завештања и с те стране гледано његова забринутост била је оправдана. Али остарели Текелија, већ познат као ктитор цркве Светих апостола Петра и Павла, није се задовољавао чином завештавања. У духу српске традиције, коју је поштовао, и доба просветитељства, у којем је живео, он је желео да створи истинску задужбину - установу која ће бити намењена образовању српске интелигенције.

И поред Павловићевог сугестивног хвалоспева у *Летопису*, Текелија није одмах везао своје добротворне планове за Матицу српску. Чини се да је најпре желео да учврсти свој положај у Содружеству тако што ће му

³⁵ Сава Текелија: *Описаније живота*, стр. 237-238.

помоћи не само новчаним прилогом него и својим угледом. Прилику за то уредник *Летописа* пружио му је на самом почетку 1835. године када је у име Матице српске упутио писмо Императорској академији наука. Оно је носило потпис Саве Текелије от Кевермеш, Краљевског советника.

Повод да се младо српско књижевно друштво обрати водећој научној установи у највећој словенској и православној земљи били су писмо и ударје у књигама којима је Руска академија 1832. године узвратила Матици на послатим частицама *Летописа* и првим објављеним књигама, што их је Јован Хаџић упутио још 1830. године. Тадашњи председник Друштва, у српској књижевности знан и прослављен као Милош Светић, желео је да руским научницима скрене пажњу на Матицу српску, којој је он био на челу, на књиге које је она издавала и, посебно, на *Летопис*, у којем су се појављивале његове песме и стихови посвећени њему. Знајући какав су одјек имале Вукове књиге, Хаџић је смишљено желео да установи везе са Руском академијом у доба када је Караџић ревносно службовао у Србији.

Теодор Павловић је имао исте побуде као и први председник Друштва, али и нескривене претензије да истакне сопствене заслуге за Матицу српску и уопште за националну културу. Он је знао да је за делатност Содружества важна потпора богатих српских поседника, али и то да може бити пресудна реч црквених великодостојника који су себе сматрали чуварима српства оличеног у православљу. Одржавање преписке и размена издања са највишом научном установом у православној Русији требало је да подигну углед Матице српске у очима и њених чланова, и српског народа, и високог свештенства. На другој страни, Матичине књиге, частице *Летописа* и друга дела, што их је Павловић уз речено писмо наменио Руској академији, ваљало је да репрезентују језик и културну делатност који су се суштински разликовали од народног стваралаштва, промовисаног Вуковим делима. Уредник *Летописа* је тај корак предузео у време када су напади на Вука утихнули, јер су се показали безуспешним. Непоколебљив у својим схватањима, Караџић је четвртом књигом песама издатом у Бечу 1833. године, заокружио своју антологијску збирку српске народне поезије, а у јесен следеће године пошао је на пут у Трст, Истру, Далмацију, Дубровник, Боку, све до Цетиња, где га је угостио црногорски владика и владар Петар II Петровић Његош. Као и Хаџић неколико година раније, Павловић је желео да скрене пажњу руским научницима на Матицу и њена издања управо у раздобљу када је Вук био одсутан из највећих културних средишта.

Текелија је свакако схватио Павловићеве мотиве, па и оне личне, који су се тицали престижа уредника *Летописа*. А они су били препознатљиви и у писму, и у изабраним публикацијама које је Матица упутила Руској академији.

У писму, у којем је најпре изречена приврженост моћној Русији, била је наглашена водећа улога уредника *Летописа* у Матичиној делатности и српској култури, да би се оно преобразило у молбу Руској академији да томе заслужном посленику и поборнику славенског језика додели неко одличје. Избор српских књига упућених том приликом, требало је да поткрепи тако интонирану молбу. Међу њима су били *Кратка всемирна историја* Георгија Магарашевића, пет частица *Летописа* које су уредили Јован Хаџић и Павле

Стаматовић и једанаест које је потписао Теодор Павловић, а придодати су им његови ранији преводи са немачког и оглас којим је обавестио јавност о покретању *Сербског народног листа*.

То писмо са датумом 1. јануар 1835. године потписали су Сава Текелија у својству председника и Симеон Шићар у својству деловође. Ни Текелија ни Шићар нису тада били часници Матице српске.

Теодору Павловићу, духовном челнику Матице српске и претенденту на признање Руске академије, било је важно да писмо потпише угледни Сава Текелија са племићким предикатом и звањем краљевског саветника, уместо анонимног председника Михаила Јовановића. Исто толико било му је стало да супотписник буде, уместо мало познатог деловође Арона Добровојевића, пештански трговац Симеон Шићар, заслужни члан Сдружества од његовог оснивања. Док је живео у царској престоници, Шићар се кретао у друштву тамошњих Срба и њихових угледних знанаца. Знано је да је Јовану Хацићу слао из Беча часописе са прилозима о српској литератури. По свему судећи, познавао је и руског посланика у Бечу Татишчева, који је посредовао у отпремању Матичиног поклона Руској академији 1830. године, а можда је и сам Шићар имао извесну улогу у томе, па је и његово име могло бити знано у Русији. За амбициозног Павловића и то је могао бити ваљан разлог да му повери да са Текелијом потпише писмо од којег је много очекивао.

Српска јавност па чак ни сви чланови Матице српске нису били обавештени о писму које је у име Друштва упућено Руској академији. Без сумње, Павловић је веровао да ће га највиша научна установа велике Русије удостојити одличја и да ће то оставити много јачи утисак на јавност ако одјекне изненада. Прва његова жеља се остварила: Императорска руска академија наука је одлучила да га одликује малом златном медаљом. Друга, да засени српску јавност, није се испунила. Неочекивано, власт у угарском делу Монархије довела је у питање рад и опстанак Матице српске.

Још крајем 1834. године, када је Павловић смишљао како ће послати писмо Руској академији, Матица је стављена под полицијску паску. Трагајући за књигом Јоакима Вујића *Животописаніе и чрезвычайна његова приключенія*, коју је виша власт забранила као проруску и антиаустријску, локална власт у Новом Саду је у радњи трговца Георгија Кирјаковића пронашла частице *Летописа* и примерке књига, што их је дотад објавила Матица српска. Заједно са примерцима Вујићеве књиге заплењена су и Матичина издања и послата у Пешту, уз посебан извештај да је реч о издањима тајног српског удружења, које објављује забрањене књиге и продаје их преко Кирјаковића и других трговаца. Када је примило такав извештај, Намесничко веће, као највиша власт у Угарској, наредило је пештанској градској управи да спроведе истрагу о Матици и њеној делатности. У бирократском поступку, који је уследио, оно је добило извештај у којем је тежиште чинила тврдња да уредништво *Летописа* чине Георгије Магарашевић, Јован Хацић и Теодор Павловић, да часопис излази свака три месеца и да се објављује и продаје без одобрења.

Ако се тако апсурдан извештај, у којем се као делатни члан уредништва помиње одавно преминули Георгије Магарашевић, може објаснити необа-

вештеношћу чиновника пештанске градске управе о Матици и њеној делатности, обавештење Новосадског магистрата о овом друштву и његовим издањима имало је по свему судећи извесне скривене мотиве.

Покренут у Новом Саду, *Летопис* је у овом граду уређиван и после оснивања Матице српске у Пешти, која је постала његов издавач. Од свог настанка он је ту имао и сараднике и бројне читаоце, што је морало бити знано чиновницима Магистрата, а и то да је њихов угледни суграђанин Јован Хаџић био председник Матице српске и, после Магарашевићеве смрти, уредник *Летописа*. Као и други Срби у Монархији, новосадски грађани су примали Матичина објављенија на нове књиге и претплаћивали се на њих. Када је реч о самој Матици, они су у *Летопису* са занимањем читали *Писма Филосерба* Георгија Магарашевића, у којима он пише о Јовану Хаџићу као оснивачу Матице српске, а са истом пажњом и полемички одговор Јосифа Миловука, штампан у засебној књижици под насловом *Зачатије и истинo основаније Матице Србске*. Заједно са Магарашевићем, у полемику се укључио Јован Хаџић написавши у *Летопису* 1829. године чланак са дугим насловом: *Кула се подиже права, висока и красна у селу. / Деца повијаше садъ: „Кулу начинисмо мы”*.³⁶ А Миловук им је одговорио књижицом *Протак на Толкованије и Красну ону кулу у селу*. У Миловуковом и Хаџићевом казивању читаоци су могли уочити њихове опречне ставове о тражењу одобрења за рад Матице српске 1826. године, када је основана. Насупрот опрезном Миловуку, Јован Хаџић је тврдио да је Матица основана у складу са интенцијама резолуције цара Франца I, којом је Србима дозвољено да утемеље фонд за издавање школских, богослужбених и моралнопоучних књига.

По свему, за грађане Новог Сада Матица српска није могла бити никакво тајно удружење, нити су њене објављене књиге и *Летопис* за њих били забрањена дела. Пре се може тврдити да су Матичина издања и нарочито *Летопис* били добро знани у Новом Саду, као и другде међу Србима, и ту треба тражити разлоге за инсинуацију у извештају новосадских чиновника.

О Матици српској и о садржини њених издања, поготову *Летописа*, биле су добро упознате и високе власти у Хабзбуршкој монархији. Царски чиновници у Бечу и краљевски у Пешти који су пратили *Летопис*, а један од њих био је Јернеј Копитар, несумњиво су уочили његово тематско окретање према Русији. Оно додуше није било тако изразито као величање Петра Великог и Катарине II, прожето критиком аустријске управе, у Вујићевом *Животописанију*, али је било видљиво истицање духовних и прагматичних веза са једноверном империјом Русијом. Тако је у правој частици *Летописа* за 1833. годину Теодор Павловић штампао писмо Руске академије послато Матици српској уз поклоњене књиге, 1832. године.

³⁶ У трећој частици *Сербске летописи* за 1829. годину Георгије Магарашевић је објавио *Толкованије делца под именов: „Зачатије и истинo основаније Матице Србске по хронологическом разлогу верно и некористно потомком написао Јосиф Миловук. У Будиму Граду Слов. Кр. Университ. Пештанског 1829.*” Хаџићев чланак штампан је у продужетку, као засебан одељак.

Писмо је пропратио коментаром у којем је обећао да ће у *Летопису* повремено објављивати изводе из књига што их је даровала Руска академија. У следећој частици, посвећеној Сави Текелији, презентовао је на истакнутом месту, напоредо са насловном страном, слику руског генерала Петра Текелије и, као што је већ казано, објавио његову биографију. Лојални чиновници Монархије видели су у таквој уређивачкој политици израз повећане наклоности Срба према Русији. Са своје стране пак, угарски национални челници уочили су да нови уредник преображава *Летопис* у национални часопис посвећен српској књижевности и расправама о српском језику и правопису. Одзиви на поједине прилоге били су такви да су несумњиво сведочили о повећаном занимању за српски језик и литературу, и то у време када је у Угарској као званичан језик, наместо латинског, био уведен мађарски. Штавише, одлуком угарских власти он је ушао као предмет и у наставне програме српских средњих школа. Отуда јачање српске националне свести, коју су учвршћивали српски језик и књижевност, није ишло у прилог идеји о мађарском језику као окосници националног покрета на темељу угарске историјске државности.

Уколико обавештење о Матици српској није сачинио неки одани чиновник Новосадског магистрата, можда и с намером да науди Кирјаквићу, који је као комисиони продавац књига сметао градским књижарима, онда је оно поникло у Бечу или у Пешти, а трагање за Вујићевим *Животописанијем* могло је послужити као повод за покретање поступка против друштва са све одређенијом националном културном делатношћу и установљеним везама са Русијом. Ушавши у бирократску колотечину, то обавештење је заједно са извештајем пештанске градске управе постало темељни документ истраге, а Матица је своју делатност усредредила на то да докаже да делује легално, у складу са прокламованом царском вољом.

Челници Друштва су устврдили да је оно основано и да постоји као фонд за издавање школских, богослужбених и моралнопоучних књига, који је одобрен резолуцијом Франца I још 5. септембра 1812. године (по новом календару). Доследни у томе, они су 1835. године одлучили да објаве *Панегирикон Священѣишем Цесаро-Кралѣвском и апостолическом величеству Францу I* новосадског професора Мојсеја Игњатовића и да обнове позив ученим Србима да сачине *Граматику Србску*, који су већ били објавили у *Летопису* 1833. године, понудивши будућем сочинитељу дар од педесет дуката. Очито, он није имао одзива, па су сада утврдили да оглас траје до конца 1836. године а обећани су дар повећали на стотину дуката. Све то требало је да поткрепи њихове представке пештанској градској управи и Намесничком већу у којима су побијали наводе из извештаја о њиховом незаконитом деловању.

Занимљиво је да часници Матице нису ни о овим судбоносним збивањима известили све њене чланове, посебно не оне нове, који нису живели у Пешти. Један од тих угледних чланова, Сава Текелија, сазнао је за неизвестан положај Матице читајући лист *Allgemeine Zeitung* који је донео вест о забрани њенога рада. Он је одмах упутио писмо Теодору Павловићу у којем је, огорчен због поступка власти према Матици, изразио уверење да су српска неслога и суревњивост били узрок опасности која се претећи

Текелија је помно пратио догађања у српској култури и биле су му познате несугласице међу оснивачима Матице а знао је и за настојање младих учених Срба да оснују ново књижевно друштво. Ипак, клеветника који је, како је наслућивао, подрио Матицу, није видео у Вуку него пре у Миловуку или у неком другом њеном пештанском опоненту, али мудар и опрезан, какав је био, то није изрекао. Можда и пре писма Руској академији, а после њега сасвим сигурно, он је све више размишљао о своме водећем месту у Содружеству, долично звању, богатству и образовању који су га одликовали, као што је раније очекивао да му се у Србији повере државни послови. Не знамо да ли је сада, када су и та нова очекивања постајала нестварна, све препустио случају, или је својим ауторитетом утицао на след догађаја, али већ следеће године они су постали повољнији за Матицу српску.

У пролеће 1836. године Михаило Јовановић, Арон Добровојевић, Петар Рајић и Георгије Станковић прихватили су понуђену могућност да озваниче рад Матице као делатност књижевног друштва а излажење *Летописа* као издавање часописа који се појављује у тромесечним свескама. Разумљиво, међу потписницима тог изјашњења, упућеног пештанској градској управи на захтев Намесничког већа, не налази се име уредника Теодора Павловића, али је његово учешће у састављању тога текста несумњиво. Даљи ток преписке између пештанске градске власти и Намесничког већа и између Намесничког већа и Угарске дворске канцеларије у Бечу, која је као крајња инстанца требало да припреми коначну одлуку и поднесе је цару на потпис, наговештавао је за Матицу позитиван исход. У суштини прихватавши разлоге за деловање Матице српске као националног културног друштва, Угарска дворска канцеларија је крајем јула наложила Намесничком већу да уобличи текст који ће бити подлога за доношење царске одлуке о одобрењу њеног рада. У међувремену Намесничко веће није одобрило почетак рада Књижевног друштва основаног у Пешти 1833. године.

После великих искушења Матица српска је могла да обнови делатност без такмаца и супарничких удружења. Видећи у њој елитну националну установу, Сава Текелија је замислио како да јој пружи богату потпору и да истовремено оствари своју визију задужбине намењене подизању српске интелигенције.

Када је постало сасвим извесно да ће Матици српској бити одобрен рад, стари велможа је журно, не чекајући званичну одлуку, почео да остварује план о оснивању завода за школовање српских младића. Како се може видети из записника Српске православне црквене општине пештанске од 31. августа 1836. године и из писма члана тог „славног сербског општества” Јосифа Миловука, које је упутио Вуку Караџићу тих дана, Текелија се са општеством договорио да преуреди парохијални дом тако што ће сазидати спрат, уз услов да добије просторије за обитавалиште дванаест својих питомаца, за уредника *Летописа*, за Библиотеку и за састанке Матице српске. Сам Текелија забележио је у *Описанију живота* да је читава година протекла у међусобној преписци, јер се он и чланови општества нису могли сагласити око градње. Стога је одустао од те замисли и купио „дом при цркви и Универзитета” за педесет хиљада форинти, а више од десет хиљада форинти наменио је да га преуреди сагласно намени коју му је дао. Уређење зграде његове задужбине трајало је,

по свему судећи, скоро годину дана а завршено је пре 21. августа 1838. године, када је Текелија датирао своје *Основателно писмо*. Тај документ био је изузетно важан за задужбину и за Матицу српску, али несумњиво и за самог Текелију. У позном добу живота он је у њему исказао неприкосновену вољу да сам уреди дом за своје питомце и, исто тако изричито, да основну делатност Матице српске усклади са својим погледима на књижевни језик.

У првом одељку *Основателног писма* оснивач задужбине је истакао своје просветитељске и родољубиве побуде да установи „народње основателство...за вечное обиталиште убогих учеников, у Всеучилишту у Пешти приходјајуштих” и да га повери „књижевном заведенију Височајшим њиовог Величества одобреннијем потврђеном Содружеству Матица Србска”.³⁷

Други одељак посветио је делатности Матице српске. Конзервативни Текелија је своје поверење и, нарочито, потпору књижевном друштву условио прихватањем *Славенског црковног језика* у његовим издањима, записавши „ако Матица небисе трудила изпунити, то учасница дома мога бити неможе.”

Мислећи на све евентуалије, Текелија је у *Писмо* унео став у којем је замолио и препоручио „Обштеству Србском у Пештанском, да би оно изволило надзиратеља човека доброга, ревностнога, и точнога поставило”, који би надгледао његов завод за сиромашне ученике и будућу штампарију, уколико би се Матица из било ког разлога угасила.

У одељку који потом следи, оснивач је унео посебне одредбе о дому, то јест о намени просторија у њему, а у посебном ставу забележио је: „Прочем задржавам право, како о питомцима, тако и о дому по мојим благоразмотренију неограничено располагаати”.

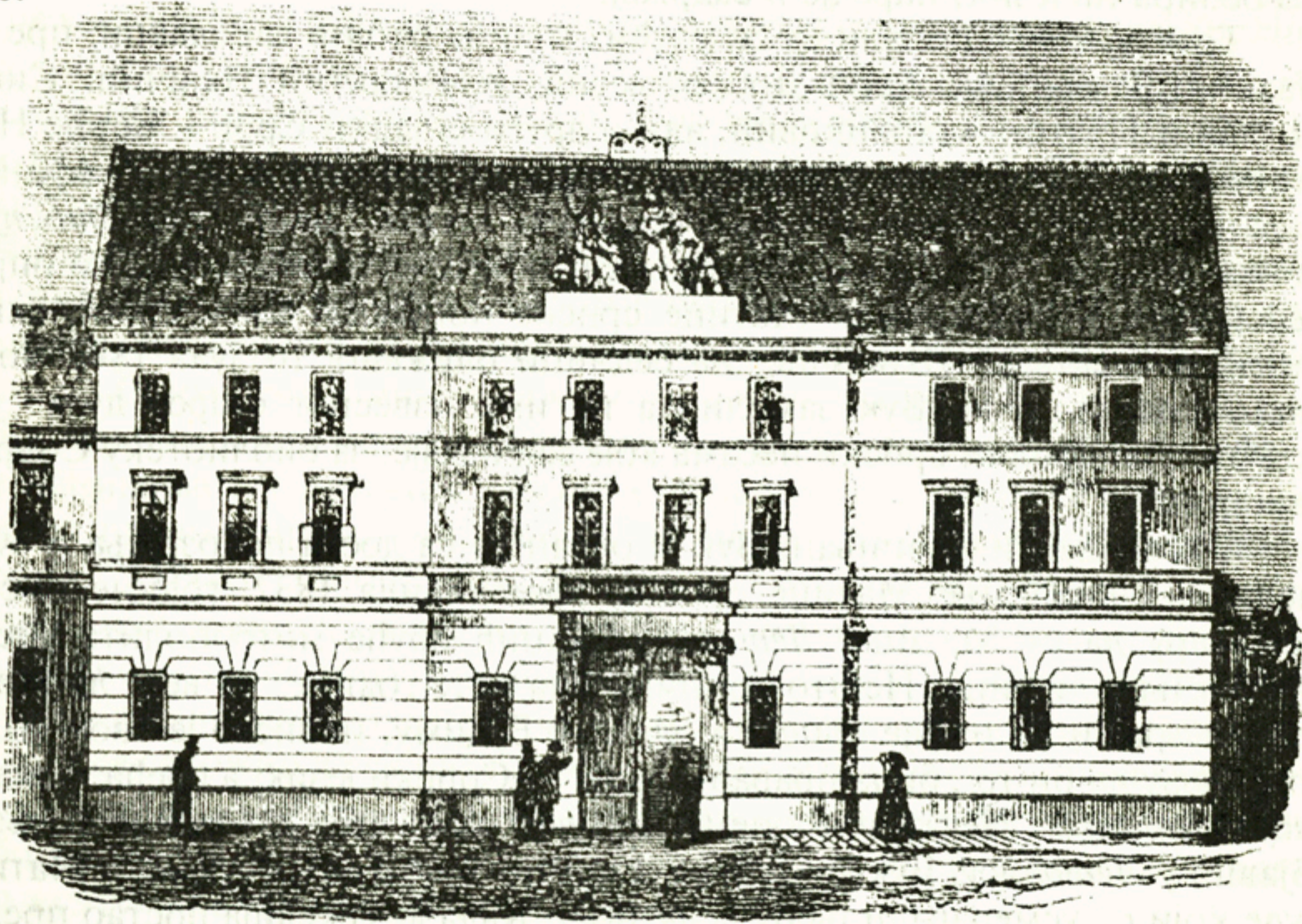
Основателно писмо Текелија је завршио нагласивши да га, потврђено својеручним потписом и породичним печатом, даје у Пешти 21. августа 1838. године.

И у својој задужбини и у Матици српској родољубиви Текелија је видео установе од највећег значаја за српски народ па је сматрао да оне треба да делују под истим кровом и да уживају његову потпору, али му је било стало да свака од њих остане утемељена у складу са вољом оснивача. Једнакост своје задужбине и Матице спознао је у подударности њихових циљева - у стварању младе српске интелигенције и у ширењу просвећености међу „родом Србским”. Посматрајући их прагматично, желео је да његов завод, који је постао знан као Текелијанум, омогући стварање српске интелектуалне елите која ће происходити из српског пука, а од Матице је тражио да развија националну књижевност и културу објављивањем српских књига у духу конзервативне традиције. Иако традиционалист по уверењу, он је тај вид Матичине делатности схватао на савремен начин и стога је у *Основателно писмо* унео одредбе о типографији; свакако је рачунао на то да ће Матица захваљујући штампарији у његовом дому убрзати објављивање

³⁷ *Основателно писмо Саве Текелије*. - Србски летопис за годину 1858. Свеска прва, У Будиму, 1858, стр. 190.

српских књига и доћи до прихода које ће моћи уложити у нове издавачке подухвате.

Ако се Текелијина замисао о образовању „убогих учеников” упореди са Вуковим настојањем да се млади Срби из простог народа школују на европским високим школама, може се уочити блискост погледа проницљивог плебејца из Тршића и искусног патриција из Арада. Али када се сучеле њихова поимања књижевног језика, запажа се да су им схватања супротна до искључивости. Мада је, као и Вук, био свестан недоследности, услед одсуства правила у ортографији назвавши их „сва она помраченија и сметње које се уводе у писању”, Текелија је Матици наметнуо „славенски црковни језик”, који такође није могао бити узор ортографске правилности. Истовремено, насупрот концепцији језика као природног израза народних мисли, коју је Вук доказивао филолошким аргументима, он се чврсто држао тезе о ученом, у ствари књишком језику као заједничком наслеђу свих словенских народа. Отуда је његов рационално заснован план да штедро помогне образовање српске интелигенције која ће бити носилац националног препорођаја, био у супротности са конзервативним уверењем да се народна просвета може ширити славенским језиком црквене провенијенције.

Текелијанум, седиште Матице српске од 1838. до 1864.

Постојан у својим схватањима, Текелија је тражио прагматична решења за оживотворење идеје о славенском језику у српском роду. Тако је, у последњој години живота, још једном посредно сучелио своје схоластичке тезе са филолошким поставкама Вука Караџића.

Заточник и неимар

Први јавни чин Матице српске који је обележио ступање Саве Текелије на њено чело био је проглашавање књижнице Содружества јавном установом под именом Библиотека Матице српске.

У тексту одлуке о установљавању јавне библиотеке, донете 14. августа 1838. године, препознатљива је пре свега Текелијина идеја о словенској узајамности, у исказу да ће „сваки најпаче Славјанин буди кога наречија и колена син био свободан приступ имати и књиге читати моћи”.³⁸ Поштовалац књиге, учени Србин који је поседовао највећу оновремену личну библиотеку, утицао је, несумњиво, и на опредељење да Матица посредством *Сербских народних новина* обавести „сав Славенски и особито Србски род о заведенију ове Библиотеке” и да упути позив свима да јој шаљу књиге без обзира на језик, наречје и садржај.

Том позиву одазвали су се идућих година бројни дародавци, пре свих Матичини чланови Арон Добровојевић, Константин Пејичић, Симеон Шићар и Платон Атанацковић, али и други угледни Срби - Ђорђе Николајевић из Дубровника, Димитрије Тирол из Београда и Вук Стефановић Карацић из Беча. Вуков поклон, примерак књиге *Српских народних пјесма* бечког издања из 1841. године, био је у складу са прокламованим опредељењем да се Библиотека Матице српске попуњава свим словенским и српским књигама. Штавише, на седници одржаној 16. јула 1840. године закључено је да се Вук замоли да на име извесног старог дуга „један екземплар народни србски песама које сад издаје, за библиотеку Содружества пошље.”³⁹

Оспораван и прогањан, Вук је одраније са доста подозрења и сумњи гледао на деловање Матице српске. Још априла 1832. године писао је Копитару да су Матица, *Летопис* и Хаџић оруђе митрополита уперено против њих двојице. Нешто доцније, јула исте године, на вест да Матица српска тражи да издаје српске новине у Будиму, написао је свом оданом пријатељу да би то „била права несрећа за Српски језик, а срећа и слава за бабу *Смиљану*.” Негативне оцене његовог рада, које је касније Павловић објавио у *Летопису*, Вук је схватио и као потврду својих сумњи у Матицу и људе који су усмеравали њену делатност. Када је Текелија постао председник Матице, он, знајући тврдокорне ставове старог Славјанина, није очекивао ништа ново у њеној делатности. Ипак, промене што их је покровитељ Друштва донео пружиле су Вуку прилику да непосредно Матици, а касније и српској јавности, саопшти своје ставове о темељним питањима српског

³⁸ *Грађа за историју Библиотеке Матице српске I*, Нови Сад, 1964, стр. 8.

³⁹ Исто, стр. 13.

књижевног језика. Учинио је то најпре почетком 1842. године у писму владици Платону Атанацковићу, своме давнашњем пријатељу и тада, уз Текелију, водећој личности у Матици српској, а три године касније и у посебној књизи *Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије писма Платону Атанацковићу о српском правопису и језику*, коју је објавио у Бечу 1845. године.

Текелијин став да се Матица држи правила славенског језика био је начелан и у пракси је изазивао велике тешкоће. Славенски језик је живео претежно у цркви и у њој блиским круговима, а у јавном животу био је прихваћен славеносерпски, којим ни Вукови опоненти нису били задовољни. И сам Јован Хаџић био је недоследан у ортографији, чак и у расправи о правилности у писању, што је Вук подвргао жестокој критици у свом *Одговору на ситнице језикословне Г.Ј. Хаџића-М.Светића*, 1839. године. О непостојању устаљених правила сведочили су и текстови у *Летопису*, у *Сербским народним новинама* и у *Србском народном листу*, гласилима која су била у окриљу Матице српске. Знајући то, а и сам као писац одраније суочен са тешкоћама што их је причињавала архаична ортографија, Текелија је предложио да Матица образује комисију која ће расправити питања књижевног језика и правописа, ради њиховог устаљивања пре свега у *Летопису*. Како се касније показало, он је желео да оствари своју замисао о славенском језику као језику српске литературе, а имао је у виду свакако и то да су, на једној страни два Матичина позива ученим Србима да напишу српску граматику остала без одзива, а да су, на другој страни, млади Срби све више пристајали уз Вука.

Чини се да су први Матичин позив и њена спремност да награди писца граматике били подстакнути умногome оснивањем и намерама раније помињаног пештанског Књижевног друштва, које је било прихватило Вуков правопис. Осим тога, оно је тежило и коначном решењу правописног питања, како се може видети из писма Јосифа Миловука упућеног Вуку у време оснивања тог друштва: „Ваше је правописање, до оног времена, за једнакост писања примљено, док се не би од целог Србства које боље одобрило.”⁴⁰ Иако националном друштву које је уважавало Вуков правопис и имало претензије да коначно решење правописног питања нађе на демократској основи, није био одобрен рад, Текелија је изгледа наслућивао да се може појавити ново српско културно друштво склоно Вуковој реформи. Стога се залажио да се питања књижевног језика и правописа расправе у једном изабраном телу, у Друштву у којем је он имао пресудну реч. При том, био је уверен да ће правила која буде усвојила Матица српска постати општа културна својина српског национа.

Судећи по писму које је Платон Атанацковић упутио Вуку 25. октобра 1841. године, за питање српске ортографије био је изабран посебан одбор. Несумњиво највећи ауторитет у њему, владика Платон је сматрао да о питањима књижевног језика и правописа ваља консултовати и учене Србе и угледне слависте, добре познаваоце српске културе. Плод тог његовог

⁴⁰ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка* IV, стр. 264.

опредељења била су писма Вуку Стефановићу Караџићу и Сави Текелији о темељним питањима српског књижевног језика.

Владика се најпре обратио Вуку већ поменутиим писмом. У његовом последњем одељку написао је:

Заклучили смо, да се подъ моимъ Председателствомъ насъ петорица постарамо о Ортографіѣ, по којој да се одсадъ и Новине и Народный Листъ - а нарочито Лѣтописъ пише, да не бива свашта и свакояко, и пр. и пр. Надамсе, да ће намъ быти лепо или баръ мало лепше и болъ него досадъ уређена отсадъ Матица; зато самъ се є примію. Не бы ли ми и Вы Вашимъ мнѣніемъ и совѣтомъ у томе помогли? я молимъ, и као отъ давнашнѣгъ пріятеля, а и правогъ Родолюбца надамсе.⁴¹

У скором одговору на то писмо, датираном 30. октобра 1841. године, Вук није ништа написао о српском језику и правопису, али је то обећао, јер га владика Платон у своме следећем писму, 12. новембра, подсећа на обећање „у смотренију Матице Србске”.

Критички осврт на деловање Матице српске и на славенску ортографију Караџић је послао готово после три месеца, у писму посвећеном само томе а написаном 19. јануара 1842. године. Како је оно примљено у Матици може се наслутити из Платоновог одговора:

На перво, у комъ ѿ Правописанию бѣше рѣчь, мучно воистину и естъ ѿговорити, и валя іоштѣ по свой прилицы добрымъ почекати, докъ се мы амѿ сложимо, акѿ се заръ кадгодъ сложимо.⁴²

Ипак, Вуков спис је имао одјека; Теодор Павловић га је исте године објавио у *Сербском народном листу*.⁴³

Владика Платон се обратио писмом и Сави Текелији, молећи га за мишљење о српском језику и правопису. Председник и покровитељ Матице српске одговорио му је из Арада 14. фебруара 1842. године, али је то писмо, како је касније Платон поменуо Вуку, било затурено код Павловића, све до јуна. По томе се може закључити да ни Текелијино мишљење није имало већег утицаја на расправу у одбору, тако да је питање правописа поново покренуто на Матичином заседању у јулу исте године, уз суделовање самог Текелије. Како је о њему расправљано и какав је био Текелијин став сведочи владика Платон у писму Вуку од 2. августа те године: „Навалио Старацъ, да се Славенска узме Ортографіа, па и самъ езыкъ у некаквой полѣтини.”⁴⁴ Теодор Павловић је чини се стога објавио у *Сербском народном листу* и Текелијино писмо владици Платону,⁴⁵ половином августа исте године, али

⁴¹ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка I*, стр. 533.

⁴² Исто, стр. 538.

⁴³ Вук Стеф. Караџић: *Из Писма једном Члену Матице Срб. писаног.* - Србскиј народниј лист, Пешта, 1842, чис. 25, стр. 197-199. Павловић је изоставио први одељак писма, који се односи на Матицу српску.

⁴⁴ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка I*, стр. 547.

⁴⁵ Сава Текелија: *Писмо једном члену Матице.* - Србскиј народниј лист, Пешта, чис. 31, стр. 246-248.

ни оно, очито, није утицало на ток расправе о правопису у Матици онако како је то њен председник желео.

Писмо владици Платону било је последњи текст Саве Текелије објављен за његова живота. На самом почетку јесени, 21. септембра 1842. године, он је преминуо у Араду и Матичино часништво, закупљено бригом око заоставштине свога добродетеља, оставило је по страни расправу о српском језику и правопису. Три године доцније Вук је у посебној књизи објавио оба писма владици Платону заједно са избором својих расправа и осврта посвећених језику и правопису. Тако је презентовао на једном месту и сопствено и Текелијино поимање књижевног језика и правописа, уз аргументе који су потврђивали научну ваљаност и животну снагу његовог мишљења.

Владика Платон Атанацковић

Написавши одговор владици Платону пре него Текелија свој, Вук није могао, концизно и методично као у истодобним полемикама, побијати анахроне ставове Матичиног председника, а и да је знао садржај његовог писма, не би то, по свему судећи, ни учинио. Ни у објављеним освртима, ни у преписци са пријатељима и знанцима, он није помињао Текелијино схватање језика и литературе. Према овом угледном Србину односио се с поштовањем, мање наглашено, у преписци, него у обраћању кнезу Милошу и митрополиту Стратимировићу, од којих је чини се зазирао; ценио је то што му је Текелија искрено саопштио своје мишљење о његовом раду и што је, и поред неповољног мишљења, био спреман да му притекне у помоћ, не спорећи му *народољубије*, како се сам изразио. Уосталом, владика Платон је Вуку упутио писмо „у смотренију Матице србске” и он је тако саставио свој одговор.

Први, сажетији одељак писма Вук је посветио Матици српској. Основну замерку њој, као националној установи, изразио је оценом да она „није остала оно, што је постала, тј. друштво да помаже нашијем списатељима штампати књиге, него је одмах узела тон *ученога друштва* и претворила се у литерарну партију”⁴⁶ Други став Вуковог суда о Матици још мање је похвалан за њу, а посебно је био поразан за чланове друштва: „А будући да су Матичари, од почетка до данас, највише прости људи, који или никаква или барем правога поњатија о литератури немају, за то је она, поставши најлуђом партијом у литератури нашој, морала бити оруђе једнога или неколико свога члана, који нигда нијесу гледали да се учини што добро и паметно, него су се само старали, да се ради (макар и за инат) онако, као што је њима по вољи.”⁴⁷ Вук није очекивао било какве промене у Матичином деловању и због тога је поручио владици Платону дотичући се и Текелије: „Така је Матица од почетка до данашњег дана, а хоћете ли је Ви у напредак опаметити и на прави пут извести, то ћемо видјети (али ја сумњам, док је жив Сава Текелија).”⁴⁸

У другом, обимнијем одељку писма Вук филолог се окренуо актуелним питањима српског правописа. Насупрот писцима и другим образованим људима који су се залагали за славенску ортографију, показао је да се она не може применити, побијајући убедљивим филолошким доказима поставке којима је био склон и Сава Текелија.

Оштроумни Вук је пошао од чињенице да је *исконско јат* (ѿ) у народним говорима српског језика и у другим словенским језицима сачувало гласовну вредност у рефлексима *е*, *и*, *је* и *ије*, па се оно стога, у духу славенског језика, као слово мора писати само према сачуваној гласовној вредности и на одговарајућем месту у речи. Ако би се придржавали тог правила, вели Вук, писци би за невољу могли писати, уместо дотадашњих

⁴⁶ Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије Писма високопреосвештеном господину Платону Атанацковићу, о српскоме правопису, с особитијем додацима о српском језику, у Бечу, 1845, стр. 4.

⁴⁷ Исто, стр. 4-5.

⁴⁸ Исто, стр. 5.

славенског језика, као слово мора писати само према сачуваној гласовној вредности и на одговарајућем месту у речи. Ако би се придржавали тог правила, вели Вук, писци би за невољу могли писати, уместо дотадашњих облика *зелѣ, трнѣ, писанѣ* и других што их је навео, *зелѣе, трнѣе, писанѣе* али и *перѣе, оружѣе и подушѣе*. Међутим, у положају где у славенском после *л* и *н* долази *е*, „да се метне *ь* ни мало не би било ближе Славенској ортографији, него *љ* и *њ*.” Ту је даровити филолог указао на битну фонетску појаву у развоју црквеног језика: „У оваквијем је догађајима у староме Славенском језику *ѣ* мјесто садашњег *е*; но Руси, који у језику своме немају никако гласа *ле* и *не* (као ни *ли* и *ни*) промијенили су *ѣ* на *е*, и тако н.п., пишу *Господне*, а читају *Господње*; пишу *учителемѣ*, а читају *учитељем*; пишу *воли*, а читају *вољи*; пишу *книга*, а читају *књига* и т. д.”⁴⁹

У наставку Вук је обратио пажњу на свој, фонетски правопис, како би нагласио његова преимућства. На примерима, пре свега у вези са писањем слова *ј*, показао је колико је он рационалан и незаменљив, јер, истакао је, без *ј* поједине речи не могу се ни написати.

И у закључном одељку језикознанац Вук се чврсто држао својих поставки. Поновио је да у српском језику не може бити примењена славенска ортографија, па је сугерисао да се прихвати фонетска. Али знајући да Платон Атанацковић као челник Матичиног одбора мора угађати људима који не схватају развој језика, предложио је да се у правилима етимолошког правописа одреди да се слово *ѣ* пише према његовој гласовној вредности и да се у складу са тим принципом избаци слово *ѣ*. На крају, указао је на то да се правилима не може обухватити писање слова *ы*, *ѣ* и *ь*, као несвојствених природи српског језика, нити се могу пренебрегнути у писању гласовне промене које настају једначењем сугласника по звучности.

Вук је очекивао, и управо је то сугерисао, да Матичин одбор одобри да „тврдоглави списатељи могу не само књиге штампати, него и у *летопис* (а у народни лист и новине?) чланке слати” написане фонетским правописом. Доследан у поимању законитости језичког развоја, изрекао је и констатацију: „Не може се за цијело мислити, да ће сви списатељи за *свагда* примити ту Вашу ортографију, макар каква она била”.⁵⁰

Прво Вуково запажање о Матици српској било је несумњиво тачно. Књижевно друштво, основано „да се књиге Српске рукописне на свет издају и распрострањавају”, штампало је у том раздобљу тек понеку српску књигу, и то не сваке године. Опаска да је Матица српска одмах узела тон ученог друштва више се тицала дотадашњих уредника *Летописа*, који су објављивали расправе о српском језику, али нису уважавали Вукову концепцију језика и књижевности. И запажање да чланови Матице нису били познаваоци литературе може се сматрати тачним. Међутим, оцену да су они били оруђе утицајних Матичиних чланова изрекао је прогоњени и озлојеђени поборник српске народне културе, који је одбојност и упорност својих противника доживљавао као израз њихове умишљености, самовоље и ина-

⁴⁹ Исто, стр. 6.

⁵⁰ Исто, стр. 8.

та. Вук полемичар веровао је да Матица српска под покровитељством Саве Текелије остаје упориште његових супротника и због тога је своје раније сумње и неповерење у њу преточио у јетко изречену осуду њене делатности.

Песимистичан поглед на Матицу српску без сумње је утицао на Вуково излагање поставки о правопису у другом делу писма владици Платону. Ипак, он је само привидно пристајао на извесна компромисна решења. У ствари, уверен у исправност својих тумачења, настојао је да поступно у књижевнојезичку норму уђу принципи фонетског правописа. Штавише, залагао се за равноправност етимолошког и фонетског правописа у *Летопису*, свестан законитости језичког развоја и преимућстава правописа којег је он промовисао.

Самоуки филолог је писмо Платону Атанацковићу завршио примедбом да после доношења правописних правила ваља одредити којим ће се наречјем писати, да би се избегло њихово мешање у језику, што је по његовом исказу било поразније него писање неприкладном ортографијом. На тај начин, као и на почетку писма, тематски је проширио свој спис о правопису и ортографији, и то му је омогућило да око њега окупи своја лексиколошка и књижевнојезичка разматрања из ранијих година. Испред њих ставио је Текелијино писмо владици Платону.

Трактат о славенској ортографији Текелија је засновао на својој темељној поставци о ученом језику. Док је Вук у својим текстовима указивао на то да су образовани Срби учећи класицистичке школе и туђе језике заборавили свој народни, па не знајући га не разумеју ни изворни српски језик, ни народну књижевност, ни народни живот, ерудита из Арада је тврдио да су они, школовани Срби, учећи стране језике занемарили правила свога, славенског језика, да младеж, не знајући славенски језик, хули на њега, да се окренула најпростијим наречјима, а да су се за њом повели и учени људи. Текелија се залагао, и то је била интенција његовог списка, за повратак „правилному Славенскому љзику” и у ту, у суштини свесловенску концепцију унео је једно изразито национално обележје. Он је, свакако под утицајем учења словенског филолога Добровског, устврдио да је славенски језик истински српски, који су Руси од Срба узели и донекле променили, али је остала његова српска основа. Поткрепљујући ту тврдњу навео је да Руси само „мѣсто .е. наше употребљают .ѣ. и .а прочее все наше”. Онда је додао, као културноисторијске доказе, да су Срби пре Руса развили просвету и штампарство и закључио: „Оставим толко руское ѣ и я, возмем наше .е. тои час увидим, љко Славенскїи љзык ест Србскїи ученїи.”⁵¹

Поставивши тезу о ученом језику као изворном српском, Текелија је оспорио могућност да било који народни, провинцијални говор постане српски књижевни језик. Као аргумент истакао је мишљење једног ученог Немца (није га именовао), да само човек малог духа негује осећање провинцијалне припадности. Даље потврде за своју тезу нашао је у немачкој и француској култури, које су превазишле провинцијалне разноликости у језику те сви пишу као њихови највећи умови.

⁵¹ Исто, стр. 10.

М. Посматрајући језичко питање с прагматичне стране, добро обавештени Текелија је указао на то да Французи и Немци имају речнике које су сачиниле њихове академије, а и Мађари су следили њихов пример. Срби имају књижевни језик, али оскудевају у речницима; ако би их имали, и млади би писали по правилима, по Текелијином мишљењу разуме се славенског језика. Уверен у преимућства ученог језика, Текелија је сматрао, и то је и написао, да ће га брзо прихватити Хрвати и „прочји југославани“, мада их је задржавала зебња да би тиме променили вероисповест.

Исто, с прагматичне стране, Текелија је разматрао и чисто ортографска питања, која су се тичала писања архаичних слова без фонетског еквивалента.

Онако како је исписивао и овај текст, он се залагао за поједностављивање ортографије, али задржавајући етимолошка обележја правописа. Тако је сматрао да треба писати доследно *e* на почетку речи и на крају речи после самогласника, где оно свуда има гласовну вредност *ie*, то јест *je*, уместо *э*, *ε*, *ie* или у руској ортографији уобичајеног *ѣ*. На другој страни, тврдећи да свако од искони до тада слова *н*, *л* и *т* испред полугласника *ь* чита као умекшане гласове, оспорио је потребу за писањем *ћ*, *ђ*, *љ*, *њ* и *ј* и сугерисао да је боље имати једно слово уместо десет. Опет, када се осврнуо на полугласник *ѣ*, био је мишљења да га не треба писати, јер није чуо ни у Русији ни код других Словена глас који одговара том знаку. Текелија је, дакле *ѣ* и *ь* схватао као графијске знаке без гласовних еквивалената и залагао се за решења која је применио још раније, у књизи *Римљани у Шпанији*.

104, 46. (С. 117)

ВУКА СТЕФ. КАРАѢИЋА

И

САВЕ ТЕКЕЛИЈЕ

И И С М А

ВИСОКОПРЕОСВЕШТЕНОМЕ ГОСПОДИНУ

ПЛАТОНУ АТАНАЌОВИЋУ,

ПРАВОСЛАВНОМ ВЛАДИЦИ ВУДИНСКОМ

О

СРПСКОМЕ ПРАВОСЛАВНОЈ

СА

ОСОВИТИЈЕМ ДОДАЦИМА

О

СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.

БИБЛИОТЕКА

МАТИЦЕ СРПСКЕ

15679

Вук Стеф. КараѢић

— Мило —

У Б Е Ч У.

У ШТАМПАРИЈИ ЈЕРМЕНСКОГ МОНАСТИРА

1845.

VI

Спис о славенској ортографији, правопису и језику председник Матице српске је завршио изразивши жељу да се у писању сасвим изоставе слова *ћ, ј, њ, љ, ть, э и є*, а полугласник *ѝ* да пише онај ко то жели. Уз то, био је мишљења да Хрватима треба препустити ковање нових речи, сматрајући их неподобним јер у славенском језику већ постоје готове. А свој поглед на развој српске културе уопште изразио је ставом да народне песме ваља очувати у њиховој простоти, а умна дела учених људи ваља приближити ученом језику.

Изложену концепцију књижевног језика и правописних правила Текелија је настојао да поткрепи како историјски, тезом да је славенски језик исконски српски, тако и догматски, тврдњом да је он, славенски, језик православне вере. Тој поставци давао је значај аксиома, па је замерио Платону Атанацковићу што је желео да се о ортографији српског језика саветује са Шафариком и Копитарем; не оспоравајући њихову ученост сматрао их је неодговарајућим саговорницима о тој теми, јер њима славенски језик није био сједињен са вероисповешћу. Осим тога, приметио је да откако се не пази на правила вере црквени језик се не само пренебрегава већ се и хули на њега.

Док је тезу о славенском језику као ученом српском темељио на тумачењима словенског филолога Добровског и поткрепљивао је читањем старих црквених књига и световних текстова, Текелија је као добар познавалац прилика у Аустријској царевини с посебним разлогом наглашавао истоветност књижевног и црквеног језика; знао је да православна црква у Монархији, захваљујући црквено-школској аутономији, остаје и у политичком погледу чувар српске националности. Иако савременик нових, грађанских струјања у европској култури, Сава Текелија је и с тог разлога остао последњи заточник преживелог славенског језика.

Написана славенским језиком и писмом, Текелијина епистоларна расправа је одражавала доследност председника и покровитеља Матице српске. И у њој он је поновио свој став из *Основателног писма* да Содружество не сме у *Летопис* уносити особена слова Вукове азбуке. Тај захтев био је анахрон баш због славенског језика, „којим се код нас тако одавна већ ништа не пише; разумем *чисто славенски*, а не *полутанити*” - како је посведочио добар зналац српских културних прилика Платон Атанацковић исте године када му је Текелија упутио своје писмо.

Вук се ни тада а ни приликом приређивања свога и Текелијиног писма за штампу, 1845. године, није осврнуо на ставове председника Матице српске. Он је још раније уочио да српски писци имају подељена мишљења и о књижевном језику и о ортографији, те да су се разврстали на оне који се залажу за славенски језик и правопис и на оне који сматрају да не треба писати ни славенски ни српски него „да народни језик треба *поправљати*, и писати мјешовито између оба језика, да се приближава к славенском и да се гради књижевни језик, да се Славенски опет поврати у народ и оживи.” Године 1845. додао је томе констатацију која се тиче присталица славенског језика: „Ова је страна већ готово сасвим прошла: смрћу митрополита Стратимировића врло је посрнула а смрћу Саве Текелије већ се

затрла”.⁵² Током пет година, Стратимировић је преминуо 1837. а Текелија 1842, та струја је остала без заступника, па је Вук опажао да опасност по народни језик стиже од бројних присталица поправљања изворног српског језика. У томе ваља тражити узрок што се он баш у том раздобљу веома бритко сукобио са Јованом Хацићем, а у књизи у којој је презентовао своје и Текелијине погледе на правопис, није критиковао ставове еминентног присталице славенског језика; сматрао је довољним да их презентује српској јавности, али је зато пажљиво одабрао прилоге у којима се супротстављао настојањима да се наруше дух и правилност народног језика.

У овај својеврстан зборник осврта на језик и правопис Карацић је уврстио писмо које је исте, 1845. године, упутио председнику Друштва србске словесности Пауну Јанковићу, заједно са прилогом о расправи посвећеној српској терминологији, која је у овом Друштву одржана исте године. Затим је унео своје критичке осврте на садржај чланка Василија Лазића *О чистоти и правилности језика Србског*, објављеног у *Подунавци*, такође 1845. године. У следећем одељку, под насловом *Критика у језику*, осврнуо се на граматичке расправе објављене у додатку београдских *Србских новина*, а у наредном, под насловом *Одговор на „задатак Србском филологу“* (у 32 броју *Пештанско-будимског Скоротече од год. 1842*), поново је стао у одбрану народног језика. Иза тога, штампао је *Примјечанија на преводу Г. Томе Љубибратића, и на примјечанија на њих Г. Станимира Живковића*, објављена на почетку књижевног и филолошког рада, у *Новинама србским из царствујушчега града Вијене*, 1820. године. А онда је, као посебан одељак, унео осврт на чланак Јована Стерије Поповића *О србским речма пределним*, објављен у *Подунавци*, 1845. године.

Све поменуте одељке, и закључни у којем је резимирао своје ставове о књижевном језику и правопису, Вук је прожео идејом да српски књижевници треба да уче народни језик у *речима и мислима*. Насупрот тако осмишљеној целини стоји трактат Саве Текелије. Вук га је публикувао из неколиких прагматичних разлога. Желео је да српској јавности предочи Текелијину концепцију да се српски књижевни језик развио у равни црквеног језика. Исто тако, хтео је да покаже како је велики приврженик славенског језика тежио рационалним ортографским решењима. Посебно, било му је стало да презентује Текелијино мишљење о народној поезији.

Поборник народног језика и фонетског правописа смишљено је градитељима књижевног језика супротставио Текелијино схватање да је славенски језик већ уобличен књижевни језик српског национа. Вук је у њему нашао потврду свог става да су славенски и српски, заснован на говору простог народа, два посебна језика и да је неприродно њихово мешање или стапање у некакав нови књижевни језик. Уз то, он је и градитељима књижевног језика и поборницима етимолошког правописа презентовао Текелијине реалистичне погледе на традиционалну ортографију и одговарајућа решења којима стари Славјанин не само што је био склон већ их је доследно примењивао. Оно што је за Вука било посебно значајно јесте

⁵² Исто, стр. 87.

препука ученог Текелије да народне песме треба чувати у њиховој простоти, дакле у њиховом изворном виду. Тај став је у себи садржао признање вредности народне поезије а тиме и језика којим је она уобличена.

Текелијин поглед на народне песме за Вука а ни за српску јавност није био неочекиван.

Још 1840. године, Сава Текелија, тада већ председник Матице српске, исказао је своју наклоњеност народној традицији и њеном антологичару Вуку у писму послатом му из Пеште:

Л ю б е з н и Г - д и н е !

Ја бивши у Бечу двапут, надаосам се с' вама састатисе обаче ни емисе случило. У полазку моме из Пеше наидем писмо ваше, на кое говор чрез пре опомяните причине нисам вам послао, зато вам саде пишем, дабысте стеми послали у Арад имѣща скупителя, за пѣсме, кое опет издавати хоцете, комѣ я новце за све три части положити хотѣ, ябо не гледим, како пишете, негѣ что пишете. Остаем

У Пешци 22. Августа 840.

Вам наслужбы
С. Т ю к ю л и .⁵³

Вук је очигледно, обавестио Текелију како намерава да објави ново издање српских народних песама. У одговору, написаном језиком који је био ближи народном него оном у писму владици Платону, Текелија је показао спремност да преко арадског скупитеља пренумерације пошаље новац за три књиге песама, колико их је издаваатељ најавио, а поврх тога одао је признање Вуку записивачу и издавачу народне поезије.

Две године доцније, у време расправе о језику и правопису у Матици, Текелија се огласио у *Сербском народном листу* кратким чланком *Сваком своје*⁵⁴ и у њему устврдио да је, подстакнут књигом руских народних песама што ју је донео из Русије 1812. годне, препоручивао најпре Стефану Живковићу, преводиоцу и издавачу *Телемаха*, а потом и архимандриту Лукијану Мушицком, 1814. године, да сакупљају и да приреде за штампу српске народне песме. Славољубив и у дубокој старости, председник Књижевног содружества је овом реминисценцијом хтео да истакне своје заслуге за сакупљање српских народних песама, и то посредно, тврдњом „Србским песнама дале су повод Росијске песне” то јест оне које је он донео из Русије.

Својим чланком Текелија је оспорио тезу Павла Арс. Поповића који је у претходним бројевима *Сербског народног листа* доказивао да се заслуга за сакупљање и објављивање српских народних песама не може приписати искључиво Вуку, јер се из његовог предговора *Малој прстонародној славно-сербској песнарици* види да га је на то навео Лукијан Мушицки. Прочитавши Текелијин чланак, потписан иницијалима, Поповић је у одговору на њега, такође у *Сербском народном листу*, разложно побио његове тврдње; у прилог својој тези навео је да се Мушицки, по Вуковим речима, још 1806.

⁵³ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка I*, стр. 503-504.

⁵⁴ С[ава] Т[екелија]: *Сваком своје*. - Сербски народни лист, Пешта, 1842, чис. 25, стр. 196-197.

године занимао за српске народне песме, а то што 1814. године, приликом обиласка фрушкогорских манастира, није Текелији саопштио да већ сакупља народне песме, приписао је његовој скромности и учтивости.

Побуђен првенствено Поповићевом расправом, Вук је припремио чланак *Прави узрок и почетак скупљања нашијех народнијех пјесама* и посредством владике Платона Атанацковића предао га уреднику *Сербског народног листа* Теодору Павловићу. Нашавши се у неугодној ситуацији, између ауторитативног Платона Атанацковића који је заступао Вука, и неприкосновеног Саве Текелије, кога се, мада не поименце, дотицао Вуков чланак, Павловић је одуговлачио са објављивањем тога текста. Судаћи по преписци Вука и владике Платона у августу 1842. године, Караџић је повукао свој чланак и објавио га у *Пештанско-будимском скоротечи*. Како је већ показано, у њему је истакао да заслуге за почетак његовог књижевног рада припадају Копитару а не Мушицком. При том је сликовито представио духовни профил класицистички образованог водећег српског поете и тако обеснажио тврдњу да га је он подстакао да приреди прву збирку српских народних песама, а камоли да му је био претеча.

Вук није обратио пажњу на Текелијину реплику о поводу за сакупљање српских народних песама. Захваљујући подједнако преписци са својим угледним меценом и касније великим опонентом, његовим текстовима које је пажљиво ишчитао, вестима што их је о њему размењивао са својим пријатељима и разговорима приликом међусобних сусрета, он је знао за Текелијин курикулум духовног живота и парадоксални преображај свестрано образованог заступника просветитељских идеја у последњег заточника архаичног језика сачуваног у старим књигама. Трактат о ортографији уверио га је још једном да је родољуб из Арада ценио народно књижевно наслеђе, али се суочен са насртајима на народност и веру Срба и непоколебљиво одан српској православној традицији, определио за славенски језик као језик националне културе.

Текелија се није огласио поводом Вуковог казивања о узроку и почетку скупљања српских народних песама. Својим чланком у *Сербском народном листу* он је очито желео да српској јавности представи свој тобожњи утицај на културна збивања још пре него што су Вукове збирке песама скренуле пажњу учене Европе на српски народ. Караџићево сведочење је потврђивало његову тезу да учени Срби тада нису прихватили сугестије да сакупљају народне песме, али није могло поткрепити његов став да је збирка руских народних песама, што ју је он донео из Русије, била повод српским народним песмама. Тај недоказиви исказ потекао је без сумње из Текелијине потребе за самоистицањем, али је свакако, одражавао и његов однос према народној поезији. Потомак српских крајишника поморишких ценио је народне песме и уважавао њиховог антологичара Вука, видећи у њему неимара који српску културу гради на темељима народне духовности. Али није слутио да ће потомак дробњачких горштака и у његовим списима наћи упориште за своје идеје. Вук је то учинио књигом у којој је објавио своје и Текелијино писмо владици Платону о правопису и у њој заокружио сопствене критичке осврте на покушаје са се народни језик измени у славенизирани књижевни језик српске културе.

Касније, 1861. године, и изриком је поменуо Текелију као свога претходника:

За мој пак правопис приправили су грађу различни Српски списатељи нашега времена међу којима су гдјекоји били највећи родољупци и „поборници православија” и непријатељи Латинске азбуке, као Сава Текелија и Лукијан Мушицки (да не споменем Доситија, који је чини ми се негдје у својијем књигама говорио да се у нас многе ријечи једнако читају с љ или њ или и без иједнога)...⁵⁵

Вук неимар је Текелијино име ставио уз Доситејево и тако му се достојно одужио за потпору коју је од њега добијао, једнако као и своје пријатељу и добротинитељу Лукијану Мушицком.

Исте године када се појавио текст са овим Вуковим исказом, објављене су књиге *Источни бисер* Новосађанина Јована Јовановића, потоњег Змаја, и *Србски патријар или с Дежеве на Дунав* Београђанина Милана Кујунџића Абердара. Обе су штампане у Новом Саду, Вуковом ћирилицом, и ушле су у збирку Библиотеке Матице српске, која је под Текелијиним покровитељством отворена јавности да би у њој сваки Славјанин могао читати књиге. Претходне, 1860. године Новосађанину Ђури Даничићу Друштво српске словесности у Београду објавило је књигу *Живот Светога Саве*. И Даничићева књига, са насловном страном и његовим предговором штампаним Вуковом ћирилицом, нашла је своје место у Библиотеци Матице српске. Књиге ових младих писаца очитовале су Вукову победу у два највећа српска културна средишта, али бард народне културе није желео да она добије призив текелијиног пораза. На заласку свог тегобног живота он је Саву Текелију представио као знатног судеоника у развоју српске језичке културе, знајући да ни усамљеник из Арада није у њему гледао непријатеља него прилежног националног делатника.

⁵⁵ Вук Стеф. Карацић: *Одбрана од ружења и куђења*. - Видовдан, Београд, 1861, бр. 34, 35, 36. Наведено према тексту у књизи: Вук Стеф. Карацић, *Историјски списи*, Београд, 1969, стр. 325-326.

САВРЕМЕНИЦИ О ГЛИГОРИЈУ ВОЗАРОВИЋУ

Глигорије Возаровић, књиговезац и књигопродавац, како се сам скромно потписивао, био је познат и признат међу својим савременицима. Знан као први књиговезачки мајстор, књижар, издавач и оснивач јавне библиотеке у Србији кнеза Милоша и уважаван као дародавац који је књигама помагао српске библиотеке у Аустријској царевини, он је имао велики број познаника и пријатеља у Београду, Земуну, Бечу, Пешти, Крагујевцу, Сегедину, Братислави, Шибенику и другим градовима. Међу њима били су Алекса Симић, Василије Василијевић, Димитрије Давидовић, Вук Караџић, Ото Дубислав Пирх, Сима Милутиновић Сарајлија, Ђура Милутиновић Црногорац, Јован Хаџић, Димитрије Исаиловић, Исидор Стојановић, Ђорђе Малетић, Димитрије Тирол, Цветко Рајовић, Ами Буе и други угледни и учени Срби и странци. Многи од њих помињали су Возаровића у својим писмима, путописима, стиховима или биографским списима. У њиховим текстовима, нарочито у онима посвећеним у целости овом културном посленику, сачувани су занимљиви детаљи који осветљавају његов животни пут и лик, и они који употпуњују сазнање о развоју културе у Србији у раздобљу које је Леополд Ранке назвао Српском револуцијом.

Рођен у фрушкогорском селу Лежимиру 1. августа 1790. године, Глигорије Возаровић је стекао образовање које, по свему судећи, није било веће од тадашње основне писмености. Немамо поузданих вести о томе где је и како провео године ране младости, али је извесно да се веома млад отиснуо у свет и, чини се, дуже боравио у Земуну, онда живом пограничном трговачком граду. Зна се да је ту упознао Алексу Симића из оближњих Бољеваца, који је убрзо прешао у Србију и касније постао угледан српски званичник. Возаровић је, вероватно, већ тада био познат Василију Василијевићу, присталици и пријатељу Вука Караџића. Године 1824. и млади Лежимирац прелази у Београд и улази у круг угледних људи, међу којима је био и Димитрије Давидовић, раније издавач *Новина сербских из царствујушчега града Вијене*, а тада поверљив чиновник кнеза Милоша. Возаровић очито није крио своју жељу да ваљано изучи књиговезачки занат, па је, свакако уз помоћ својих пријатеља Симића и Давидовића, за то добио 150 форинти од Петрије, кћерке кнеза Милоша, удате за земунског трговца Теодора Бајића. Са тим новцем он се 1825. године обрео у Бечу и постао

књиговезачки шегрт. Без сумње опет по препоруци Симића и Давидовића, ту му је од велике помоћи био Вук Караџић, који га је, и поред сопствене оскудице, материјално помагао.

Глигорије Возаровић

Иако је 1827. године, када је изучио занат, могао остати у Бечу као занатлија или ситан трговац, Возаровић је одлучио, свакако на Вуков подстицај, да се врати у Београд и да први у Србији отвори књиговезачку радњу а потом и књижару. Корифеј српске културе имао је ваљане разлоге да подстакне Возаровића на такву одлуку. Још 1820. године он је писао: „За напредак наше литературе било би неисказано полезно и потребно, да се прими какав човјек, да штампа књиге о свом трошку, за трговину (тј. да постане Verleger као у Немачкој)”¹. Седам година касније, добро обавештен

¹ Примјечанија на преводе Г. Томе Љубибратића и на примјечанија на њих Г. Станимира Живковића. – Новине сербске, Беч, 1820, бр. 21. Наведено према књизи: Вук Стеф. Караџић, *О језику и књижевности*, Београд, 1969, стр. 199.

о садржају Акерманског уговора, који је у посебном документу потврдио српске захтеве за слободом богослужења и оснивања болница, школа и *типографије* (подвукао Р.М.), он је у Возаровићу видео личност која у Српству и Србији може покренути занимање за штампану књигу. Додуше, исте године појавиле су се прве књиге Матице српске, основане претходне, 1826. године, али Вук њима није био задовољан. О њиховом језику и садржају дао је суд још раније, у полемици са Милованом Видаковићем.

Дошавши у Београд, Возаровић је, као што је поменуто, најпре отворио књиговезачку радионицу. Следеће, 1828. године, оженио се удовицом земунског учитеља Лазара Марјановића, блиском рођаком Димитрија Давидовића.

Вести о овим догађајима из Возаровићевог живота, од доласка у Београд до женидбе, могу се пратити у Вуковој преписци.

Прво је Алекса Симић октобра 1827. писао Вуку из Београда: „из примљеног писма Глишиног видећете да он овде књиговезац остаје”.² Он даље моли Вука да Возаровићу набави у Бечу потрепштине за његову књиговезницу.

Потом је крајем априла 1828. године земунски трговац Мојсило Лазаревић, као и нешто раније Василије Василијевић, јавио Вуку да се Сара Марјановићка удаје у Београд за Глишу Возаровића.

Пошто је Возаровић и пошиљаоцима и примаоцу био једнако знан, ови његови савременици нису имали потребе да проширују садржај вести и да описују догађаје, а још мање да оцртавају лик заједничког познаника. Такве развијене записе оставили су Возаровићеви савременици који су га касније упознали а и сами су желели да оставе потпунија сведочанства о животу у Београду и Србији.

Још од раније наклоњен друштву виђенијих и умнијих људи, београдски књиговезац је уз своју радионицу, преселивши је на погодније место, убрзо отворио књижару у којој су се могле наћи књиге на српском, немачком и француском језику и неколике немачке новине, па је разумљиво што је она привукла пажњу учених људи у ондашњем Београду. Мада скромна по броју књига и листова, књижара је постала место окупљања интелигенције и, више од тога, исходиште идеја које су подстицале културни развој. Невелик али потпун запис о томе, и о Возаровићу као вредном културном посленику, оставио је пруски путописац Ото Дубислав Пирх.

Када је 1829. године дошао у Београд, Пирх се сусрео са светом о којем је стекао извесну представу разговарајући у Земуну са Вуком Караџићем и Василијем Василијевићем и претходно прочитавши Ранкеову *Српску револуцију* која је, такође, умногоме била плод Вукових казивања. Ипак, све што је већ првих дана видео, доживео је као нешто неочекивано и често противуречно. Такав је и његов запис о Возаровићу и његовој књиговезници и књижари:

² Љубомир Стојановић: *Вукова преписка V*, Београд, 1910, стр. 207.

У Београду сам још нашао нешто, што је право благо за странца: једног књиговесца, мајстор Гаврила (!), Србина, који врло добро говори немачки, лепо ради, познаје све боље људе у вароши, а веома је услужан. За сада се мора сматрати за јединог представника књижевности, у његовом дућанчићу има српских, немачких и француских књига. Штавише нађох код њега Темпелхофов *Седмогодишњи рат*. Ако се не варам намера му је, чим наступе нове прилике, да отвори књижарску радњу у Београду. Кад би га неко потпомогао колико толико добрим саветом и ако створи центар за српску књижевност, онда ће он моћи бити врло користан за народно образовање, које већ почиње напредовати.³

Петрија Бајић

Образовани Пирх је у радњи Глигорија Возаровића видео нуклеус онога што је по своме искуству европског човека сматрао књижевном и издавачком кућом од значаја за националну књижевност. Може се наслу-

³ Ото Дубислав Пирх: *Путовање по Србији*, Београд, 1899, стр. 43-44.

тити да је о томе разговарао са Возаровићем и да му је сам Глигорије рекао како жели да после признавања српске аутономије, на основу Акерманског уговора, прошири своју делатност.

Недуго затим, 1831. године Србија је добила штампарију. Из Петрограда су је донели Аврам Петронијевић и Цветко Рајовић, који је пратио Пирха на његовом путу по Србији а био је и редован посетилац Возаровићеве књижаре. Годину дана доцније Глигорије Возаровић је добио одобрење да штампа књигу *Србска стихотворенија* и она се сматра првом објављеном књигом у обновљеној Србији а он првим издавачем. Исте, 1832. године, основао је прву јавну библиотеку, која је претеча данашње Народне библиотеке Србије. Замашне и запажене културне подухвате, које је предузео у наредним годинама, представљали су издавање Доситејевих сабраних дела и објављивање *Голубице*, књижевног часописа који је уређивао Јован Хаџић.

Почевши као ентузијаста, Возаровић је израстао у посленика од пресудног утицаја на културни живот Србије. У своје издавачке и књижарске послове настојао је да укључи и такве научне ауторитете какви су били Јернеј Копитар и Вук Караџић. Као предузимљивог и савесног и надасве родољубивог човека ценили су га водећи српски писци и странци који су, као Вуков пријатељ Ами Буе, посећивали Србију. Велики одјек Возаровићевог прегаљаштва потврђују похвале које су му у литерарној форми упућивали савременици.

Најпре је гласовити Сима Милутиновић Сарајлија објавио у својој књизи *Тројесестарство*, 1836. године, апологијски текст који је почео стиховима:

Родољубиви мој Сријемче
Од Србина и Србкиње Сербе,
Брате и Друже и Пријаче
Глишо Возаровићу,
Лежимирчанине,
О здравствуј, о ликуј
Са свим твојима!

Та док сунца и сјаног мјесеца
Док је ноћца и бијела данка,
Серб и Србка и њихова дјеца
Дичили се тобом без престанка!⁴

Мотиви песниковог обраћања своме пријатељу могу се разазнати из даљег, прозног казивања. Сарајлија подсећа да је 1833. године био сведоком рађања Возаровићеве идеје да изда Доситејева дела. Он потом уздиже делатност ученог српског списатеља и одаје признање ономе који је наумио да објави његове књиге на општу добробит:

⁴ Симеон Милутиновић Сарајлија: *Тројесестарство*, Лајпциг, 1837, стр. 75.

ЖИВОТЪ**ПРИКЛЮЧЕНІЯ****ДИМИТРИЯ ОБРАДОВИЧА,**НАПИСАНОГО У КЛАДУШТИЦАХЪ**ДОСИΘЕА:**КЪНИМЪ ИСТОМЪ СПИСАНА И ИЗДАНА.НА НОВО ПРЕПЕЧАТАНА
И ИЗДАНА.**ГЛИГОРИЕМЪ ВОЗАРОВИЧЕМЪ,**
Книгопечататель и Книгопродавецъ.**ПЕРВА ЧАСТЬ.****У БЕОГРАДУ,**Книжно-Србској Книгопечатни.**1833.**

Не могу ти, мој прељубазни Србине Глигорије, за твој наум и труд и прилог и усердије, и за ближњелубије твоје довољно и подпримјерно благодарити; него ћу из грла и мозга свега кликујући и призивајући молити онда за вијека мог и свачијега све данашње и будуће Србове, Србчице и Србчадцу, да им слично и једнако помажу фалећи честитати истоме теби тек' самцато прештампавање вазда јединственога старца нашега производа; кад већ њему како савршеном блаженику и безконе-нога богатства имаоцу нити може шта поднети, нити му се шчиме другим погов-јети, разве да га само, радо сви читамо!!! И разумијевамо.⁵

Одмах иза овога текста Милутиновић је у књигу уврстио оду Исидора Стојановића *Поштенородном Господару Глиши Возаровићу, књиговесцу и књигопродавцу у Београду, како Издатељу Доситејевих списанија, и ревност-ном Родољубцу*. Њен аутор, „поезије предавател”, слави Доситејево дело, да би се завршним стиховима, у сазвучју епског десетерца, обратио Глигорију Возаровићу:

Куд ће већи и живљи паметник
Доситеју Србпросветитељу,
Од начина, да у деци живи,
Те им србска очарава срдца,
Духом парит' и распеват' делом
Там куд Вишност једнако позива.-

⁵ Исто, стр. 77.

Па ти фала племенити Србе,
И од мене уз вечиту фалу,
Коју род ти давати дугује
За таково сјајно извршење!!!⁶

Експресивнија и богатија сликама је песма посвећена Возаровићу коју је Ђорђе Малетић објавио у *Голубици* 1841. године. Испевана као апострофа, она почиње стиховима:

На пољу цветном младог нам књижества
Гди с' топли лију зраци и росица
Нејаком цвећу Србскога врта
Радо те гледим Возаревићу

Гди жаром топлим испуњен к роду твом
Подижеш Србској младежи разсаде
Тек чиста вида; ума очи
Браћи отвараш за лепши живот⁷

Посветивши песму у целости Возаровићу, Малетић у њој не узноси Доситеја већ прославља првог београдског издавача и истиче његове заслуге за развој српске књижевности, на корист нових нараштаја. Надахнут његовим родољубивим делима, он позива песнике да му се придруже у прослављању Возаровића:

Оваквог, Певци, желим у песмама
Тек вашим чути; дели покажите
Да знате ценит' врстна мужа
Заслуге, душе и благородство⁸

Доиста, Глигорије Возаровић није био цењен само као издавач Доситејевих дела, како би се могао стећи утисак читањем похвалних речи Симе Милутиновића и Исидора Стојановића. Суграђани а и сународници у Аустријској царевини одавали су му признање и због једног добротинства које је Милутиновић у свом апологетском казивању поменуо више као аутобиографски детаљ. Реч је о преношењу Доситејевих посмртних остатака, 1833. године, када је кнез Милош био наредио да се покојници сахрањени око старе београдске цркве пренесу на ново гробље код Цркве светог Марка. Возаровић се тада постарао да Доситејеве мошти буду достојно положене испред нове Саборне цркве. О томе је остао запис у *Голубици* из 1841. године:

⁶ Исто, бр. 81.

⁷ *Голубица, с цветом књижества србског*, III, Београд, 1841, стр. 186.

⁸ Исто.

ГОЛУБИЦА

съ
ЦВЕТОМЪ КЊИЖЕСТВА
СРБСКОГЪ.

I.

1839.

58. 10

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРБСКЕ

ГРИГОРИЈЕМЪ ВОЗАРЕВИЋЕМЪ
КЊИГОВЕЗДЕЦЕМЪ И КЊИГОПРОДАВЦЕМЪ.

У Б Ъ О Г Р А Д У.

ПЕЧАТАНА У КЊИЖИЦКО - СРБСКОЈ ТИПОГРАФИИ.

...приметити имамо, да је тело упокојившег се многозаслужног Доситеја Обрадовића погребено било с десне стране западни врата старе цркве Београдске, гди је узидана плоча мраморна означавала гроб, са надписом назначеним, који је судбину Покојника претрпевши руком варварства сбрисан био. Кад је црква стара из основа кренута, онда су и кости Покојника из гроба извађене, и као што већ познато из Магазина Србског год. ч. руком Григорија Возаровића скупљене, опране, у свилу умотане, и у ковчежац положене, по том христијански опојане опет земљи матери осам стопа од цркве на истој десној страни западни врата предане, гди је истим старим каменом а новим надписом место означено, гди његови кости леже, који је род свој љубио.⁹

Запис сведочи да је тадашња српска штампа забележила овај Возаровићев чин. Милутиновићево узгредно подсећање како је заједно са својим пријатељем Глишом сместио Доситејеве кости у нови гроб остало је без потврде. То не помиње ни потоњи Возаровићев биограф Јован Бошковић, мада је записао да је у ископавању Доситејевих костију учествовао песник Вукашин Радишић.

Сима Милутиновић се још једном осврнуо на живот и делатност свога пријатеља и кума Глигорија Возаровића. У песниковој заоставштини остао

⁹ Исто, стр. 236-237.

је недовршен биографски спис *Први у Србији књигаа-везац, продавац и издаваатељ Србин*. Тај рукопис је сачувао занимљиво казивање песника о претечи српских књижара и издавача.

Описујући у првом одељку текста животни пут Глигорија Возаровића, Сарајлија изгледа намерно идеализује лик свог пријатеља. Он о Возаровићевом одласку на занат каже: „А кад је већ опас'о се снагом и тела и душе, те почне зрелије и надаље мислити, а и неку перперу заслужив и уштедевши, смисли па пође 1824-те год. (Августа 6^а по наш.) у Беч, да учи топрв, озбиљски и пробиточни занат, књиговезање.”¹⁰ Потом тачно наводи име и адресу мајстора код кога је учио занат, не заборавивши помоћ коју му је пружио Вук у Бечу. Али даље наглашава да су Возаровића, пошто је изучио за књиговесца, бечки мајстори Срби опремили за почетак рада и послали у Србију „куда је и сам најволио, и за куда се управо и учио...”¹¹ Овај део животописа Сарајлија завршава наводећи да је Возаровић прешао у Србију 1827. године по други пут, и то указује да је његове биографске податке интерпретирао из неких разлога који се могу само наслућивати.

Посебан део текста песник Милутиновић је посветио значају издавачког рада свога пријатеља. Он говори о пређашњој судбини првих дела која је Возаровић штампао у Србији и о његовим заслугама што је почео да објављује дела и „самога безсмечнога Доситија”.

Сарајлија затим описује како је Глигорије Возаровић основао библиотеку у Београду и супротставља се гласовима којима се желело да се та његова заслуга припише другоме:

Толико дакле узме хук тога времена исто заведеније варошке библиотеке, да се одма против ње завист пробуди, и најприје појави а оваквим гласом: 'Да је ту библиотеку завео Г. Јефрем О. Г-ћ, и нитко други!' А дотле није он о томе заведенију Београдо-варошке библиотеке баш нигде ни речи проговорио, како ни мига ни корака за њу што није учинио...¹²

Огорчени песник исписао је ове редове знајући, сасвим сигурно, да је такав глас пренео и *Летопис Матице српске* одмах по оснивању библиотеке фебруара 1832. године.

Рукопис Возаровићеве биографије прекинут је у казивању да је „Глиша и све Доситијеве књиге помоћу пренумерације и своје кесице наново у Београдско-Сербској печатњи наштампао у девет различних створенија; овако је исто и многе друге различне књижице нове и старе вторично штампао, и данас Голубицу штампа на исти начин, како и оне.”¹³ Тај део нам помаже да са извесном поузданошћу датирамо Милутиновићев спис.

Возаровић је почео да издаје *Голубицу* 1839. године, а исте године се Милутиновић из Будима вратио у Београд. Могуће је, стога, да је Сарајлија

¹⁰ Јеремија Д. Митровић: *Недовршена биографија Глигорија Возаровића од Симе Милутиновића*. — Ковчежић, III, Београд, 1960, стр. 166.

¹¹ Исто.

¹² Исто, стр. 167.

¹³ Исто, стр. 168.

његов животопис почео писати уочи свог изгнанства у Видин, 1840. или 1841. године, а можда и по повратку у Београд, заједно са уставобранитељима, крајем 1842. године. У прилог томе говори и садржај животописа у којем су прикривене везе Глигорија Возаровића са породицом кнеза Милоша. Не само што је Петрија Бајићка поклонила 150 форинти Возаровићу већ је и сам Јеврем Обреновић, човек више склон просвећеном животу од других српских првака, заиста био приложник тек основане библиотеке. Том гесту животописац је очито желео да умањи и промени значење, наводећи да је Господар Јевремов поклон библиотеци уствари измолио Димитрије Тирол и предао га заједно са књигама које је и сам поклатио.

Сима Милутиновић Сарајлија

Да ли је Сима Милутиновић Сарајлија, присталица уставобранитеља, помишљао да би покровитељство Обреновића могло, у време када им је измицала власт или када су већ били изгнани, нашкодити његовом пријатељу и куму? То можемо само претпостављати читајући недовршени животопис Глигорија Возаровића, али не и са сигурношћу потврдити.

Како видимо из доцнијих записа о њему, Возаровић није престајао да ради у доба уставобранитељске борбе за власт нити се склањао из Србије, попут Ђорђа Малетића и још неких својих савременика. Окренут својој делатности, која је примана са поштовањем, он је сачувао лик и углед родољубивог прегаоца младе српске културе.

Возаровићев лик и прилике у којима је деловао употпуњује епизода о њему коју је у своју књигу *Путовања по Новој Србији* унео Сретен Л. Поповић.

Много млађи савременик и суграђанин првог београдског књиговесца и књижара, Поповић је ту епизоду уткао у своје казивање о минулом и њему савременом, поменувши најпре Возаровићев крст за који се у Београду веровало да обележава место где је спаљен свети Сава. Заинтересован да нађе то згариште, како сам каже, он узгред обавештава читаоце о Глигорију Возаровићу и његовом дућану:

...у прва времена нашега развића одвећ смо мало имали књига за читање. И тако Возаровић није имао спочетка много посла са својим, што се данас каже, бухпинтерским радом.¹⁴

Сликовито поткрепивши ту констатацију подсећањем на школске уџбенике и на оскудне могућности да се дође до књига за читање у доба почетка рада прве београдске књиговезнице, он наводи да је Возаровић „поред свог заната отворио био и малу књижевну радњу из оних књига које су наша браћа преко издавали.” О њој је Поповић оставио развијену слику и покушао да дочара атмосферу која је тамо владала.

У горе поменутом овом дућанчићу он је створио у неку руку као и неко читалиште. Поред књига, наравно само српских..., он је држао и *Новине Србске Давидовићеве* и *Фрушића* излазеће, а богме и неке немачке, као...*Аугсбуршке опште новине*. И сва онда наша, што се данас зове, интелигенција, као: Рајовић, Карацић, Исајловић, Давидовић, Тирол, Бата Лака, Зорић..., и од трговаца: Мијајло Дрвењак и други, долазили су ту да чују светске новости.¹⁵

Ако ово казивање у поређењу са Пирховим записом и културноисторијским чињеницама (*Давидовићеве Новине* престале су да излазе неколико година раније) није до краја поуздано, оно је вредно пажње као сведочанство културног амбијента у Возаровићевом дућану названом читалиште. Таква слика била је Поповићу потребна да би изнео тезу како је ондашња интелигенција, окупљена око Возаровића, разговарала и о српском просветитељу светом Сави и да је ту могла настати идеја о празновању Савиндана. Ипак, Поповић је писао о Возаровићу, више по причању старијих него по властитом сећању, пре свега да би изнео претпоставку која је била исходиште његовог трагања за згариштем светога Саве. „У оном малом кругу Возаровићевог Читалишта”, пише он, „као да је разбирано и за место где је свети Сава на Врачару спаљен. И неки хоће у свезу да доведу и неки крст Возаровићев који је на Врачару у земљу побијен...”¹⁶ Нимало случајно, Возаровићев чин, подизање крста, везан је за место где су мошти српског просветитеља претворене у пепео. Угледни београдски грађанин већ се прочуо по томе што се постарао за гроб новог српског просветитеља Доситеја Обрадовића. Међутим, његове побуде биле су ближе стварном

¹⁴ Сретен Л. Поповић: *Путовање по Новој Србији*, Београд, 1950, стр. 117.

¹⁵ Исто, стр. 118-119.

¹⁶ Исто, стр. 144-145.

животу. По неким вестима, Возаровић је земљиште које је означио крстом, поклонио општини за београдско гробље. По другим вестима, које не искључују већ споменуте, он је желео да остави трајан спомен на себе. Пред крај живота размишљао је о *надпису* на Врачару и о томе је јануара 1847. године писао своме пријатељу Јовану Хаџићу, молећи га за савет. Одговарајући му одмах, 2. фебруара, Хаџић пише да би то могле бити речи, које је и сликовито представио:

Богу и људма
Глигорије Возаровић
1847.
На Врачару¹⁷

И сам Поповић доцније спомиње једног Возаровићевог савременика који је тврдио како је од самог Глигорија слушао да је он подигао крст себи за спомен.

Најпотпунији животопис Глигорија Возаровића објавио је 1882. године Јован Бошковић. Његова биографска слика састављена је од многих појединости из сећања савременика блиских београдском књиговесцу, књижару и издавачу. Оцртавајући његов лик, Бошковић наглашава:

Глиша беше скроз поштен човек и велик патриота, али врло скроман, па стога је слабо одлазио у двор или митрополитима (Мелентију и Петру), осим кад имаше тамо каква посла, нити је биран у општини. Али је био веома уважен у грађанству и управо омиљена личност. У кући је био уредан и тих човек.¹⁸

Јован Бошковић није био савременик Глигорија Возаровића па се стога морао ослањати на казивања оних људи који су очито били присни пријатељи поштованог грађанина Београда. Потврду да је Возаровић одиста био цењен и прихватан пријатељски међу савременицима, можемо поново наћи у Вуковој преписци. Само једном, после писма кнезу Милошу и одмазде и ружења којима је био изложен, Вук се јетко и неповољно изразио о Возаровићу, можда и зато што се београдски књижар определио да издаје књиге које он није ценио. Иначе, и Василијевић и Вук у својој преписци спомињу Возаровића помало у шаљивом тону, титулишући га *de* Кречански, вероватно по његовом поседу у потесу Кречане на Врачару. Поруке, вести и писма из обимне Вукове преписке показују да је Возаровић до краја живота, 1848. године, сарађивао са својим пријатељем из бечких дана.

Речи савременика посвећене Глигорију Возаровићу потврђују да је он био један од прегалаца на које је Вук Караџић мислио пишући 1820. године о културним приликама у Србији: „само потребује мудријех и поштенијех посленика, да посију чисто и здраво сјеме.”¹⁹ Семе које је Возаровић посејао и данас доноси плодове.

¹⁷ Из Архива Исидора Стојановића. — Споменик, XXX Београд, 1896, стр. 21.

¹⁸ Јован Бошковић: *Глиша Возаровић (од 1790 до 1848.)*. — Српске илустроване новине, Нови Сад, 1882, бр. 23, стр. 174.

¹⁹ Вук Стеф. Караџић: *О језику и књижевности*, Београд, 1969, стр. 199.

ВУКОВ И ВОЗАРОВИЋЕВ СКУПИТЕЉ ПРЕНУМЕРАНАТА ЂУРА МИЛУТИНОВИЋ ЦРНОГОРАЦ

У развоју српске културе у првој половини 19. века важну улогу су имали сакупљачи пренумерације. У доба буђења националног духа читаоци су куповали српску књигу најчешће као пренумеранти, плаћајући унапред њену цену. Први међу оним прегаоцима који су се старали да књига уђе у српске домове у варошима, варошицама и селима, не мислећи само на то колико ће убрати новца, био је слепи гуслар и, потом, књигопродавац Ђура Милутиновић Црногорац.

Сажет биографски запис о њему оставио је Вук Караџић, пишући у предговору своје четврте књиге народне поезије, 1833. године, о гусларима од којих је бележио антологијске епске песме:

Он је, као слепец, негде око 1809. године, донео Кара-Ђорђевићу писмо од Црногорскога владике, па по том и заостао у Србији, где је до 1813. године имао нешто плате, као пензију, а 1814. године отице у друштву с осталим Србима у Бесарабију, где је такође примао нешто на годину; но 1817. године, оставивши своју плату у Бесарабији, врати се опет у Србију, и од тога времена живи у Београду у двору Њиове Светлости. За Кара-Ђорђевићина времена ишао је у Београду у велику школу, и сила је пута знао лекцију боље него и један од ђака; а сад је у Београду најбољи скупитељ пренумеранта.¹

Вук је тада свакако више знао о своме певачу и знанцу из устаничке Велике школе. О томе сведочи његово писмо Лукијану Мушицком, 1820. године, у којем, судећи неповољно о Атанасију Стојковићу, истиче једну епизоду о сусрету Стојковића са Србима избеглим у Бесарабију. Он наводи речи Ђуре Милутиновића: „Добро дошли, Г. Стојковићу! јесте ли ви онај Стојковић, што сте нам физику писали?”² Сам Стојковић је написао у једном писму: „Неки човек, Георгије Милутиновић Црногорац, од детињ-

¹ Вук Стеф. Караџић: *Српске народне пјесме* IV, Београд, 1969, стр. 369.

² Љубомир Стојановић: *Вукова преписка* II, Београд, 1908, стр. 262.

ства учио је књигу, а после изгубио је вид, од природе веома разуман он се налази међу Србима, 'теперши судник'..."³

Потоњи биографи слепог Ђуре само допуњују и проширују појединости које је Вук сажео у свој запис. Они казују да се Милутиновић родио 1770. године у Грахову, на немирној херцеговачко-црногорској граници, те да је у седамнаестој години ослепео, али не потврђују да је пре тога учио школу, како то наводи Атанасије Стојковић. Милутиновићеву улогу слепог књигоноше осветљавају са више детаља него Вук. Исто тако, они сликовито описују како је Ђура Милутиновић прикупљао пренумеранте и придобијао купце српских књига. Захваљујући њима можемо боље разумети Вукове похвалне речи о Ђури као сакупљачу пренумераната.

Много поузданију потврду за такав суд можемо наћи у преписци између корифеја српске књиге и слепог скупитеља пренумераната.

Вук се без сумње сетио слепог гуслара Ђуре Милутиновића онда када је почео прикупљати песме за своја антологијска издања народне поезије. До сусрета антологичара и гуслара дошло је 1820. године. Тада је Вук забележио десетину и више Ђуриних песама. Шест је објавио у трећој и четвртој књизи епских песама, а намеравао је да и остале касније штампа. Објављујући Милутиновићеву песму *Бој Црногораца с Махмут-пашом*, и њену варијанту од анонимног певача, Вук ју је пропратио напоменом

Ја зацијело мислим да је ове обадвије пјесме о боју Црногораца с Махмут пашом начинио Црногорски владика Петар I. (садашњи Свети Петар), па су последице ушле у народ и идући од уста до уста колико се могло догоњене према народнијем пјесмама...⁴

Међутим, та песма је занимљива по неким карактеристикама које је одвајају од других о црногорским бојевима. Простор у којем се развија епска радња много је шири и са више географских имена него у песмама истог тематско-сижејног круга. Још је значајније то што она има у себи уткане извесне историјске појединости којих нема у њеној варијанти:

„Сад не има у Боку Которску,
„У њу нема момка ниједнога,
„Све је пошло у Талију равну,
„Баш да брани Млетке од Француза;⁵

Стихове у којима је реч о Наполеоновом походу на Венецију могао је испевати или запамтити само певач склон да епску радњу протумачи историјским збивањима. Поставши гуслар од невоље, Ђура Милутиновић очито није затомио своју жеђ за знањем. Отуда је са толико жара учио у Великој школи, у којој је био старији чак и од учитеља Симе Милутиновића

³ Љубомир Дурковић-Јакшић: *Ђура Милутиновић (1770-1844)*. - Историјски часопис, III, Београд, 1952, стр. 143.

⁴ Вук Стеф. Карацић, наведено дело, стр. 60.

⁵ Исто, стр. 61.

Сарајлије. У Србији није спевавао песме; поштован због својих заслуга и уважаван у кнежевој породици, он је постао знанац учених људи и угледних занатлија и трговаца у Београду.

Ђура Милутиновић Црногорац

Знајући његове особине и склоности, Вук Караџић је Ђури Милутиновићу јуна 1826. године послао, уз писмо, објављеније којим је 11. маја* исте године обавестио српске читаоце да ће о другом пештанском вашару изаћи *Житије Георгија Арсенијевича Емануела*. Већ 4. јула слепи Ђура му одговара:

Високоучени Господине и брате Вуче, Здравствујте!

Објавленије, на житије Гос. Арс-ича, с писмом вашим на мене, отслатоје, примио јесам 24-га Јулија. Разумео јесам у њему всја. Труд мој мали коликосам

* Сви датуми су по старом календару.

могао, јесам учинио; пренумерантов скупии којих и имена купно с парами предајем Господару Милутину Радовановичју купцу овдашњему, којче предати Земун Господару Мојсилу Лазаревићу, и он Вам у Пешту коме надлежи послати.

Мало затим у писму додаје:

Књиге, како буду готове а ви одма пошаљите овамо, на више именовата Господара Милутина Радовановича - дасе не чека, и убудуште више пренумаерантов буде.⁶

Вук је несумњиво био задовољан што је Ђура за непуних десет дана сакупио четрнаест пренумераната. Стога му је 21. септембра послао опет писмо, овога пута са објављенијем на *Даницу* за 1827. годину. Примивши га 1. октобра, слепи Ђура одмах почиње да трага за пренумерантима и убрзо их је имао чак двадесет девет. Новац и имена претплатника послао је Вуку преко Василија Василијевића, „купца и житеља Земунскога”. Обавестивши га о свему томе својим писмом од 1. децембра, Милутиновић додаје да је разумео зашто касни *Житије Георгија Арсенијевича Емануела*, али најпокорније моли, ако су књиге готове, да их Вук што брже пошаље, „јербо људи једнако овде от мене књиге траже и искају”.⁷

Вуку је, без икакве сумње, било стало да се његове књиге нађу и читају у Србији па је настојао да сакупљачи пренумерације на њих буду угледни људи. Тако је „совокупитељ” пренумераната за *Српски рјечник* почев од 1816. године био прота Матеја Ненадовић, а за *Народне српске пјесме*, 1821. године, Максим Ранковић, писар у кнежевом конаку. Претплатнике *Данице* за 1826. годину из Београда и других места у Србији сакупио је „совокупитељ” из Земуна, наводећи, уз земунске грађане, и њихова имена, занимања и места из којих су били. Ђура Милутиновић се показао прилежнији од свију њих. Не само што је проналазио већи број претплатника већ је био и изузетно савестан. То показује и његова преписка са Вуком из наредних година.

Писмо које је Ђура Милутиновић упутио Вуку 16. октобра 1827. године открива, најпре, да се он и сам био определио да прикупља пренумерацију. Затим, оно сведочи да се као скупитељ пренумераната суочавао са тешкоћама, због менталитета ондашњих купаца, а још више због Вукових неиспуњених обећања да ће на време послати књиге. Он пише:

Високоучени Господине Вуче здравствујте!

Имам чест Вам јавити, да сам ваше писмо в' купе с' објављенијем примио - но кад прочитам и разумем што ми пишете оно сам ја већ био скупии 20 пренумеранта - и кад већ писмо прочитам још и боље се потрудим - на које скупим 39 пренум. које чини све 40 комад. књига - и ево вам шаљем от њих листу, в' купа и новце. - Но немојте да учините, као што сте ове године, пошто је прошло већ 1/4 године - а ви онда тек забавник шиљете - нег старајте се, да најдаље до нове године забавници пренумерантом раздају се. -

⁶ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка V*, Београд, 1910, стр. 423.

⁷ Исто, стр. 424.

Овди сам и из другие места људе налазио, те сам и пренумерирао - но молили су ме да им се имена и места на особ оставе и печатају - које сам ја овде на листи назначио - какоти 1-во Гродска варош - 2-го Остружница село - у нахији београдској - - дакле зато вас молим да и једно и друго ставите на особ и дате печатати какогод што друга села и вароши на особ стављате и печатате. Коликоје год у мојим могућству било - да вам више и више пренумеранта скупим - учиниосам - али више - није могуће било -; но видим да сте ви мене сасвим заборавили ево већ полдруге године како сам вам 14 пренумераната послао - на житије Георгија Манојла па от онога времена ни књига ни новаца - а ви добро знате да је сваки дан стид и прекор от пренумеранта трпити морам. - -

Следећи одељак писма је посебно занимљив, јер показује да је слепи Ђура помагао Вуку у његовом трагању за биографијом Тешана Подруговића, певача кога је Вук највише ценио.

А штостеми писали за Пеја Кантарђиу и за његова брата Тешана Подруговича, то ћете видети на листипренумерације - његово име и презиме и место рождениа дакле зато вас је молио исти Пеја - како год што стоји на листи - да дате от слова до слова печатати.

Исто тако је занимљив и последњи одељак писма, који показује да је Ђура Милутиновић био човек предусретљив и спреман да пружи помоћ.

Даље вам јављам да је дошао Г. Милутин Симонович из Бесарабије отац нашега брата Симеона поздравља вас и моли да бисте штогод разумели за његова сина Симеона, пак ако бисте разумели и у каквом се стању находи то да бисте имали доброту управо на мене писати у Београд - а ја ћу њему јавити где буде.⁸

Посебно је интересантно то што је Ђура Милутиновић упутио Вуку, 30. октобра, писмо истог садржаја, уз незнатно сажимање неких реченица. Завршио га је опаском да се писмо које је послао 19. октобра (ради се о писму писаном 16. истог месеца) изгубило у Земуну, па га је преписао заједно са пренумерацијом.

Вук је ипак примио писмо написано 16. октобра. Одговорио је кратким писмом, како је обично и писао Ђури Милутиновићу:

Љубезни брате Ђуро!

Примио сам ваше писмо од 16. прошавшег мјесеца, и у њему имена од 40 пренумеранта на мој Забавник за годину 1828; за новце писао ми је Г. Василијевић, да ћи ми ји послати са земунским пренумерантима. Врло вам благодарим на вашем труду и на љубави. Имена ће сва бити наштампана, као што сте ми ју послали. И надам се за цијело, да ћете књиге до нове године примити. Неисказано ми је жао, што ми пишете, да Емануилова житија још нијесте примили!! но будите увјерени, да ћете ји примити с овим Забавницима.

Г. Милутину за његову Симу толико могу јавити, да је отишао у Црну Гору; кад бисмо из уста у уста говорили, сила би му се имао тужити на њега, а овако му само могу казати, да је отишао да тражи љеба преко погаче. -

Поздравите љубазно све наше о[д] вашег пријатеља
Вука Стеф. Караџића⁹

⁸ Исто, стр. 424-425.

⁹ Исто, стр. 427

Оно што је обећао Ђури, Вук је само делом испунио. У *Даници* за 1828. годину наведена су имена пренумераната са означеним занимањем и местом рођења. Податке о Пеју Кантарџији Вук је штампао онако како их је добио и, по свему судећи, допунио их сажетом белешком о његовом брату Тешану:

Пејо Гавриловић, унук Теодора Вујанића, рођ. у Ерцеговини у наји Гачанској у селу Казанцима, мајстор кантарски (ово је рођени брат славнога мог пјевача Тешана Подруговића, кога су за то прозвали Подругом и Подруговићем, што је био врло велики, т.ј. по другога).¹⁰

Овај навод о презимену Подруговић, Вук је касније, 1833. године, унео у запис о Тешану, у познатом предговору четвртој књизи српских народних песама.

Нису незанимљиви ни други пренумеранти које је уписао Ђура Милутиновић. У попису претплатника *Данице* за поменућу годину можемо прочитати имена Алексе Симића, угледног чиновника, Глигорија Возаровића, књиговесца и књигопродавца, те Петра Илића, фабриканта. Од оних који су попут Пеја Гавриловића, тражили да им се уз име штампа и место рођења, привлаче пажњу Ристо Михаил[ов] Париповић, трговац, рођен „у Сјеници у Старом Влау”, Борђије Главинић, трговац, рођен у Мостару, Аци-Јован Јањаћевић, трговац рођен у Нишу, Васиљ Петров Ковачевић, „трговац и житељ Мостарски”, Теодор Тадић, ћурчија из Сарајева и други из крајева под непосредном турском влашћу. Попис завршавају имена ученика - Стојана Марковића Комадине, Петра Дикичића, Сретена Лазара Поповића и још неколиких.

Али Вук ни 19. јануара 1828. године није послао *Житија Георгија Арсенијевича Емануела*. У писму које је написао тог дана у Будиму, он обавештава Ђуру да му је 45 примерака *Данице* за 1828. годину послао преко земунског трговца Уроша Лазаревића с препоруком да се пошаљу у Београд Алекси Симићу, кога је посебно молио да му их преда. За *Житија* је рекао да ће му их послати о идућем пештанском панађуру.

И поред изневерене речи, Вук слепом Ђури у истом писму шаље ново објављеније, на књигу о кнезу Милошу, које се појавило 4. јануара те године.

Етичан и поносан, какав је без сумње био, Ђура Милутиновић Црногорац није одговорио на то писмо. Због тога, Вук пише ново у сасвим другом тону.

Љубезни брате Ђуро!

Надам се да сте примили моје објављеније о Српској Историји нашега времена, и већ сваки дан очекујем од вас пренумеранте или барем одговор. - Ево вам сад шаљем још једно од поменутих објављенија. Гледајте да им имена (ако би што наново скупили) и новце пошаљете најдаље до 15. Априлија; а књигу ћу вам о идућем Пештанском вашару (у мјесецу Маију) послати или донијети.

Шаљем вам петнаест *Житија Емануилови*. Опростите, што вам ји прије нијесам могао послати.

¹⁰ *Даница*. Забавник за годину 1828. - Беч, 1828. Наведено према тексту у књизи *Даница*. Забавник за годину 1826, 1827, 1828, 1829, 1834. - Београд, 1969, стр. 372.

Поздрављајући љубезно, како вас, тако и Г.Г. Милутина, Пеју Кантарцију,
Госпођу Албу и остале све наше,

остајем ваш покорни слуга
Вук Стеф. Караџић

П.П. Отпишите ми штогођ побрзо. Поздравите ми Г.Г. Максу Ранковића и Лазу
из Вранића, и Марка Буљугбашу.¹¹

Слепи Ђура није сакупио пренумеранте за Караџићеву књигу *Милош Обреновић, књаз Србији, или Грађа за Српску Историју нашега времена*. Вероватно још пре ових Вукових писама и појаве објављенија на *Даницу* за 1829. годину (15. маја 1828. године), он је био обновио претплату на тај забавник. Тако се у попису пренумераната појављују већ позната имена београдских чиновника, трговаца, занатлија и ученика. Вукова четврта књига народних песама, објављена у Бечу 1833. године, ни *Даница* за 1834. годину, нису имале претплатнике у Србији. После писма кнезу Милошу, Србин кога је учена Европа највише уважавала, био је изопштен из српског друштва.

Владика Петар I Петровић Његош

¹¹ Љубомир Стојановић, наведено дело, стр. 429.

Карацићева објављенија враћају се у Србију неколико година доцније и једно од њих, о књизи *Описаније Црне Горе и Боке Которске*, Вук шаље Ђури Милутиновићу Црногорцу, маја 1837. године. Већ 13. јула скупитељ пренумераната му шаље попис од 40 претплатника и писмо у којем га о томе извештава, али му саопштава и једно своје искуство, које сведочи о тадашњем односу према Вуковој правописној реформи у Србији.

Истина Господине! као из Београда могло би се и више пренумеранта скупити; но много видећи у Објављенију Вашем речи без великог јера (ъ) а с дугачким Шокачким јотом (ј) неће да се пренумерирају, „шта ће нама Шокачка књига“ говорећи. - Ја вас у овом непоправљам, а и недао Бог јер и неznam, но само вам јављам, шта људи говоре. - Кам срећа, да се нисте те ортографије примили, те би и Вама пунија кеса, а и мени мање труда било.

У последњем одељку писма Ђура Милутиновић и овога пута упозорава Вука да обрати пажњу на личне податке о пренумерантима, који су штампани као засебан прилог у тадашњим књигама и алманасима. У исто време, тај завршни део писма показује да су међу Ђуриним знанцима и пренумерантима били и они који су били истински зналци књиге.

Истом приликом умољам Вас, да би изволели позорствовати, да не би при печатању име или презиме каквог пренумеранта или његово место рођенија заостало; јер онај, коме би име или презиме или место рођења изостало, неће књигу да прими. - Светла Вас књагиња поздравља, а особито Господин Антон Мијановић Аустријскиј Конзул.¹²

Антон Мијановић који је особито поздравио Вука јесте књижевник и филолог Антун Михановић. Службујући у Београду као аустријски конзул, упознао је слепог Ђуру и био је један од пренумераната на књигу о Црној Гори и Боки Которској.

Мада је трудољубиво и нимало лако, како се види, окупио пренумеранте, у оно време највиђеније људе у Кнежевини Србији, Ђура Милутиновић је са овом Вуковом књигом имао најмање среће.

Три године после најаве књиге о Црној Гори и Боки Которској (у априлу 1837. године), Вук Стефановић Карацић објављује, 1. маја 1840. године, да се штампа прва књига „од новог издања народних српских пјесама“. Испод свог потписа додаје следећу примедбу:

Пре три године објављена књига: „Црна гора и Бока Которска“ за сад није могла изићи на свет: ГГ. пренумеранти, који су новце на њу дали, нека изволе сад дати још по једну форинту, пак ће онда бити пренумеранти на ову књигу народних песама; а они који то не би хтели, они ће преко ГГ. скупитеља добити новце натраг (а кад се она књига почне штампати, онда ће се она на ново објавити).¹³

¹² Исто, стр. 432.

¹³ Голуб Добрашиновић: *Објављенија*, Београд, 1974, стр. 130-131.

На томе објављенију Вук је написао писмо слепом Ђури, молећи га да скупи пренумеранте на књигу „нашијех народнијех пјесама”. После овога писма од 25. маја 1840. године нема више вести о сарадњи између Вука Караџића и Ђуре Милутиновића. Међу претплатницима на српске народне песме објављене 1841. године нема имена Јеврема Обреновића, Алексе Симића, Томе Вучића Перишића, Антуна Михановића, Јована Хаџића, Димитрија Исаиловића, а ни других угледних Београђана, који су се захваљујући труду и истрајности слепог Ђуре били претплатили на књигу о Црној Гори и Боки Которској.

Поносити Ђура Милутиновић Црногорац није више желео ни могао да сарађује са Караџићем. Али и без Вуковог подстицања он је знао да сакупљајући претплату на књиге делује у корист просвећивања српског народа. Због тога је наставио да сабира пренумерацију и да на себи својствен начин продаје српске књиге које су стизале у књижару Глигорија Возаровића.

Не знамо да ли је Глигорије Возаровић упознао слепог Ђуру још 1824. године, када је из Земуна први пут прешао у Београд, где је већ био његов пријатељ Алекса Симић. Како је већ поменуто, Возаровићево име срећемо међу претплатницима на *Даницу* за 1828. годину. Слепи Ђура је тај попис претплатника послао Вуку у октобру 1827. године, а Возаровић се тада био вратио из Беча, где је, новчано потпомогнут од кћерке кнеза Милоша Петрије Бајићке, изучио књиговезачки занат; тих дана је управо био закупљен отварањем своје књиговезачке радње. Убрзо, уз књиговезницу отворио је и прву књижару у Београду, која је постала стециште учених и знатижељних људи. Када је 1831. године Србија добила штампарију, Возаровић се подухватио издавања књига. Већ следеће године штампао је књигу *Србска стихотворенија*, па је тако постао и први издавач у Кнежевини Србији. Исте године он је у својој кући, уз књижару, основао и прву јавну библиотеку.

О амбијенту који је владао у Возаровићевој књижари и читалишту и о томе како се он преносио у културни живот у тадашњем Београду, сликовите записе је оставио Сретен Л. Поповић у својој књизи *Путовање по Новој Србији*. У својим сећањима на то раздобље, он, између осталог, описује и то како је слепи Ђура утирао пут српској књизи у домове београдских грађана.

Име Сретена Л. Поповића већ смо средли у попису пренумераната на Вукову *Даницу*. Заједно са још неколиким својим школским друговима седмогодишњи Сретен је најмлађи пренумерант слепог Ђуре. Иначе, он потиче из угледне београдске куће. Његов отац Лазар, родом из оближњег Вранића, био је са Ђуром Милутиновићем ђак Велике школе. Касније је учествовао у устанку Милоша Обреновића и уживао његово велико поверење, па је Милош 1820. године крстио Сретена.

И сам пренумерант на Вукове књиге, Лазар је као и слепи Ђура припадао ономе кругу који се састајао у Возаровићевој књижари и касније у читалишту. Млади Поповић спомиње како је слушао разговоре свога оца са његовим вршњацима, који су се зачињали у Возаровићевој радњи, али највише пажње посвећује Ђури Милутиновићу Црногорцу:

Но од свију посетилаца Возаровићевог читалишта био је најглавнији и најревноснији слепи (као што смо га ми деца звали) чича Ђура (Милутиновић-Херцеговац). И посредством овог све би дневне новости по свој вароши разношене биле. И чича Ђура, кад би ког убеђивао о истинитости каквог дела или догађаја, обично би говорио: „То је цела истина, то „Алгемајнер“ (горе поменуте „опште новине“) пише и „Беобахтер“ (онда Метернихов лист) потврђује“... Чича Ђура је био ревностан скупљач пренумераната и продавац књига. Кад би Возаровић добио нове књиге, Ђура би књиге под мишку и ишао од дућана до дућана и на продају их нудио. Но пре него што је књигу примио, морала му се најпре прочитати, да зна њену садржину и да може и купцима напред казати садржину и лепе стране те књиге. То је у неку руку била, што се данас каже: критика књижевна, на коју се и данас много полаже. И слепом Ђури ретко је ко могао и смео отказати да не купи књигу коју он продаје и хвали. Он је, што се данас вели, грубијан био према ономе који се не би претплатио или књигу узео, и говорио би: „А шта ће ваша деца од вас добра чути и научити, кад не купујете књиге, не читате их, те да можете децама штогод о зимским дугим ноћима и нерадним данима преповедати“ итд.¹⁴

Запис Сретена Л. Поповића је драгоцено сведочење о културним приликама у Србији. Тек писменим трговцима и занатлијама књига није била блиска у свом универзалном значењу. Заправо, они су је схватили као ознаку припадности грађанском слоју, али, једнако укорењени у своју патријархалну средину, видели су у пренумерацији могућност сопственог јавног представљања, па су због тога толико настојали да им се име, презиме и завичајност неизоставно штампају у попису пренумераната. Они пак из крајева који су још били под турским игом, схватили су то као дуг према свом завичају и народу. Скупљајући претплату и продајући књиге на особен начин, Ђура Милутиновић им је истицао естетске и етичке вредности садржане у књигама. Уверен у просветитељску улогу књиге, он је тако први у Србији стварао читалачку публику.

Београд на почетку 19. века

¹⁴ Сретен Л. Поповић: *Путовање по Новој Србији*, Београд, 1950, стр. 118-119.

Сакупљајући пренумерацију према објављенијима што их је примао Возаровић и продајући књиге из његове књижаре, слепи Ђура је смишљено ширио број претплатника и купаца. Када је реч о пренумерантима, то се може уочити из пописа претплатника на Возаровићеву *Голубицу*.

Међу онима који су се пренумерирани на *Голубицу* за 1841. годину налазимо већ знаног Алексу Симића, који је алманах претплатио за супругу, сина, кћерку и њиховог учитеља, па попечитеља иностраних послова Георгија Протића и живописца Димитрија Аврамовића. У алманаху за 1842. годину Возаровић бележи да су „од Г. Георгија Милутиновића Црногорца, познатог Родољубца и ревнатеља Србског књижества” уписани као пренумеранти Јован Хаџић, његова мајка Софија, сестра Дафина, супруга Марија и кћерке Софија, Милица и Анка, затим Љубица, „супруга Госп[одара] Вука Антића, купца и житеља Београдског”, па Стевана, „супруга Високородног Госп[одара] Стојана Симића, за свога сина Ђорђа, и кћери Бисенију и Босиљку” и други угледни Београђани.¹⁵

И међу ранијим пренумерантима на Вукове књиге, које је сакупио Ђура Милутиновић, могу се прочитати имена родитеља који су претплаћивали књиге за себе и за своје синове. Од жена пренумераната може се запазити једино Возаровићева жена Сара, која је и раније била претплатник, на Вукову *Даницу*, још док је живела у Земуну.

Како се види, слепи Ђура је на *Голубицу* пренумерирао највиђеније и најобразованије људе у Србији, па је претплату проширио и на чланове њихових породица, и то је свакако имало одјека у патријархалној средини у Београду. Када се радило о књизи и читању, мајке и кћерке постајале су једнаке са очевима и синовима.

Иако је наведену епизоду о Ђури Милутиновићу, а и друге о њему, у својој књизи казивао узгред, Сретен Л. Поповић је био и критичан према слепом скупитељу пренумераната. И сам близак породици кнеза Милоша, он није пропустио да каже како је Ђура испољио незахвалност према својој добротинитељки кнегињи Љубици Обреновић, када је, приставши уз уставобранитеље, веома неповољно говорио о њој у време њеног одласка из Србије, „те је због тога лишен приступа по многим кућама које су Обреновића страну држале”.¹⁶

Заокруживши своје казивање о Ђури Милутиновићу Црногорцу, Сретен Л. Поповић је поменуо и његову смрт 1844. године и навео песму коју је Матија Бан посветио слепом гуслару и књигоноши. Ипак, он није поменуо све одјеке које је имала вест о смрти старине Ђуре Милутиновића. Некролог у *Србским новинама* написао му је Јанко Шафарик, који је претходне године постао професор Лицеја у Београду а Љубомир П. Ненадовић, тада осамнаестогодишњак, испевао је о Ђури песму у форми епиграма у десетерачким стиховима.

Вук Караџић се није огласио на вест о Ђуриној смрти, или тај спомен можда није сачуван. Глигорије Возаровић је остао веран своме пријатељу.

¹⁵ *Голубица, с цветом књижества србског*, IV 1842, стр. [328-329]

¹⁶ Сретен Л. Поповић, наведено дело, стр. 127-128.

Године 1845. приложио је портрет Буре Милутиновића Црногорца новооснованој Библиотеци Лицеја. Она је наследила и преко стотину свезака књига, што их је Бура сакупио пренумерацијом или их је својим новцем купио, и различите документе и писма из његове заоставштине.¹⁷

Не мање од тих материјалних спомена, на Буру Милутиновића сећа његово духовно прегалаштво које је млади Љубомир П. Ненадовић исказао стиховима

*Без очију тражио сам роду
да прогледа, да види слободу!*¹⁸

¹⁷ Љубомир Дурковић-Јакшић, наведено дело, стр. 154-155. Смиља Мишић: *Из историје Београдског лицеја*. - Српски књижевни гласник, XLIII, Београд, 1938, стр. 154-155.

¹⁸ Милан Ђ. Милићевић: *Поменик знаменитих људи у српског народа*, Београд, 1888, стр. 160.

ГЕОРГИЈЕ МАГАРАШЕВИЋ, СЕРБСКА ЛЕТОПИС И МАТИЦА СРПСКА

Професор Новосадске гимназије и историчар Георгије Магарашевић у културној историји је највише знан као оснивач и уредник часописа *Сербска Летопис*, данашњег *Летописа Матице српске*. У време када су се европски и словенски учени кругови почели живо занимати за српску културу он је, покренувши српски књижевни часопис, подстакао оснивање Матице српске, нашег најстаријег књижевног и научног друштва. Првим видовима јавног деловања тог друштва, којему је циљ био „да се Књиге Србске рукописне на свет издају и распрострањавају, и то сад и отсад без престанка за свагда”,¹ утемељена је и делатност Библиотеке Матице српске.

Бак, студент, професор, списатељ

Син православног свештеника, Георгије Магарашевић је рођен у сремском селу Адашевцима 10. септембра 1793. године (по старом календару). У родном селу учио је основну школу, од почетка новембра 1803. до краја септембра 1805. године. Из сведочанства које је добио види се да је учио немачки језик и нешто латинског, краснопис и правопис, рачун и превођење и писање по диктату.

Као и други синови из свештеничких и, ређе, трговачких породица, млади Магарашевић је после основне школе пошао у Карловачку гимназију. Од 1805. године, када се у њу уписао, до 1811. када ју је завршио, он је у тој тада јединој српској гимназији стекао солидно знање немачког и латинског језика, што му је омогућавало даље школовање, а исто тако и темељно знање из географије и историје, дисциплина које су га посебно занимале.

У Карловцима, онда најзнатнијем духовном средишту српског народа, будући историчар и културни прегалац Магарашевић био је у прилици да стиче сазнања о свом народу и о словенском и европском свету не само у

¹ Живан Милисавац: *Историја Матице српске I*, Нови Сад, 1986, стр. 130.

школи већ и у јавном животу којем су значајан тон давали професори Карловачке гимназије. Житељи ове вароши на источним обронцима Фрушке горе живо су пратили збивања у устаничкој Србији и, потајно од аустријских власти, слали помоћ својим сународницима. Али нису се само о тим догађајима шириле усмене вести. Међу Карловчанима су имали одјека и Наполеонови походи у којима су мењане границе тадашњих држава, па извесно време и Аустријске царевине. Захваљујући њима, на историјску сцену ступили су многи словенски народи код којих се почела будити национална свест. Радознао по природи, Магарашевић је пратећи догађаје у Србији учвршћивао сазнање о јединственом Српству, а слушајући вести из словенских земаља и познавајући професоре Словаке, који су били лепо примљени у Карловачкој гимназији, стварао је представу о словенској заједници народа.

Георгије Магарашевић

На ширење сазнања младог Магарашевића и на његова доцнија опредељења у културном раду, несумњиво је утицао својим учењем и делима просвећени Доситеј Обрадовић. Он је 1806. године походио Карловце и ту га је, иако раскалуђера и жестоког критичара црквене хијерархије и монаштва, угостио митрополит Стефан Стратимировић. Долазак у Карловце на путу у ослобођену Србију и, потом, просветитељски рад и дипломатска служба у младој српској држави, свакако су подстакли Магарашевићево занимање за његова дела. У Доситејевим списима он је могао прочитати расправу *О љубови ко отечеству* у којој српски просветитељ овако размишља: „У човеку пак словесном и разумном ово исто врођено пристрасије много је височије и благородније; зашто он за благодарност коју у срцу своме к милим и слатким својим родитељем и воспитатељем чувствује љуби и загрља целе и много числене народе који су истог рода и језика, и честократ жртвује своју својствену корист и драговољно исти живот свој за ползу и за благополучије јединородних својих презире и предаје”.² У Доситејевим речима очитује се схватање да је патриотизам шири од везаности за завичај и општији од љубави према народу те се испољава у осећању узајамности са свим народима истог порекла. Тај поглед на узајамност појединца и народа, као и поимање користи од историје и географије у Доситејевим текстовима о васпитању, свакако су учврстили Магарашевићево схватање словенске повезаности и подстакли његово занимање за историјске догађаје.

Године 1811. са сведочанством Карловачке гимназије осамнаестогодишњи Магарашевић је отишао у Пешту и уписао се на филозофију. То су, у ствари, биле завршне године средњошколске наставе. Карловачка гимназија тада, и још задуго после, није била потпуна, а пештанска филозофија трајала је чак три године и тако имала богатији програм него друге угарске школе тог ранга.

Магарашевић се определио за пештанску филозофију из склоности према хуманистичким наукама, али и на подстицај карловачких професора, који су ценили ту школу, а у свом доскорашњем одличном ђаку видели будућег предавача Карловачке гимназије. Ово друго се убрзо обистинило, пошто је Магарашевић остао у Пешти тек једну школску годину. Заправо, у другом семестру прекинуо је школовање из здравствених разлога и вратио се у Карловце. Иако није окончао филозофију, већ почетком 1813. године поверено му је да предаје хуманистичке предмете у вишим разредима Гимназије.

Поставши млад професор у школи коју је недавно био завршио, Магарашевић је ступио у круг учених људи окупљених око митрополита Стефана Стратимировића. По природи друштвен и наклоњен новим сазнањима, он је упознавао и друге образоване људе свога времена. Један од њих је био Лукијан Мушицки, донедавно професор Карловачке гимназије, а тада игуман манастира Шишатовца. Слављен као српски песник, Мушицки је имао и веома амбициозне научне планове и у складу са њима одржавао

² Доситеј Обрадовић: *Сабрана дела II*, Београд, 1961, стр. 88.

везе са људима од имена и утицаја у српској култури. Ушавши и у тај круг родољубивих прегалаца, млади Магарашевић је упознао нове идеје и погледе на језик и књижевност, који су били другачији од схватања већине карловачких професора. Од значаја за његов даљи живот и рад биће познанство са Димитријем Давидовићем и Димитријем Фрушићем, који су у Бечу покренули *Новине сербске из царствујушега града Вијене*, а и са Јованом Хацићем, узорним ђаком Карловачке гимназије, који ће потом наставити школовање у Пешти и ући у друштво тамошњих учених и родољубивих Срба.

Доситеј Обрадовић

Међутим, Магарашевић није дуго остао у карловачкој средини. У лето 1816, због једне младалачке непромишљености, која се очитовала у блиској вези са женом једног од својих колега, морао је да напусти Гимназију и Карловце. У ситуацији која се чинила безизгледном помогао му је бачки владика Геден Петровић, ујак карловачког ђака Јована Хацића. Када се

Магарашевић обрео у Новом Саду, без посла и новца, испраћен чаршијском осудом, он га је примио у свој дом, а средином новембра исте године, свакако уз прећутну сагласност митрополита Стратимировића, омогућио му је да постане професор у Новосадској гимназији. Отворена с јесени те године, она је имала најпре само први и други разред, да би 11. новембра био уведен и трећи и поверен управо Георгију Магарашевићу.

Магарашевић је поново постао професор у једној за њега сасвим новој средини. Од 1748. године слободан град, Нови Сад је живео животом трговачке вароши од које су предузимљиви добро стојећи Срби желели да створе како пословно тако и духовно средиште. Још с краја 18. века датира покушај Емануела Јанковића да отвори српску штампарију, а од тог времена послује породица Каулици, која се бави књиговезачким занатом, продајом књига а и њиховим издавањем. У Магарашевићево време отварањем српске гимназије почело је да се ствара интелектуално језгро новосадског грађанског друштва. Уважаван као професор који је предавао у Карловачкој гимназији, Магарашевић је био у прилици да учествује у његовом уобличавању, да шири своје културне видике и тако постане један од најзначајнијих културних делатника међу Србима.

Већ наредне године међу професорима Новосадске гимназије нашао се познати књижевник Милован Видаковић, а 1819, када је гимназија постала потпуна, за директора је био изабран славенофил и поштовалац Вука Караџића Павел Јозеф Шафарик. Видаковић није импресионирао Магарашевића а ни већину новосадских грађана. Штавише, он и Магарашевић су постали поборници међусобно супротстављених схватања о књижевности и српском језику. Насупрот томе, нови директор гимназије и млади реномирани професор постали су пријатељи са истим погледима на развој српске културе. Утицај је био узајаман. Магарашевић је Шафарика увео у круг Лукијана Мушицког, а Шафарик је својим поимањем културног деловања и прилежношћу подстакао свог млађег колегу да се огледа у списатељском раду.

Георгије Магарашевић је још раније показао склоност ка духовном стваралаштву. Прва његова књижевна интересовања везана су за дела немачког писца из Швајцарске Соломона Геснера. Одушевљен Геснеровом идиличном прозом, он се по доласку у Нови Сад занимао за преводе његових дела на руски, настојећи и сам да нека од њих преведе на српски. Магарашевић се затим окушао у полемици о актуелним књижевним питањима. Учинио је то 1819. године у Давидовићевим *Новинама сербским*, објавивши два превода из дела Кристофа Мартина Виланда и Едварда Јанга. Преведени текстови су били одабрани тако да потврде књижевно-естетске поставке и критичке оцене које је Вук исказао у својим рецензијама Видаковићевих романа. Не желећи да скреће пажњу на себе, Магарашевић их је потписао псеудонимом Тома Љубибратић, који је пре њега био узео Јернеј Копитар. На исти начин је поступио и када је у *Новинама сербским* одговорио свом опоненту, који се такође у истом листу потписао псеудонимом Станимир Живковић. Магарашевић се на ово одлучио и стога што је сматрао да је то само једна епизода у његовој јавној делатности. Историчар по опредељењу, он је желео да се бави превасходно актуелним историјским

збивањима и личностима. Да је то прилежно чинио, ускоро су показале његове прве књиге.

Прво Магарашевићево дело историјског садржаја био је заправо његов превод са немачког. Књига се 1822. године појавила у Будиму под насловом *Нове историческе паметидостојности живота Наполеона Бонапарте, као што је он сам својеручно или другима диктирао и као што се у његовом кабинету у Св. Јелени ноћу између 4. и 5. маја 1821. нашле и затекле*. Иако на њој нису наведена имена писца и преводиоца, Шафарик је први у свом попису српских књига означио да превод припада Магарашевићу.

Друга Магарашевићева књига, *Историја најважнији политички европејски прикљученија от Вијенског мира 1809. до 1821. год.*, његово је оригинално дело. Започето пре превода књиге о Наполеону, оно је писано студиозно, на темељу обимне историјске литературе. Мада је у штампу дато много раније, још 1822, појавило се тек 1824. године и, као и књига о Наполеону, побудило знатну пажњу српске културне јавности.

У овом раздобљу Магарашевић је написао још једно историјско дело, али га није објавио. Мање по обиму од претходног, оно је објављено после његове смрти под насловом *Кратка всемирна историја*.

Окончавши рад на књизи о савременим европским догађајима, Магарашевић се прихватио још једног замашног посла. Желео је да састави српско-немачко-латински речник који би био прилагођен школским потребама. Речник није завршио; усредредио се на много већи и значајнији подухват - на издавање књижевног часописа.

Сербска летопис, часопис о словенској и српској култури

Георгије Магарашевић био је сведок и, како смо видели, учесник борбе за народни језик и за народни дух у српској књижевности. Важну улогу у њој имале су *Новине сербске из царствујушега града Вијене*, које су објављивале Вукова дела и вести о његовој делатности, а биле су отворене и за полемичка мишљења. Због тога су имале велик број читалаца - Вукових присталица расутих од Беча до Земуна и од Темишвара до Карловца, али су читане и у српским високим црквеним и грађанским круговима и међу присталицама њихових конзервативних схватања.

Новине сербске из царствујушега града Вијене угасиле су се тек што се распламсала борба између чувара црквено-грађанског наслеђа и поборника изворног народног духа у српској култури. Притиснут дуговима, Димитрије Давидовић је 1821. године напустио Беч и, прешавши у Србију постао секретар кнеза Милоша, па су убрзо потом, 14. фебруара 1822. године, *Новине сербске* престале да излазе.

Престанак јединог српског листа узнемирио је његове верне читаоце. Током марта Вуку Карацићу се обраћају Василије Василијевић из Земуна и Јован Гавриловић из Вуковара питајући зашто не добијају *Новине сербске*. А Самуило Илић из Карловца пита га у писму с почетка маја: „Зашт' ли дадoste, новинама престати? Ах!”³ За *Новине сербске* занимао се исте 1822.

године и Стефан Живковић Телемах, пишући Вуку из Кишињева у Молдавији, где су у емиграцији боравили војводе и виђени људи из Карађорђевог устанка. Одговарајући му почетком јуна, Вук пише о судбини *Новина* и о тешким приликама у којима се нашла српска литература, без нових писаца и дела и оптерећена расправама о књижевном језику.

Свесни тога да им је потребан национални лист, родољубиви Срби су видели у Вуку Караџићу личност која може наставити издавање *Новина*. Тако је мислио, већ средином марта, тршћански лекар Димитрије Фрушић, који је као студент са Давидовићем био и покренуо *Новине сербске*. Истог мишљења био је и Јернеј Копитар, али је Вук имао јаче разлоге против таквог предлога. Одговорио му је да то „засад није могуће”, јер он жели да објави српске народне песме, а и стога што би новине штампао својом ортографијом, па би због утицаја високог свештенства оне имале мало претплатника. Крајем 1822. године Копитар пише Вуку да би професор сомборске учитељске школе Димитрије Исаиловић хтео да буде српски „Новинар”. Нема вести о томе да ли је Исаиловић желео да настави издавање *Новина сербских*, или да покрене нову публикацију.

Када је у другој половини 1823. године штампао *Објављеније о Србској Летописи*, Георгије Магарашевић је културној јавности понудио часопис који ће се бавити словенским и српским темама. Поменуо је са захвалношћу да су му у припреми публикације помогли извесни људи које из учтивости није желео да именује. Међу њима су, сасвим сигурно, били његови пријатељи Шафарик и Хаџић, али и мање учени родољубиви поклоници Вукових схватања, они који су били разочарани престанком *Новина сербских*. Њихово нерасположење је најбоље изразио већ поменути Василије Василијевић у једном од својих писама Вуку: „Дакле новине Српске Бог да прости! вечна им памет! веће штете Српска литература не може имати, него што је њи изгубила, а што је још најгоре, што ће се сада Баба Смиљана, матер јој ј..., осилити, и опет царовати. Љубомиру [Миловану Видаковићу] ће то мило бити, јербо је 3-ћу част веће свршио, и у њу давно обећани одговор на рецензију ставио, па сад се неће бојати никаква одвраћка у новина...”⁴

Магарашевић и Василијевић су били лични познаници; познато је да су се сусрели у пролеће 1823. године у Новом Саду и могуће је да је родољубиви Србин из Земуна подстицао новосадског професора да се прихвати уређивања гласила које ће оживети расправе о српском језику и књижевности.

Међу онима који су утицали на Магарашевићеву одлуку да покрене часопис могао је бити и Лукијан Мушицки, који је и сам одраније имао план да издаје такву публикацију.

Као добар познавалац културних прилика и потреба, Магарашевић се није определио да издаје новине већ је замислио да покрене часопис у којем

³ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка* IV, Београд, 1909, стр. 294.

⁴ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка* III, Београд, 1909, стр. 112.

ће објављивати грађу о словенском свету и српском народу, историјске чланке, књижевне прилоге и обавештења о књижевној и културној делатности од значаја за Словене и Србе.

Прва частица *Сербске Летописи* показала је да је уредник Магарашевић био доследан ономе што је замислио.

Та прва књига данашњег *Летописа Матице српске* била је привидно налик на ондашње српске алманахе са календаром и поучно-забавним садржајем. На првом месту штампан је православни календар, али са посрбљеним именима светаца и глаголским и падежним облицима у духу народног језика. Затим је следио преглед европских владара и основних статистичких и економских података за њихове земље. Онда је следио статистички преглед народних скупина према етничком пореклу и религији, па одговарајући преглед народа у Аустријској царевини. Потом је дат хијерархијски уређен попис српског свештенства. У посебном одељку саопштен је преглед Срба аустријских официра.

Оно што је представљало посебно обележје часописа и требало да пробуди занимање и обогати сазнање српске читалачке публике садржано је у одељцима испуњеним биографијама знаменитих Срба, и чланцима о српској историји, словенским народима и просветним установама у словенским земљама, укључујући и оне што су биле у саставу Аустријске царевине, а и Србију.

У првој частици *Летописа* били су заступљени и књижевни текстови, прозни у духу Доситејевог просветитељства и поетски у псеудокласичном маниру.

С Е Р Б С К Е Л Ђ Т О П И С И

ЗА ГОД. 1825.

П Е Р В А Ч А С Т И Ц А.

и з л а н а.

ГЕОРГИЈЕМ МАГАРАШЕВИЋЕМ,

ПРОФ. У ГИМНАЗИИ НОВОС.

Издвением Господара КОНСТАНТИНА КАУ.

Лица Княгопродавца Новосадскога.

Serbische Monatschrift auf das Jahr 1825.

у БУДИМУ

Писменим Краљ. Всеучилища Пештанскогъ.

1824.

Посебно значење давала су часопису објављена писма Доситеја Обрадовића, Павла Соларића и Григорија Трлајића те библиографски записи о књижевности словенских народа и делима српских писаца. Садржај часописа завршавао се рубриком *Смесице* у којој су биле саопштене вести са освртима на актуелне догађаје у српској књижевности и култури.

Избор текстова у првој частици *Сербске Летописи* показује да је Магарашевић свој уређивачки програм темељио подједнако на привржености заједници словенских народа и осећању дужности према сопственом народу. Једна белешка уз биографије знаменитих Срба открива да је он издавање часописа поимао као део ширег националног културног програма: „Из овога што сам досад казао, лако ће моћи, благонаклониј читатељ, видети, причину мога препријатија, да у Србској Летописи главније биографическе черте дели своји отликовавши се јединиплеменика наши назначим, и тако материјала за будушњиј *Плутарх Србскиј*, колико више могу скупити, да би се временом ова народна књига, као што треба, списати и издати могла”.⁵ Магарашевић је несумњиво знао да за буђење, разгранавање и ширење српске културе није довољан часопис него су потребне и књиге које ће подстицати, примерима најодличнијих представника народа, национални понос и развијати највеће људске врлине. При томе, имао је свакако на уму да ту културну улогу не могу одиграти псеудоисторијски романи Милована Видаковића ни дела њему подобних писаца.

Уредник *Сербске Летописи* сасвим је озбиљно приступио задатом културном циљу, па је и сам саставио књигу *Писма Доситеја Обрадовића*, у којој је, 1829. године, објавио и она писма што су већ била штампана у његовом часопису.

Магарашевић је свом замашном културном подухвату пришао са великим полетом, не осврћући се на тешкоће које су му стајале на путу. Једна од највећих била је, без сумње, проналажење књижара - издавача.

Иако је знао за Вукова неповољна искуства у пословима са Константином Каулицијем, а ни сам, као његов суграђанин, није могао имати похвално мишљење о њему као пословном човеку, покретач *Сербске Летописи* је ипак одлучио да се удружи управо са овим новосадским књижаром ради издавања часописа. Магарашевићев потез није имао уско пословно значење. Несумњиво, уреднику је погодновало да се удружи са књижаром у граду где је часопис настајао и где су деловали сарадници на које се ослањао. Ту је био његов пријатељ Шафарик, овамо је долазио Јован Хацић, тада студент у Бечу, близу су му били пријатељи из Карловаца, а недалеко одатле, у манастиру Шишатовцу, боравио је такође његов пријатељ Мушицки. Познати у јавности, они су побуђивали занимање за српска културна питања и тако утицали на стварање српске читалачке публике. Знајући то, Магарашевић је замислио да од Новог Сада, тада највеће српске општине у Аустријској царевини, створи ново српско културно средиште.

⁵ Георгије Магарашевић: *Биографическе черте славни Србаља*. - *Сербска Летопис* за год. 1825. II частица, Будим, 1825, стр. 26.

Магарашевићу је било стало да *Сербска летопис* изађе што пре. Стога је одлучио да часопис штампа у Будиму, а не у Бечу где је био штампао своју *Историју* и имао не малих тешкоћа око изласка књиге из штампе. Уосталом, Беч је губио значај српског културног средишта; Срби су се све више устаљивали у Будиму и Пешти.

Сарадња са Каулицијем почела је добро. Подршка коју је Магарашевић имао у Новом Саду и број сакупљача пренумерације из многих места широм Аустријске царевине упућивали су на закључак да ће издавање часописа бити уносан посао. Тако је чини се мислио књижар Каулици те није одуговлачио да уложи новац у штампање. Рукопис је без тешкоћа прошао цензуру у Пешти и већ с јесени 1824. године часопис је изашао из штампе. Али на његовом путу до читалаца испречила се забрана коју је управо епископ Гедеон Петровић, по налогу митрополита Стефана Стратимировића, исходио код новосадских градских власти. Митрополит је разлог да тражи секвестрирање часописа нашао у томе што су у календару имена светаца и извесни глаголски и именички облици штампани народним језиком. Изгледа да то није био једини узрок забране. На својим страницама часопис је донео неколике вести које су говориле о повољним одјецима делатности Вука Караџића у Немачкој и у Русији. Иако је *Сербска Летопис* у погледу ортографије тек унеколико одступила од традиционалне ортографије, изостављена су само слова њ и њ, црквени кругови су подозревали да би се она могла и садржајем и ортографијом још више удаљити од литературе који су они подржавали. Ипак, вољом виших световних власти забрана је скинута, али подозрење према уреднику и према часопису је остало.

Врло брзо по изласку прве књиге *Сербске Летописи* Магарашевић је имао припремљене текстове за другу частицу па их је штампао крајем фебруара 1825. године, а у међувремену је сакупио текстове и за трећу частицу те је и њу послао цензури почетком јула исте године. У овим частицама Магарашевић је изменио извесна препознатљива обележја која је имала прва књига. Изоставио је календар и тако отклонио формални разлог за неспоразуме са црквеним властима, а у ортографији је вратио слова њ и њ. Највећи уступак, свакако у интересу заштите часописа од даљег проскрибовања, учинио је тиме што је у њему изоставио своје име. Међутим, избор прилога и уопште садржај публикације темељио је на истим програмским поставкама као и у првој књизи.

Ни првом а поготову не другом частицом Магарашевић није испунио очекивања Вукових присталица. Они су желели гласило које ће заступати искључиво Вукове идеје о језику и књижевности. Насупрот њима, уредник *Летописи* имао је визију развоја културног живота у којем ће своје место имати институције, богати појединци - мецене, издавачка делатност и књижевнокритички часописи. За разумевање таквог опредељења од значаја је уводни став у Шафариковом прилогу *Средства за напредак литературе славенске*, у другој частици: „За напредак књижевног изображенија јесу поред политичког самобитија и земаљног на индустрији и терговини основаног благостојанија без прекословија ова најважнија средства: добро уређена воспитателна Заведенија, отлични важни и могућни измеђ велике Господе, пријатељи и покровитељи Литературе, Библиотеке и музеји, учена

Содружества и Академије, Литерарне и критическе новине, усевершенованије књижевни послова, и отуд зависимог књижевног соопшченија.”⁶ То је, у ствари, била темељна поставка Магарашевићевог и Шафариковог културног програма. У складу с њом они су установили Библиотеку Новосадске гимназије, што је имало леп одзив међу новосадским грађанима, а један од приложника био је и књижар Константин Каулици. Како се види из Магарашевићеве преписке, Библиотека је заснована са великим амбицијама. Она није сакупљала само књиге из области литературе и језика већ и дела из историје и географије, што је несумњиво подстицао Магарашевић, а у његовом писму тршћанском учитељу Јевти Поповићу, из 1823. године, можемо прочитати како је настојао да добије за Библиотеку оригинале Соларићевих и Доситејевих писама, а за себе њихове копије.

Оснивање Библиотеке Новосадске гимназије био је први корак у остваривању замисли да Нови Сад постане српско духовно средиште. Други је учинио Магарашевић покренувши српски часопис. Чини се да је у тим настојањима закратко видео свој трговачки интерес и књижар Каулици. Он се носио мишљу да у Новом Саду отвори штампарију, а потом и позајмну библиотеку, па је посредством Магарашевића почетком августа 1825. године молио Вука да му пошаље правила неке од бечких библиотека које позајмљују књиге читаоцима.

Немамо вести о томе шта је омело ове Каулицијеве планове те они нису остварени, а извесно је да ни часопис није доносио очекиване приходе. Већ 1. септембра 1825. године на крају треће књиге *Сербске Летописи* Каулици штампа *Објављеније* у којем саопштава да три частице часописа за 1826. годину не могу изаћи пре маја следеће године. Не само Магарашевићеви пријатељи већ и бројни читаоци разумели су да предстоји гашење часописа.

Родољубиви ревнитељи књижества сербског

Наговештај престанка *Сербске Летописи* имао је великог одјека међу његовим читаоцима и у друштвеним круговима у којима су се они кретали. Први који је осетио потребу да помогне Магарашевићу био је пештански трговац Јосиф Миловук.

Велики поштовалац Вука Караџића, Миловук је био Магарашевићев и Каулицијев знанац, па им је чак био од помоћи у неким пословима око објављивања часописа. Тако Каулици 1. јула 1825. године пише Вуку да у име Магарашевића замоли пештанског цензора да прегледа рукопис *Летописи* и да преда га Миловуку, а „ако не будне ту [цензор] а оно предаите Г. Миловуку коиће далше совершити.”⁷ Занимљиво је и то да је Каулици ово

⁶ Павел Јозеф Шафарик: *Средства за напредак литературе славенске*. - Сербска Летопис за год. 1825, II частица, Будим, 1825, стр. 32.

⁷ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка V*, Београд, 1910, стр. 226.

писмо упутио Вуку у Сомбор, где је овај застао на путовању у Пешту, а заједно са њим послао је и рукопис *Летописи* о којем му даље пише.

Јосиф Миловук је најпре прихватио да издаје Магарашевићев часопис под истим условима као и Каулици, то јест да од сваке књиге уреднику даје сто форинти и још 25 примерака. Како је с почетка јануара разуме се пристао на то, Магарашевић је одмах послао следећу частицу да се штампа, а од Миловука је добио хонорар и за следеће две књиге.

Миловуков потез Срби у Будиму и Пешти дочекали су, без икакве сумње, са похвалама. О њему је свакако било речи у Српској православној црквеној општини, тада водећем *сербском општеству* у Угарској, а и међу ученим Србима који су долазили у кућу песника и цењеног пештанског адвоката Михаила Витковића. Сам Миловук, водећи рачуна о својим трговачким интересима, није желео да присвоји издавање часописа, па је у подухват увео свог шурака Гаврила Бозитовца, такође трговца.

Докторанд правних наука, Јован Хаџић, већ знан као поета Милош Светић, видео је у овим родољубивим прегнућима могућност да се оствари један шире заснован издавачки програм. Још као студент права у Бечу, он је желео да оснује књижевно друштво које би издавало књиге српских писаца, мислећи пре свих на дела Лукијана Мушицког. Будући да се убрзо повећао број пештанских и будимских трговаца заинтересованих да учествују у издавању часописа, Хаџић им се и сам придружио, имајући на уму своју замисао о друштву које ће издавати књиге српских писаца.

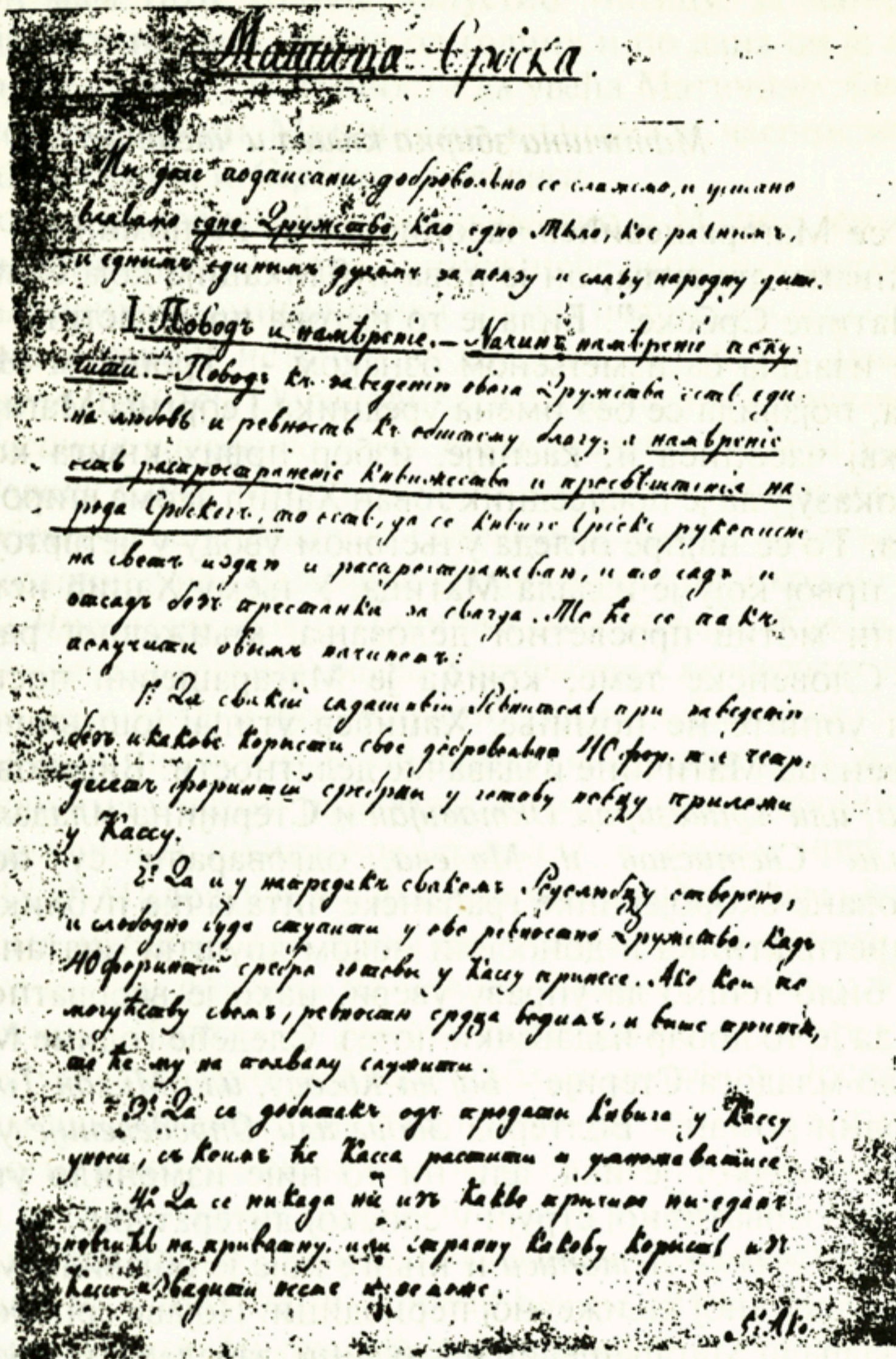
Већ у *Објављенију за Летопис Србскиј за годину 1826*, које носи датум 25. јануар 1825, стоји „издаје се иждивенијем родољубиви Ревнитеља Књижевства Србског”. То је био наговештај оснивања књижевног друштва.

Док је пештански цензор прегледао рукопис часописа, „ревнитељи књижевства Србског” Јосиф Миловук, Гаврило Бозитовац, Георгије Станковић, Петар Рајић, Андрија Розмировић, Јован Хаџић и Јован Деметровић састајали су се у кући овога потоњег, ради договора о заједничком послу. Ускоро су они прихватили предлог Јована Хаџића да план делатности прошире на издавање српских књига и да у том циљу оснују друштво у које ће унети почетни капитал. Израда правила друштва поверена је правнику Јовану Хаџићу.

Јован Хаџић је послу приступио прилежно, не само као правник већ и као амбициозан културни делатник. Већ на састанку 2. фебруара, или 14. по новом календару, изложио је суоснивачима *Основ*, у којем је предложио да се друштво назове Матица Србска.

Највише простора у Хаџићевим правилима добио је план делатности друштва. У његовој основи препознатљива је Шафарикова и Магарашевићева идеја да су за напредак књижевне културе потребни, између осталог, покровитељи и добро организована издавачка делатност. Истакавши да је циљ делатности Матице Србске издавање и ширење нових српских књига, Хаџић је унео одредбу да ће сваки члан приложити готовину у износу од 100 форинти и да ће се тај фонд увећавати приходом од продатих књига. А потом је предвидео да ће Матица, уколико издавање нових књига буде успешно, штампати и раније објављене књиге од опште користи. Имајући далекосежне планове, он је у *Основ* унео и опредељење да ће друштво

награђивати књигама српску омладину за добро владање и да ће давати награде у новцу за књиге од важности за српску литературу и просвету. Магарашевићевим и Шафариковим погледима на културни развој било је блиско и опредељење, записано у *Основу*, да ће Матица Србска издавати *Новине србске*.

Основ Матице српске

За развијање делатности на тако широком плану биле су од значаја и одредбе о унутрашњем уређењу друштва. Правилима је предвиђено да су сви чланови једнаки у правима и дужностима, али је председатељу остављено да процењује које књиге ваља издавати, то јест да води издавачку и књижевну политику. Друга личност по важности за рад друштва био је редовник или манипулант, коме је било препуштено вођење целокупног пословања. Поред тога установљене су и дужности чувара касе, то јест благајника, и још два кључара, који су као и благајник имали кључ од касе.

На оснивачком скупу Матице Србске, 16. фебруара 1826. године, по новом календару, примљен је *Основ* и изабрана је прва управа друштва. Јован Хаџић је постао њен први председник, Јосиф Миловук манипулант, Јован Деметровић благајник, а Гаврило Бозитовац и Георгије Станковић кључари. Матица Србска је тако и формално почела да делује у српској култури.

Матичина збирка књига и часописа

Иако се Магарашевићев часопис нигде не помиње у *Основу*, а био је повод оснивању друштва, он је прва публикација која се појавила „иждивенијем Матице Србске”. Била је то његова прва частица за 1826. годину. Следећа је изашла са измењеном ознаком - „Трошком Матице Србске”. Као и прва, појавила се без имена уредника Георгија Магарашевића.

Садржај часописа и, касније, избор првих књига које је штампала Матица, показују да је председник Јован Хаџић веома широко схватио своја овлашћења. То се најпре огледа у његовом уводу у четвртој књизи *Србске Летописи*, првој коју је издала Матица. У њему Хаџић истиче родољубље као основни мотив просветног деловања, књижевног рада и сарадње у часопису. Словенске теме, којима је Магарашевић посвећивао толико пажње, он уопште не помиње. Хаџићев утицај још више се испољио у избору првенаца Матичине издавачке делатности. Видаковићев роман *Касија царица, или Травезиран Октавијан* и Стеријина младалачка драма *Невиност, или Светислав и Милева*, одговарали су помодном укусу полуобразоване скоројевићке грађанске читалачке публике, али су имали довољно претплатника и доносили новом друштву знатан приход, па Хаџићу није било тешко да управу увери, иако је вероватно и сам мислио супротно, да је то добар издавачки потез. Следеће године Матица је издала и друго дело младога Стерије - *Бој на Косову, или Милан Топлица и Зораида* и први страни роман - Волтеров *Задиг или Определеније* у преводу Павла Берића, са немачког језика, али ни то није изменило утисак да се она приклања конзервативној струји у српској литератури.

Честице *Србске Летописи* и књиге које је објавила Матица имале су одзива у оновременој књижевној периодици. Појава српског часописа, још док су га издавали Магарашевић и Каулици, забележена је у тек покренутом прашком часопису *Чехослав*, 1825. године. *Србску Летопис* је запазио и пропратио освртом будимски часопис на немачком језику *Ирис*, 1827. године. Јован Хаџић, који је, не без сујете слављеног књижевника, узео под свој патронат *Србску Летопис* и издавачку делатност тек установљеног друштва, желео је да сакупи осврте на часопис и на Матичине књиге, али и на друга објављена дела српске литературе. Потврду за то можемо наћи у његовом писму Вуку с почетка априла 1826. године, у којем пише да му је бечки трговац Симеон Шићар оставио код Јосифа Миловука (тада Матичиног манипуланта) Копитареву рецензију *Српских народних пјесама*, објављену у часопису *Jahrbücher der Literatur*, коју је Магарашевић већ био превео и штампао у *Српској Летописи*.

Извесно је да су, мада не бројне, публикације са приказима о Матичиној делатности и о српској књижевности стизале на њену пештанску адресу већ од пролећа 1826. године. Познат као љубитељ књига и поштовалац књижевности, манипулант Јосиф Миловук, који је водио пословање друштва, брижљиво их је чувао заједно са првим частицама *Сербске Летописи*. Када је он маја 1826. године напустио Матицу, за манипуланта је изабран Андрија Розмировић. Више од годину и по дана он је обављао ту дужност и за то време био у могућности да увећа Матичину збирку новим частицама *Летописи*, првим Матичиним књигама и часописима који су писали о Матици Србској и *Сербској Летописи*.

Вуков присталица Јосиф Миловук напустио је Матицу јер је наслутио да она, под председништвом Јована Хацића, неће испунити његове замисли ни очекивања његових истомишљеника. Одмах потом, заједно са Гаврилом Бозитовцем, који је такође иступио из друштва, објавио је *Христоутију и Венац от алфавита* Доситеја Обрадовића, а следеће, 1827. године *Карактеристику или описаније народа по целој земљи живећег* Аврама Бранковића. Сам је издао *Зорицу* Симе Милутиновића Сарајлије, *Неколико стихова о возбужденију србског витеза Милоша Обреновића против Скопљак Сулејман паше* Петра Соколовића из „Ваљевске Наије из села Бранковине”, *Имеслов* Јована Пачића и *Именослов* Јована Пачића и Јана Колара, *Живот и витешка војевања славног кнеза епирскога Ђорђа Кастриота Скендербега* Јована Стерије Поповића, а помогао је и Вуку Караџићу да изда *Даницу* за 1829. годину, па му се Вук одужио посветом у забавнику за ту годину. У поређењу са Матичиним издањима у истом раздобљу, Миловукова су бројнија и разноврснија, а Сарајлијина књига представљала је сасвим нову књижевну појаву. Године 1829. Миловук је ушао у полемику са Хацићем око оснивања Матице и о томе написао две брошуре - *Зачатије и истино основије Матице Србске* и, као одговор на чланак Јована Хацића у *Летописи*, у осамнаестој частици, *Протак за Толкованије и Красну ону кулу у селу*.

Имајући на уму културне потребе Срба, родољубиви Јосиф Миловук није издавачким пословима приступао само са трговачке стране већ је настојао да помогне како писцима тако и читаоцима. Вођен примером Вука Караџића, који је 1825. године поклатио Србској библиотеци пештанске црквене општине три књиге лајпцишког издања *Српских народних пјесама*, он је 1827. године тој библиотеци даровао Бранковићеву *Карактеристику*, а 1828. Стеријине књиге *Милош Обилић* и *Живот и витешка војевања... Скендербега*, *Имеслов* и *Именослов* Пачића и Колара, Вукову *Даницу* за 1829. и Сарајлијине књиге *Србијанку* и *Зорицу*. Како видимо, у свој поклон уврстио је Вукову *Даницу* и књиге Стерије и Сарајлије, које није издао, али је ценио да оне могу бити занимљиве и корисне читаоцима у Србској црквеноопштинској библиотеци пештанској.

Немамо вести о томе да је Матица у овом раздобљу поклањала своја издања другим библиотекама и установама, мада је Магарашевић настојао да његов часопис упознају учени људи у словенским земљама, првенствено у Русији. Он је већ био запажен у Чешкој, а у Русију, председнику Руске императорске академије наука Александру Шишкову, послао га је Вук Караџић, 1827. године. Магарашевић му је на томе захвалио у свом писму

од 12. октобра, нагласивши да би желео послати све дотад штампане частице *Летописи*, али их нема, а нарочито му недостаје друга частица. Није случајно баш Вук послао Матичин и Магарашевићев часопис у Русију. Још 1820. године он је Руској императорској академији наука послао свој *Рјечник*, а председник Академије Шишков му је изразио захвалност на томе и позвао га да настави да шаље своје књижевне радове и дела других писаца. Из њихове преписке се види да је Вук редовно, преко руског посланства у Бечу, слао српске књиге и *Новине сербске*, док су излазиле, а и друга дела која су припадала српској култури. Тако је послао немачки превод српских сватовских песама који је сачинио винковачки професор Еуген Весели и књигу о српском устанку *Die serbische Revolution* Леополда Ранкеа. Осим тога, Вук се старао да књиге које репрезентују српску културу стигну и до утицајних појединаца у Русији, па је 20. децембра 1826. године угледном научнику Петру Кепену поклонио већ поменути превод српских сватовских песама Еугена Веселија и докторску дисертацију Јована Хаџића.

Матичине везе са другим институцијама датирају од 1829. године. Средином фебруара те године она је управо Сербској црквеноопштинској библиотеци у Пешти поклонила частице *Сербске Летописи* које је издала, Видаковићев роман *Касија царица*, Стеријина дела *Бој на Косову* и *Невиност*, Волтеров роман *Задиг* и Магарашевићево *Содерженије од свију частица Сербске Летописи*.

Следеће године Матица је послала своја издања неколиким научним институцијама. Најпре, 14. јануара 1830. године „Матица сербска чрез почтен. гдара Николаја Стојановича Нар, музеуму у Пешти от 1-ве до 20 части „Летописи Сербске“; Бој на Косову; Светислав и Милева; Касија Царица; Задиг и Писма Доситејева књиге на дар поднела је.”⁸

Ускоро потом, 10. марта, она је Царској библиотеци у Бечу поклонила све књиге *Сербске Летописи*, од прве до двадесет прве частице, а 9. маја исти такав поклон шаље Народној библиотеци у Прагу, изузев друге частице *Летописи*, која је већ била реткост, па ју је оставила у својој збирци.

За успостављање веза са значајним културним установама постојали су неколики мотиви.

Сматрајући Матицу репрезентативном институцијом српског културног стваралаштва, Јован Хаџић је желео да њена издања, а он је у њиховом избору имао пресудну реч, доспеју до научника који су се занимали за српску културу. А ти поклони су, с друге стране, чинили изгледним добијање вредних публикација које би могле бити корисне за издавање часописа и уопште за јавну делатност Матичину.

Мада ни први разлог није искључивао поноситост водећег човека Матице, не мање битан мотив била је повређена сујета књижевника Милоша Светића.

Појава дела *К. Ораџија Флакка о стихотворству књига, коју је двојако на сербскиј језик превео* Милош Светић, у Бечу 1827. године, побудила је пажњу познавалаца прилика у српској литератури. Не мањег одјека имао је

⁸ Грађа за историју Библиотеке Матице српске I, Нови Сад, 1964, стр. 5.

приказ тог дела објављен у лајпцишком часопису *Blätter für litterarische Unterhaltung*. Пишући о књизи у којој је Хацић Хорацијеве стихове превео и у хексаметру и у десетерцу, анонимни рецензент се осврнуо и на стање у српској литератури. Његове тврдње да о народном језику не брину само Срби у Аустрији него и они из Србије (којом је била истакнута Вукова улога у српској култури), да су Вук и Давидовић главни заступници увођења народног језика у српску књижевност те да је Светић, захваљујући овој књизи, постао њихов следбеник, оспорио је Георгије Магарашевић, најпре у *Сербској Летописи* 1828. године, а потом у исправци коју је послао уредништву лајпцишког часописа, понудивши му истовремено и своју сарадњу. Међутим, уредништво није прихватило ни једно ни друго, а много година касније Хацић ће написати да је узрок томе било поверење научне јавности у ауторитет Јернеја Копитара, па је истини претпостављена неистина и она је од Немаца прешла Русима, Французима и Енглезима.

После Магарашевићевог осврта на критику у лајпцишком часопису Хацић је у осамнаестој частици *Сербске Летописи*, 1829. године, објавио чланак *Језик србскиј, ображавање србски речиј* и отворио познату полемику са Вуком Карацићем. Полемичару Хацићу било је очигледно потребно да се *Сербска Летопис* и друга Матицина издања нађу тамо где су већ стизали *Даница* и друге Вукове књиге.

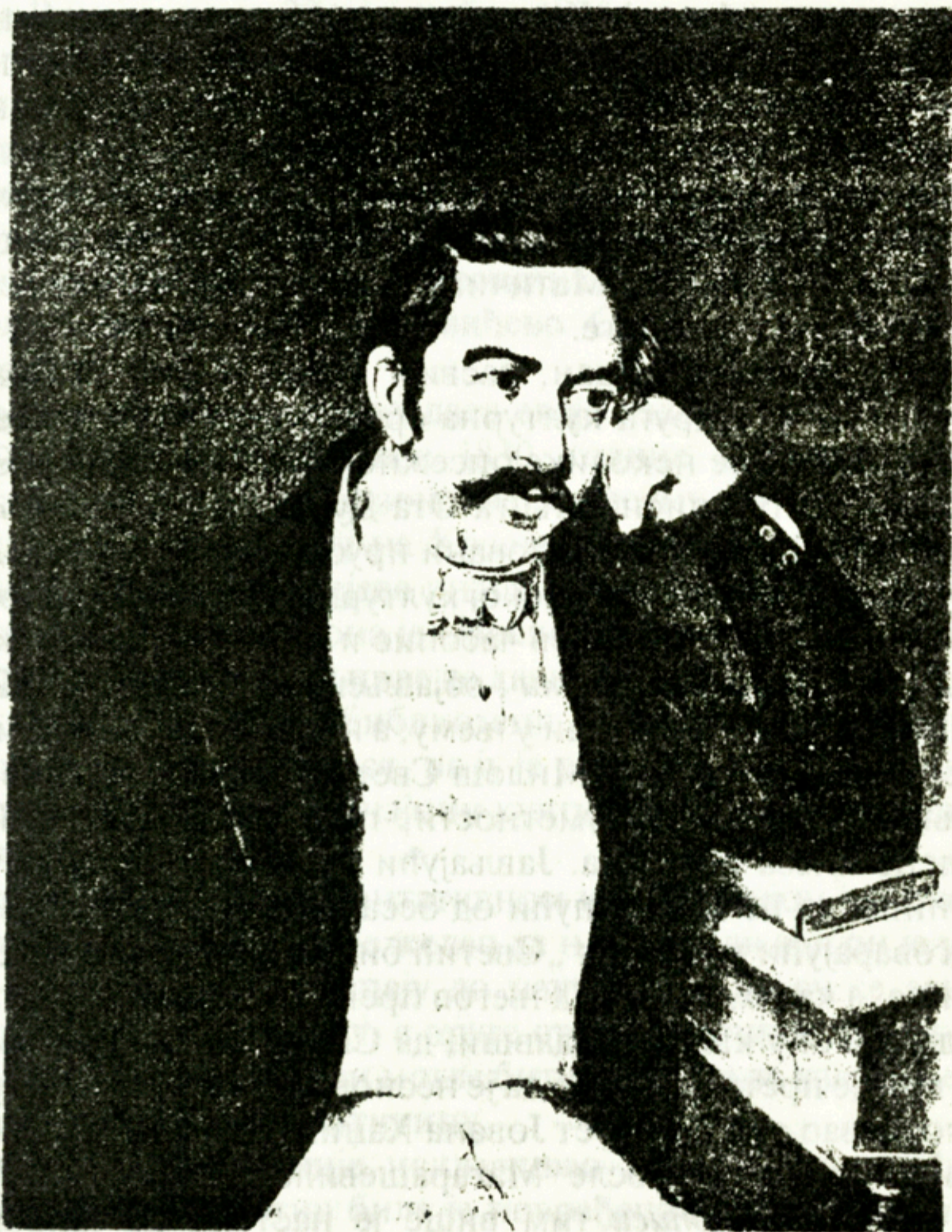
Хацић је имао још један, сасвим личан мотив да подстиче слање Матичиних издања у друга културна средишта. Крајем двадесетих година 19. века појавиле су се неколике опсежне књиге о Србији и Србима. Једна од њих била је и путописна књига Ота Дубислава Пирха *Reise in Serbien in Spätherbst 1829*, у којој је тај образовани пруски официр желео да пружи што потпунију слику о Србији и српској култури тога доба. Ослонивши се, како је сам навео, на Магарашевићев часопис и мање на Шафарикову *Историју словенских језика и књижевности*, објављену на немачком 1826. године, он је дао попис српских књига, али у њему, а ни у књизи, није поменуо Хацића. Штавише, забележио је да је Милош Светић, потписани преводилац Хорацијеве књиге о песничкој уметности, псеудоним Аврама Гашпаровића, учитеља деце кнеза Милоша. Јављајући то Вуку септембра 1830. године, Копитар пише да ће Хацић пући од беса када буде видео Пирхову књигу. А Вук, одговарајући му, каже: „Светић би се срдџо и за само оно што Пирх о мени пише, а камо ли сад кад његов превод приписује Гашпаровићу (који му је ваљда дао ону књигу, додавши, да Светић није право име)!”⁹

Вук, који је претпостављао да је неспоразум био узрок Пирхове грешке, добро је познавао суревњивост Јована Хацића. Повређен у својој охолости, председник Матице и после Магарашевићеве смрти, 19. јануара 1830, уредник *Сербске Летописи* тим више је настојао да широкој културној јавности и научним институцијама презентира делатност друштва на чијем челу је стајао, а и своје радове у Магарашевићевом и Матичином часопису.

Недуго затим, 8. новембра 1830. године, Матица је посредством руског посланика у Бечу Димитрија Татишчева послала Руској императорској

⁹ Љубомир Стојановић: *Вукова преписка I*, Београд, 1907, стр. 387.

академији наука *Сербске Летописи* за 1826, 1827, 1828, 1829. и 1830. годину и књиге *Касија царица*, *Невиност*, *Бој на Косову*, *Задиг* и *Писма Доситеја Обрадовича*. Тај поклон био је добро смишљен потез, будући да је Вук Карацић у то доба боравио у Србији, у служби кнеза Милоша, па је запоставио везе са руским културним установама и научницима. Управо захваљујући Вуку, и његовим пошиљкама, међу руским научницима владало је велико занимање за српске књиге. Знајући то, Хаџић је био уверен да ће Матичин дар бити користан за руску науку, за српску литературу а и за његов сопствени престиж.

Јован Хаџић

У време када је послала своја издања Руској императорској академији наука, Матица је знатно повећала своју збирку књига и часописа, не само својим издањима већ и прилозима нових чланова. Међу таквим приложни-

цима био је Павле Стаматовић, издавач алманаха *Сербска пчела*, који је прописани улог од 80 форинти исплатио делом готовином а делом у књигама. Међутим, као и раније, Матица је послала на поклон само своја издања.

Библиотека Заведенија Матице србске

Руска императорска академија наука узвратила је на Матичин гест знатно богатијим поклоном. Она је 14. јуна 1832. године Матици српској, за њену Библиотеку, упутила двадесет четири наслова књига и часописа. Међу њима су била дела руске књижевности, књиге преведене на руски језик, радови из области филологије, поетике и историје и периодична издања Академије.

Уз свој поклон Руска императорска академија наука послала је и пет књига које је посебно даровао њен члан Атанасије Стојковић. Писац *Физике*, *Аристиде* и *Наталије* и других књига одабрао је по један примерак својих дела из области примењених наука.

Када се упореде Матичино писмо од 8. новембра 1830. и Академијино писмо датирано 14. јуна 1832. године, може се уочити да се у првом помињу наслови пет Матичиних књига, док је у одговору Академије наведено седам наслова. Чини се да је Матица Магарашевићеву књигу *Дух списанија Доситејеви* и Коцебуову *Жртву на смрт*, коју је на српски превео Михаило Витковић, послала накнадно, како би употпунила слику своје делатности у 1830. години.

Крајем фебруара 1832. године за уредника *Сербске Летописи* изабран је млади правник Теодор Павловић, уместо Јована Хаџића који је известио Матицу да је оптерећен другим пословима. Он је доиста крајем 1830. године прихватио дужност директора Новосадске гимназије, а с пролећа 1831. постао је адвокат Конзисторије Бачке епархије. Доласком Павловића за уредника укинута је место актуара, па је Павле Стаматовић, коме је Хаџић био поверио уређивање *Сербске Летописи*, напустио Матицу. Све послове око часописа преузео је нови уредник.

Теодор Павловић је имао другачије погледе на Матицу од њеног оснивача Јована Хаџића.

Уместо књижевног друштва усредсређеног на издавање књига, часописа и новина, млади пештански адвокат је у њој видео будуће културно средиште у којем ће се окупити Срби из највиших друштвених слојева заједно са образованим сународницима и свим другим родољубима. Циљ делатности тако замишљеног друштва требало је да буде развијање националне културе у свим њеним видовима.

Павловићева визија културног и научног друштва подударала се са настојањима мађарских и словачких културних посленика, који су тежили да створе своје националне духовне институције. Као студент у Пожуну и потом адвокатски приправник код Михаила Витковића, он је са многима од њих био познаник па је био у прилици да размењује мишљење са њима.

Исто тако, познавао је многе богате и утицајне Србе, међу првима угарског племића из Арада Сава Текелију.

Поставши духовни вођ Матице, после избора пештанског трговца Михаила Јовановића за председника (20. децембра 1832), уместо Јована Хаџића заокупљеног значајним пословима у Новом Саду а и личним амбицијама, Павловић је код најзнатнијих Срба будио интерес за будуће српско културно и научно друштво. Поклон који је, како је наглашено, за *Библиотеку заведенија* добијен из Русије, ишао је у прилог тој његовој тежњи.

Мада не бројне, књиге добијене од Руске императорске академије наука и Атанасија Стојковића побољшале су избор дела у Матичиној збирци. Обавештавајући у првој частици *Сербске Летописи* за 1833. годину о томе да је Библиотека добила књиге из Русије, Теодор Павловић напомиње како ће читаоце повремено упознавати са њиховим садржајем. И то је, без сумње, био ваљан разлог да се он као уредник часописа заложи за наставак сарадње са значајним дародавцем. На његов подстицај Матица је 1. јануара 1835. године упутила Академији писмо у којем јој захваљује на пажњи. Заједно са њим послала јој је шеснаест частица *Сербске Летописи* објављених од почетка 1831. до краја 1834. године, као и књигу Георгија Магарашевића *Краткаја всемирнаја историја*, издату 1831. године. Уз частице часописа и Магарашевићеву књигу Павловић је придодао своје преводе са немачког језика - Виландове *Симпатије* и Книпеово дело *О обхожденију с људма*, као и *Објављеније на Сербскиј народниј лист* који је требало да изађе из штампе.

Писмо Академији потписали су Сава Текелија као председник и Симеон Шићаревић као актуар, иако ни први ни други нису били на тим дужностима. Павловићу је изгледа било стало да писмо тако високој руској установи потпише племић Сава Текелија са титулом краљевског саветника. Осим тога, биће да су и Текелија и Шићаревић, то јест већ помињани Симеон Шићар, показали спремност да убудуће значајно помогну Матицу српску. Бечки па пештански трговац Шићар био је члан Матице од 1826. године и доста је помагао Јовану Хаџићу а после њега и Павловићу. Богатији и угледнији Сава Текелија постао је члан Матице 1833. године, нешто касније од чувених поседника какви су били Јован Нако и Јован Николић, али је друштву пружио далеко више од њих.

Темељно образован, са великим животним искуством и неоствареним визијама српске државе, Текелија је прихватио Павловићеву понуду и постао агилан учесник делатности Матице. И сам поклоник књиге, са личном библиотеком која је била небројено богатија од Матичине збирке, ценио је да су књиге темељ просвете те да ваља посветити пажњу управо неговању Библиотеке, у којој је видео трајну делатност друштва. Потврду за то можемо наћи у његовој даљој родољубивој делатности.

Године 1836. Сава Текелија је предложио пештанској Српској црквеној општини да на њеној кући надзида спрат, како би ту сместио своју задужбину - завод за српске ђаке и студенте у Пешти, а заједно са њим Матицу српску и њену Библиотеку. Општество је то драге воље прихватило. Али Текелија је имао далекосежније планове са Библиотеком Матице српске. Када је 1838. године он изабран за председника, Матица је одмах потом, 14.

августа, донела одлуку од изузетног значаја за српску културу: „Опредељено јест Библиотеку и то јавну МС именујему завести у коју ће сваки најпаче Славјанин буди ког наречија и колена син био свободан приступ имати и књиге читати моћи; потоме налаже се секретару да у сојузу с други М. чиновника и библиотекара М. дужности напише и за одобреније предложи, а међутим, чрез С Н Новине сав Славенски и особито Србски род о заведенију Ове Библиотеке известивши позив учини, да би сваки ког нибуд језика и наречија и буди ког содержанија књига овој Библиотеки поклонити и послати ускорио.”¹⁰

Заснована на идеји о словенској узајамности и националној самобитности, коју је у *Сербској Летописи* презентирао Георгије Магарашевић, ова одлука представља темељ јавне делатности Библиотеке Матице српске у једном универзалном значењу. Она је подразумевала не само деловање библиотеке као читалишта већ и делатност општенаучне и националне библиотеке која ће поред српских сабирати и књиге на свим другим језицима, различитог порекла и садржаја.

Матичином позиву за слање књига њеној Библиотеци ускоро су се одазвали Руска императорска академија наука, Константин Пејичић и Симеон Шићар из Пеште, Ђорђе Николајевић из Дубровника, Димитрије Тирол из Темишвара, епископ Платон Атанацковић, Вук Караџић и други угледни Срби који су својим поклонима богатали Библиотеку Матице српске. Својим поклонима нимало нису заостајали ни први људи Матице српске Сава Текелија и Теодор Павловић.

Са своје стране, Библиотека Матице српске је ширила круг установа и друштава којима је поклањала књиге. Биле су то библиотеке у Варшави и Лавову, Српска ђачка дружина у Пожуну, Српска црквена општина у Карловцу, Богословија у Пакрацу и у Вршцу, Учитељска школа у Сомбору, Новосадска и Карловачка гимназија и многе друге институције.

Настала са првим видовима делатности тек основаног књижевног друштва, Библиотека Матице српске је врло брзо постала значајна установа српске културе. Ако је у годинама замаха њене делатности тамнело сећање на покретача и првог уредника *Сербске Летописи*, мисија националне и научне библиотеке, коју она и данас испуњава, показује да је клица што ју је заметнуо Георгије Магарашевић пала на плодно тле.

¹⁰ *Грађа за историју Библиотеке Матице српске I*, Нови Сад, 1964, стр. 8-9.

ДАНИЛО МЕДАКОВИЋ И МАТИЦА СРПСКА

Међу родољубивим Србима који су 1848. и 1849. године учествовали у националном покрету и потом у Војводству Србији и Тамишком Банату постали покретачи културног развоја, посебно успешан био је новосадски издавач и публициста Данило Медаковић. Изузетно предузимљив, он је у току ратних година штампао листове који су били гласила Главног одбора у Сремским Карловцима, да би педесетих година својим издавачким подухватима подстакао књижевну делатност и обележио успон српског јурнализма. Уочивши да су у националним покретима 1848. године равноправно са политичким истицани захтеви за културном аутономношћу, закључио је да ће у постреволуционарном раздобљу они постати окосница националног развоја. У његовој визији духовног напретка важно место су имале националне културне институције. У складу са њом Медаковић је обраћао пажњу посебно на Матицу српску а и сам је више од једне деценије учествовао у раду најстаријег српског књижевног друштва.

Од Лике и Приморја до Шумадије и Новог Сада

Данило Медаковић се родио 17. децембра 1819. године (по старом календару), у Зрмањи, у Војној крајини, где је његов отац Георгије био граничарски чиновник. Пошто је завршио немачку основну школу, отишао је у Задар, у гимназију. Задарска гимназија била је потпуна и он ће касније написати да је у њој завршио филозофију, дакле завршне разреде који су му омогућавали одлазак на универзитетске студије. Међутим, пошао је другим путем.

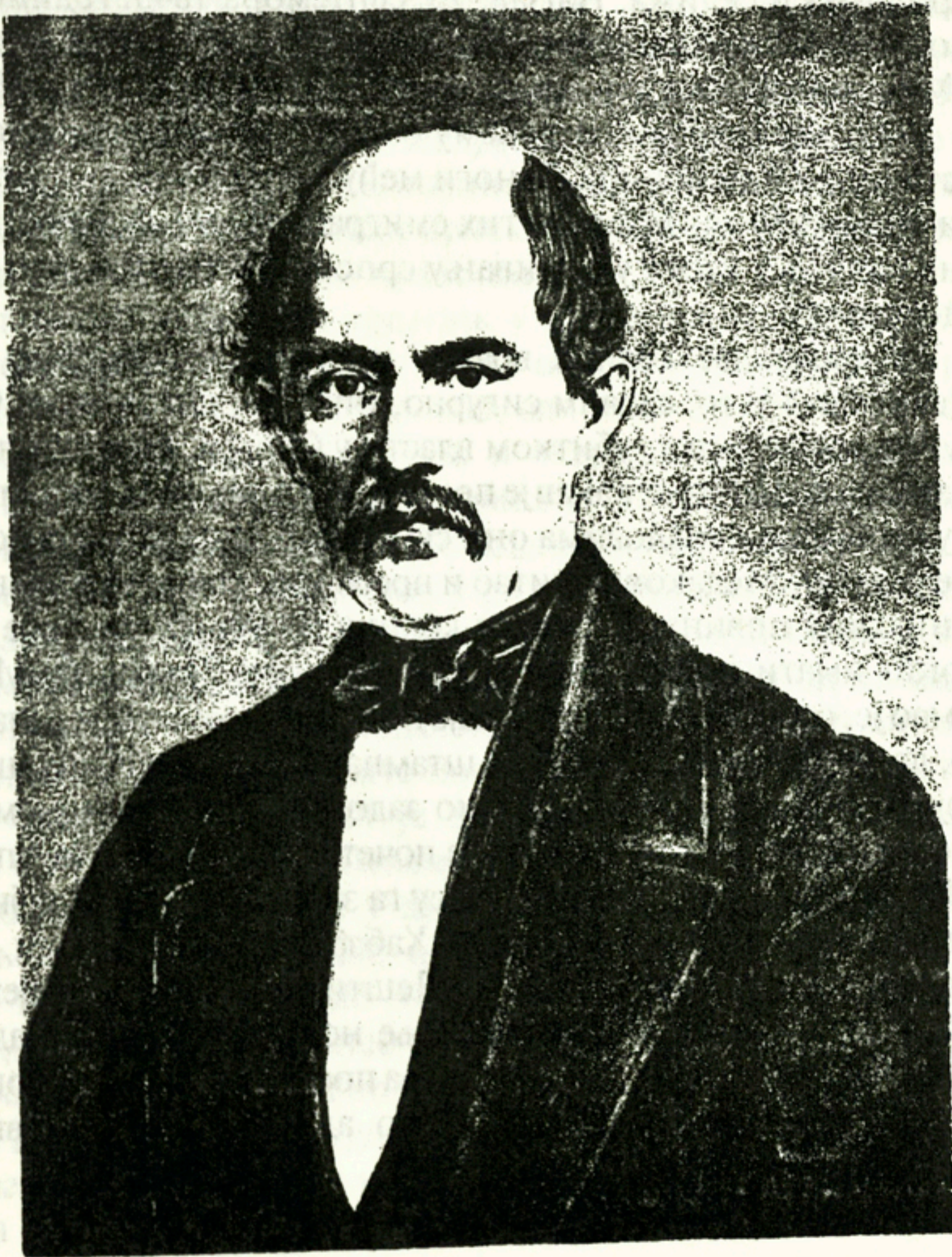
Несумњиво обавештен о збивањима у Кнежевини Србији, која се ослобађала турске власти и културне заосталости, млади Медаковић је, као многи учени Срби из Аустријске царевине, желео да учествује у обнови српске државе. Године 1838, у деветнаестој години живота, прешао је из Аустрије у Србију.

Дошавши у Крагујевац, где је столовао кнез Милош, Медаковић је постао чиновник у његовој канцеларији. Врло брзо је стекао поверење кнеза и његове породице, те је са кнегињом Љубицом и кнежевићима Миланом

и Михаилом путовао у Темишвар. Касније постаје чиновник у Попечитељству финансија. Цењен у дому Обреновића, остао им је заувек привржен.

Када су 1842. године Обреновићи напустили Србију, Медаковић је постао секретар кнеза Милоша у емиграцији и као зналац страних језика био му од велике помоћи за време његовог бављења у европским престоницама и градовима. Недуго потом, прихватио је да буде васпитач Милошу, сину Јеврема Обреновића.

Обреновићи су се на леп и за њега користан начин одужили Медаковићу. Захваљујући њиховој помоћи, посебно разумевању младог кнеза Михаила, он је могао похађати универзитетска предавања у Бечу и Берлину. После две године студија филозофије, националне економије и државног права, стекао је звање доктора и убрзо, 1847. године, обрео се у Новом Саду. И ту му је помогао Јеврем Обреновић, давши му на зајам новац потребан за куповину најстарије новосадске књигопечатње, у својини породице Јанковић.

Данило Медаковић

Данило Медаковић је дошао у Нови Сад и купио штампарију желећи да покрене политички лист на српском језику. Његова намера и нарочито избор вароши где ће је остварити били су добро промишљени.

Првих деценија 19. века Нови Сад је израстао у значајно привредно место и све више је добијао обележја културног средишта. Од 1816. године ту ради српска гимназија са библиотеком која је претендовала да постане установа од значаја за васколику српску културу. Године 1824. професор Георгије Магарашевић покрене *Сербску Летопис*, часопис који је добро прихваћен у српској културној јавности и убрзо је, 1826. године, подстакао оснивање Матице српске. Павле Јозеф Шафарик, од 1819. директор Гимназије, посведочио је у писму Јану Колару да новосадски грађани чувају вредне српске књиге: „Ја ћу те књиге овде у Новом Саду лако описати, јер је овде гнездо Српства, и многи од грађана имају од сваке старе књиге по примерак... Каталог српских књига израдио сам с великим трудом, од куће до куће идући и све претресајући.”¹ Немали број књига, календара и алманаха на српском језику, који су од 1831. ту штампани, новосадски књижари и трговци продавали су у граду а отпремали су их и читаоцима у другим варошима и селима. Најзад, 23. септембра 1845. године новосадски Срби су после брижљивих припрема основали своју читаоницу.

Сам Медаковић био је у прилици да упозна културни амбијент Новог Сада исте 1845. године, док је у њему боравио у друштву српских емиграната, присталица Обреновића. Многи међу њима били су аустријски поданици, па и Новосађани. Један од тих емиграната, Јован Рајић Млађи, имао је те године значајну улогу у оснивању српске читаонице, као њен привремен председник.

Када се после две године вратио и купио Јанковићеву штампарију, Данило Медаковић је то, сасвим сигурно, учинио у договору са Обреновићима, који су, не мирећи се с губитком власти у Србији, прихватили да помогну један тако значајан подухват какав је представљало издавање политичког листа. Боравећи у европским градовима они су, а и сам кнез Милош коме је, како је остало забележено, Медаковић читао и преводио политичке чланке из немачких и француских новина, спознали колики би утицај на Србе у Аустрији и Србији могао имати један њима наклоњен лист. Његов будући издавач и уредник имао је, очито, у плану да издаје и са техничке стране запажене новине и, свакако, да прошири делатност на штампање других публикација. Амбициозан у својим плановима, он није био задовољан техничким могућностима старе Јанковићеве књигопечатње па се почетком 1848. године упутио у Беч да би купио *брзотисак* и *словоливницу*. Ту су га затекли догађаји који су означили почетак револуционарних превирања у Хабзбуршкој монархији. Национални покрет који је усталасао Србе, најпре у Пешти, па у јужним крајевима Монархије, изменио је његов план за покретање новина у Новом Саду. Уместо да буде издавач, он је у тим бурним догађајима постао штампар првог новосадског политичког листа који је био покренуо адвокат и књижевни критичар Константин Богдановић.

¹ Васа Стајић: *Грађа за културну историју Новог Сада*, Нови Сад, 1951, стр. 243.

Вестник Константина Богдановића појавио се најпре у Пешти 2. априла 1848. године, када су Мађари већ истакли јасне економске и државне захтеве, а Срби окупљени у Матици српској објавили своје националне политичке циљеве. Богдановић је својим листом тежио да делује управо на политичку свест српског народа, али је брзо схватио да у узаврелој мађарској средини то не може постићи. Будући да се средиште српског националног покрета пренело из Пеште на југ, у Сремске Карловце, он лист преноси у оближњи Нови Сад и његово штампање поверава Данилу Медаковићу. Први новосадски број *Вестника* штампан је 18. маја, али лист ни ту није дуго остао. После једне преметачине коју су власти извеле подстакнуте дојавом да његова штампарија излива танад, Медаковић ју је потајно пренео у Карловце а са њом и Богдановићеве новине.

У Сремским Карловцима *Вестник* се појављује као званичан лист Главног српског народног одбора. Уређују га најпре његов покретач Константин Богдановић, а када је он постао секретар патријарха Јосифа Рајачића, Јаков Игњатовић и Константин Марковић. Потом, у првој половини 1849. године, до повратка Константина Богдановића из Беча, *Вестник* уређује његов штампар Данило Медаковић. Он се непосредно пре тога исказао као уредник новина. Заједно са групом млађих учених Срба основао је Друштво српског напретка и постао његов први председник. Уз подршку овог удружења покренуо је лист *Напредак*, који је деловао као независно гласило и изражавао идеје националног уједињења Срба и свесловенског заједништва. Окренут свеколикој српској јавности, *Напредак* је био први српски лист штампан Вуковим правописом.

Као штампар, издавач и уредник у ратно време, Данило Медаковић није могао остварити оно што је желео опредељујући се уочи револуционарних збивања за журналистички рад, али није одустајао од својих замисли. После окончања ратних сукоба и устројавања Војводства Србије и Тамишког Баната, он упорно покушава да покрене политички лист на српском језику у Новом Саду, где је децембра 1850. купио кућу, поправио је од оштећења што их је задобила у ратним разарањима града, и у њу се уселио већ јануара следеће године. Ту је сместио и штампарију, која је дотад радила у Земуну, где ју је био склонио пред опасношћу од напада мађарске војске на Карловце. У то време пада и његова женидба са удовицом Маријом Владисављевић, родом из познате новосадске породице Камбер.

Још у Земуну Медаковић је покренуо *Годишњак*, *велики календар Војводства Србије* и *Мали календар Ласту*. Док је очекивао дозволу за издавање новина сарађивао је у *Војвођанки*, коју је у Земуну 1850. године покренуо његов брат Милорад, а касније у *Јужној пчели*, коју је млађи Медаковић крајем 1851, после забране *Војвођанке*, почео да објављује у Темишвару, да би је убрзо пренео у Нови Сад. Све време пише *Посвестнициу Србског народа од најстаријих до најновијих времена*. Дозволу за покретање политичког листа добио је 28. јуна 1852. године и већ 3. јула објавио је први број *Србског дневника* а 7. јула његов књижевни додатак *Седмицу*. Појавом тих наслова почела је нова епоха у српској журналистици и српској књижевној периодици.

Први осврти на рад Матице српске

На почетку педесетих година 19. века Данило Медаковић је привукао пажњу српске јавности како издавачким подухватима тако и својим публицистичким прилозима. Међу њима посебно су значајни они у којима је изнео погледе на Матицу српску, будући да одсликавају његову концепцију националног културног развоја.

Још 1851. године, у 6. броју *Војвођанке* појавио се чланак *Матица српска*, потписан шифром, обрнутим словом М, како је Медаковић уобичајио да означава своје прилоге у том листу. У уводном делу осврта он је истакао тезу да су за духовни живот народа од изузетне важности културне институције, поткрепљујући је чињеницом да оне постоје у свим европским народима. У ствари, тај став су већ двадесетих година били промовисали Павел Јозеф Шафарик и Георгије Магарашевић, залажући се у првим частицама *Сербске Летописи* за васпитне, просветне и културне установе и књижевне часописе, који ће подстицати и усавршавати свеколико стваралаштво. Медаковић, који је несумњиво ишчитао прве частице *Летописа* и промишљајући националне програме у светлу збивања уочи 1848, дошао је до истих закључака, уопштио је ту спознају у став да су „књижевност и просвета... условија и живота самог сваког народа.”² То поврћује и чланак у *Годишњаку, великом календару Војводства Србије*, под насловом *Књижевност*, који ваља приписати издавачу и уреднику те публикације Данилу Медаковићу. У њему се говори о значају књижевности као духовног стваралаштва уопште и о захтеву за слободом штампе, који су истицали сви национални покрети у револуцији 1848. године. Попут књижевности и штампа је овде поимана у ширем опсегу и значењу, као слободна и независна издавачка делатност у националном духу.

Знатан део чланка у *Војвођанки* садржи критичко виђење савремених културних установа у Срба и Хрвата. Више него на Друштво српске словесности у Београду, Медаковић се осврће на деловање Матице илирске у Загребу. Имајући на уму свој концепт националне културне установе, он критикује прикривени хегемонизам загребачке Матице и замера јој што се не супротставља нетрпељивости католика према православнима.

Сасвим разумљиво, Медаковићеви погледи били су највише усредсређени на стање у Матици српској. Истакавши да је првих година по оснивању задатак овог друштва био „књижевност подстицати и подизати”, он наводи да је „целу коју је Матица Српска себи определила, тако се допала добром, нашем народу, да је за кратко време Матицу своју са новчаним прилозима оживио.”³ Та констатација послужила му је као полазиште за извођење закључака о савременом деловању те националне институције. Први се тицао несразмере између финансијске моћи Матице и запретених видова њеног деловања у корист српског народа. Други, прагматичнији,

² Данило Медаковић: *Матица српска*. - Војвођанка, II, Земун, 1851, бр. 6, стр. 21-23.

³ Исто.

потврђује чињеницу да је Медаковић добро познавао Матичин рад. Заинтересован за српску књигу, он је знао да је издавачка делатност друштва била све сиромашнија и сасвим оскудна у објављивању дела савремених писаца, да оно није после 1846. године неговало ни друге видове јавног деловања, па се његов културни утицај свео на штампање *Летописа*. Нагласивши да је часопис одступио од концепције коју је установио његов покретач Георгије Магарашевић и да после 1833. године он не служи националној култури, Медаковић закључује да Матица не ради у корист српског народа.

Овако критички интонирана оцена послужила му је као подлога за предлог да се Матица српска из Пеште пресели у Нови Сад, град који је постајао духовно средиште Српске Војводне. Медаковић је, без сумње, сматрао да се 1849. године завршила једна епоха Матичине делатности и да оснивање Војводства Србије и Тамишког Баната треба да означи ново раздобље њеног плодноснијег деловања у национално хомогеној средини. То своје уверење сликовито је изразио речима: „Засађивати дрво ил цвет какав, без кога се живети не може, на земљи, на ком (?) то дрво ил тај цвет расти не може, доиста, ако није што друго а оно није паметно.”⁴ Вођен том идејом, Медаковић је веровао да је Нови Сад најпогодније место за разграњавање делатности заведенија и стога што су у њему живели стари чланови - оснивачи Матице српске, мислио је пре свих на Јована Хацића и Платона Атанацковића, а имао је на уму и младе романтичаре Јована Андрејевића Јолеса, Богобоја Атанацковића, Јована Ђорђевића, Јована Јовановића, будућег Змаја, као и друге који су својим деловањем давали овом граду обележје значајног културног средишта.

Када је 1852. године покренуо *Српски дневник*, Данило Медаковић се поново осврнуо на значај културно-просветних друштава и, у том светлу, на улогу Матице српске. У међувремену, ствари у заведенију и око њега нису се много измениле. Матица је и даље издавала *Летопис*, али је он уместо у четири излазио у две свеске током године и имао је привременог уредника - Јована Суботића, који је у то време живео у Бечу. Издавачка делатност је престала а утихнули су и други видови Матичине јавне делатности. Уопште, културни живот Срба у Будиму и Пешти био је замро. Српски листови који су излазили пре 1848. године, нису обновљени, млади Срби су у све мањем броју долазили на школовање у Пешту, а српска интелигенција је напуштала престоницу Угарске и настањивала се у Војводству, па је Матица, која тих година у својој управи није имала ниједног српског писца, остала без оних снага које су дотад покретале њену јавну делатност. У таквим околностима оживела је идеја о пресељењу српског књижевног заведенија из Пеште у Нови Сад. Августа 1851. године управа друштва је замолила епископа бачког Платона Атанацковића да са Јованом Хацићем размотри могућности за прелазак Матице српске у ново српско духовно средиште. Два дотадашња председника Матице, Хацић и Атанацковић, учинили су и више од тога. Они су се крајем 1851. године обратили

⁴ Исто.

аустријским властима како би исходили дозволу за пресељење друштва из Пеште у Нови Сад. Објављујући критичке осврте на стање у Матици српској и култури Срба у Аустрији, Данило Медаковић је подржао ово настојање, поткрепљујући га националним културним разлозима.

Први осврт, штампан 19. јула 1852. године као уводни чланак у *Србском дневнику* (а уводнике је писао власник и уредник), заснован је на поставкама које су већ биле изнесене у погледима на Матицу српску у *Војвођанки*. Дobar познавалац не само Матичиног рада него и културних прилика у Хабзбуршкој монархији, Медаковић је најпре исказао мотиве својих потоњих ставова:

Србска Матица била је једино средоточије наше друштвено у Аустрији. Добра воља, разумна тежња основала је ово заведеније. Матица је, кад се узме место у ком је била, и лица, која су у њој радила, приносила народу нашем опет и користи и чести. Да је она на бољем месту, да је у средини српској, у главној вароши српској била, донела би народу своме бар још толико користи и чести.

СРБСКИ ДНЕВНИК

Српски дневник, издаван у Новом Саду, од 1852. године. Уредник: Данило Медаковић. Издавач: Матица српска.

Број 1. 1852. У Новом Саду 11. Месеца. Година 1852.

Уводни чланак: Српска Матица била је једино средоточије наше друштвено у Аустрији. Добра воља, разумна тежња основала је ово заведеније. Матица је, кад се узме место у ком је била, и лица, која су у њој радила, приносила народу нашем опет и користи и чести. Да је она на бољем месту, да је у средини српској, у главној вароши српској била, донела би народу своме бар још толико користи и чести.

ПРЕГЛЕД СРБСКИХ ДОГАВА
11. Месеца 1852.

Француска.

Други пут, као и обично у Европи, изашао је изашао новинарски и политички лист. У овоме листу, који се издаје у Паризу, налази се много интересних и важних ствари. У овоме листу, који се издаје у Паризу, налази се много интересних и важних ствари.

⁵ Данило Медаковић: *У последњем листу...* - Србски дневник, I, Нови Сад, 1852, бр. 9, стр. 1-2.

Развијајући ту тезу, он наглашава како су револуционарни догађаји показали да „Пешта није земља на којој србски усеви и србски разсади могу напредовати и плодове доносити.” Потом, осврнувши се на рад Матице српске тих година, крајње оштро оцењује да је она мртва и ту констатацију илуструје речима да „два њена летописа за све четири ове године само су зато важни, што су јасни знаци њеног издисаја.”⁶ И став о томе да народ треба да искаже своје националне потребе и да су за то неопходни друштва и истакнути појединци, који ће указивати на њих, већ је био изречен у помињаном чланку у *Војвођанки*. Оно што је у Медаковићевим погледима ново, изречено је у мишљењу да народи треба да траже од *правитељства* - државне власти - допуштење па и помоћ за остваривање својих националних културних потреба. Објављен у доба Баховог апсолутизма, такав став говори о томе да је Медаковић био присталица лојалности Хабзбуршкој монархији, која је установљењем Војводства Србије и Тамишког Баната учинила Србе равноправнима са другим народима у Царевини, да би их, као и њих, обухватала апсолутистичком стегом централне власти. Он је свакако био свестан тога да је Војводство само управна област а Темишвар њен административни центар, те да се за равноправност мора и може борити подизањем националне културе и стваралаштва. Тај став уопштио је у закључку чланка речима: „уобште да би били полезни грађани наше државе, добри и полезни чланови нашег народа, да би били достојни и прави људи, *ваља нам почети радити* оно, што влада у корист нашег народа чинити допушта и што жели да се чини.”⁷

И у следећем броју *Србског дневника*, 23. јула, уводни чланак је посвећен Матици српској. Исходиште Медаковићевог промишљања Матичине улоге у националној политици у њему представља став да је културна иницијатива једног средишњег друштва неопходна посебно у Војводству, у којем су Срби живели са још три бројне националне скупине, са Мађарима, Немцима и Румунима. Истичући, у складу с том тезом, да „у овој великој смеси земаљска наша влада није у стању свакоме народу помагати и подизати његову литературу, није у стању давати свакоме театар и друге тим подобне потребе, без који данас ни један народ у Европи није задовољан”,⁸ он је имао у виду велике а неискоришћене могућности Матице српске. Утемељен на овим још раније изложеним поставкама, уводник је посвећен пресељењу Матице српске у Нови Сад, и открива Медаковићево виђење српске културе у Војводству и будуће улоге Матице српске у развијању културних делатности.

Данило Медаковић је у потпуности подржао настојање да се Матица српска из Пеште пресели у Нови Сад. „Ко неби тај час изгледао нестрпеливо, кад се из свега види, да је условије нашег делања?”⁹ истиче он,

⁶ Исто.

⁷ Исто.

⁸ Данило Медаковић: *У последњем листу...* - Србски дневник, I, Нови Сад, 1852, бр. 10, стр. 1-2.

⁹ Исто.

недвосмислено уверен да би заведеније у новом српском духовном средишту деловало на општу српску корист. Опредељење да Нови Сад постане средиште Матице српске образложио је улогом коју су овај српски град и његови културни прегаоци имали у оснивању друштва и у раздобљу његовог успешног рада. Пошавши од раније констатације да је Матичин часопис остао једини вид њене делатности, изрекао је управо о њему оштру оцену: „Један Летопис, који је у Новом Саду уређиван, вреднији је од 10 и 20 оних, који су у Пешти урађени.” И потом је закључио: „Матици српској само је у средини српској удобно и пристојно место.”¹⁰

Али, као грађанин Новог Сада, Медаковић није имао у виду само његов значај из времена када је покренут *Летопис* и када је поникла идеја о оснивању Матице српске, већ и оне предности које су се тичале савременог развоја овог града. Стога је наглашавао да се у њему и његовој околини налази највећи број српских духовних стваралаца, што је ценио као изузетно важно за несметан рад националног друштва.

СЕДМИЦА.

Изд. бр. 12227

ЛИСТЪ за НАУКУ и ЗАБАВУ.

Листъ оубъ издаванъ ежене неделѣ единаутъ. На нѣга се самогъ може преуниверирати са 6 еор. на годну. са 7 еор. на по, а са 1. на четирѣ године.

Брой 1.

У Среду 25. Юни 1852.

Год. 1.

Цвета животова.

(Изъ Хорација днѣ. II. кнѣна 3.)

Кадъ те опружи неволя чернѣно,
Не очарай тугомъ обастръ;
Средомъ увашенъ не смачи безмерно;
Помысли само: доише ти смръть,
Ил' оплакивао твогъ живота ранѣ,
Да те одъ беде ослободи све;
Ил' у весело проводю данѣ,
Да ти прекрати задовољства сне,
Кадъ съ „многа лѣта“ на некаяй травѣ
Дружба напѣшишь малвасѣ сласть,
Гдѣ са тополонъ яворъ сенку правѣ,
И потокъ журбомъ улешиша часть.
Дай носи вино и прѣятно ружѣ,
Коща сутра увенуше цвѣтъ;
Докъ младость едра и силѣ намъ служѣ,
Средно умивай краткѣй за те свѣтъ.
Купцѣне нѣше остаю ти нуствѣ,
Чести шальвицы, и украсомъ домъ.
Шуме и банте све не остав' нуствѣ,
Левый добитокъ наследнику твогъ.
Ил' им'о благо богатого Крѣза,
Ил' се потуцаю аданъ и убогъ.
Све е то едно, смръть не лѣа на нѣша
Нѣтъ права изборъ извѣнъ законъ строгъ.
Силна и судба на землѣ еднака.
Пре или послѣ смркнуше намъ данъ,
Кадъ падне коцка, да у вѣчность чрана
Пофемо дугѣй боранати санъ.

И. Николѣвичъ.

Възвѣщѣнѣ.

Слѣдствѣмъ изъ српскихъ цѣлѣ српскихъ ррѣчѣ.
Г. Николае Борозеница Српѣцѣчѣ.

Вашъ Базилѣа у приписѣтѣ горачѣ
При явору Савѣне Пѣданаѣа
Гдѣ извѣре животнорна вода
Тамъ е Србинъ идягао слѣнку
Првосветца свога и владѣнку.

Сѣдмѣ е Срб-Загорѣа оила
Подъ свѣтломъ есогодинѣна рѣста
Сѣдмѣна ѣа ѣубичѣна пѣлава
Што разсѣна балванѣна мирѣса.
Пѣла, вѣнаѣтѣ будѣлину срѣтна
Одъ ружѣце и одъ ѣубичѣце
Горѣцѣта, сѣсе, прѣсѣлицѣце
Увлѣла и бѣла бурѣна
И мирѣсно хѣичѣно душѣце
Плетуѣи е грохѣно поѣвѣла
Да ю чуше сви седахъ небеса!
Срѣбравуѣни гласѣкъ грѣла чѣста
Сдружѣнъ с' гуслѣмъ на далѣк'се чуѣ
На е чѣна вѣно нариѣла.
„Данѣрѣ гуслѣ данѣрѣ добро мѣо
Ако и' данѣсѣ одѣкѣнѣте агѣдно
Угъ убаву нѣсну грѣла мѣо
Гушѣнѣ ѣу васъ лѣтѣмъ оконѣти
И звѣкѣре одъ срѣбра скѣвати
Окѣтитѣ неувѣлимъ пѣнѣмъ
Одъ индѣискѣа скѣупѣ камѣни
Небу жалѣтъ мѣогъ бабе бѣлага;
Да окрунимъ вѣтно чѣло срѣсно
Нѣнѣтъ пѣнѣчѣтъ изъ срѣбѣнѣа пѣлѣ
Кѣй увѣнут' доишека неѣ
Срѣъ га ѣубѣнѣтъ срѣбѣлѣска облѣе.

Сѣвѣла при Кладѣнѣу Сѣ. Сѣна.
Нѣнѣнѣнѣ изъ Бурѣнѣа гѣна.

Кѣшѣнѣа А. Николѣчѣ
Срѣбинѣа Нѣнѣнѣнѣнѣ

Слѣдствѣмъ изъ српскихъ цѣлѣ српскихъ ррѣчѣ.

Благѣдатѣна силѣа Хрѣстѣанѣства разѣроѣстра-
нѣнѣно новѣу живѣнѣтъ, новѣу душѣу чѣбу вѣрѣдѣ-
нѣа, дѣнѣтѣновѣла и рѣнѣтѣсно и на нѣнѣ- прѣ-

Слѣдствѣмъ изъ српскихъ цѣлѣ српскихъ ррѣчѣ.
Г. Николае Борозеница Српѣцѣчѣ.
Вашъ Базилѣа у приписѣтѣ горачѣ
При явору Савѣне Пѣданаѣа
Гдѣ извѣре животнорна вода
Тамъ е Србинъ идягао слѣнку
Првосветца свога и владѣнку.

И у овом тексту Медаковић је указивао на корисне примере из делатности националних друштава у Аустрији, пре свих Матице чешке и Матице хрватске. Овога пута они су му послужили да изнесе своје виђење будућег деловања Матице српске. Подсетивши да је Матица хрватска подстакла оснивање неколиких националних културних институција, предочио је своју концепцију делатности и организације српског књижевног заведенија:

Матица, ако ће да буде од праве користи, несме остати, по своме уставу, проста збирка прилога, од којих ће се књиге какве такве лакше издавати. Ако не у Матици, а оно поред ње, мора бити, друштво једно књижевно, које ће кадро бити све књижевне струке познавати и прецењивати, које ће кадро бити одређивати и разписивати какве нам књиге потребују и које ће о оним књигама пресуде своје изрицати, које помоћ Матице за своје издавање потребују. (...) Све књижевне струке ми за сад морамо збити у једно друштво, па, кад се живље радити почне, моћи се оно поделити на одељке.¹¹

Иако дубоко уверен у ваљаност своје концепције, Медаковић није био искључив у свом залагању. Знајући да је идеја о пресељењу потекла од управе, али и то да је наилазила на противљење у појединим пештанским круговима, он је написао да Матица није својина неколико пештанских Срба већ читавог народа те да о преласку у Нови Сад или о останку у Пешти треба да одлучи већина у њеној скупштини. Ипак, доследан својим ставовима, истицао је да „од премештаја Матице зависи ће почетак нашег рада.”¹²

Саопштени у доба Баховог апсолутизма, када је било извесно да Срби не могу остварити своје политичке циљеве из 1848. године, Медаковићеви погледи на Матицу српску и будући развој српске културе не показују само да је он био поборник равноправности свога народа на пољу духовног развоја и стваралаштва, већ и то да је, насупрот традиционалистима који су опстанак Срба у Аустрији везивали за духовни живот и институције под утицајем православне цркве, имао пред собом културне обрасце што их је пружало савремено грађанско друштво у постреволуционарној Европи. Истовремено, он је у Новом Саду видео жариште националне културне делатности коју је поимао као услов не само опстанка него и напретка народа.

Член Књижевног Содружества Матице Српске

Појава штампара, издавача и писца Данила Медаковића брзо је запажена у српској културној јавности и у Матици српској.

На самом крају 1851. године, 30. децембра, надзиратељ Субота Младеновић је предложио да се књижевно друштво претплати на *Повестницу српског народа*, коју је написао Данило Медаковић, на *Јужну пчелу*, коју је

¹¹ Исто.

¹² Исто.

он штампао, и на *Србски рјечник* Вука Стефановића Караџића. Управа је прихватила предлог Суботе Младеновића.

Претплата на ова издања била је вишеструко значајна.

Претходних година Матица српска је збирку српских и страних књига попуњавала углавном поклонима и тек од четрдесетих одлучује се на куповину књига за своју Библиотеку. Вуков *Српски рјечник* и Медаковићева *Повестница* били су прве српске књиге на које се она претплатила. Пре тога, исте године, 26. марта, Субота Младеновић је предложио да се Матица претплати, за своју Библиотеку, на књигу Јана Колара *Стара Италија Славјанска - Die Slavische Alt Italien*, како је стајало у објављенију које је приказао деловодитељ. Предлог је управа прихватила с тим да се претплате два примерка, за Библиотеку Матице српске и за Библиотеку Текелијиног завода.

Ранијих година Матица се претплаћивала само на новине и оне су биле уз књиге и часопис што их је сама објављивала, једина издања која су у Библиотеку друштва и Библиотеку завода стизала исте године када су се појављивала. Сада су, почев од 1852. године, почеле у Матицу долазити актуелне књиге одмах по изласку из штампе, и то су обележили Вуково и Медаковићево дело.

Претплата на Караџићев *Рјечник* показује да водећи људи у Матици нису имали предрасуда о раду српског језичког реформатора, а претплата на Медаковићево дело представљала је, исто тако, знак да им је било стало до савремених српских књига. Али *Повестница* није дочекана добродошлицом. Јован Суботић ју је, у *Летопису* 1853. године, подвргао беспоштедној критици, оспоравајући је са гледишта потпуности, веродостојности, интерпретације извора и стила којим је писана. Иако су исказане замерке умногоме биле оправдане, савременици су у њима могли препознати израз повређене сујете уредника *Летописа*, који је Медаковић у *Србском дневнику* неповољно оценио, поредећи га са свескама које је уредио Георгије Магарашевић и оним које је уредио Јован Хаџић. Ипак, Суботићев полемички осврт није обесхрабрио Медаковића у настојању да се укључи у Матичин рад.

Исте године када је *Летопис* објавио Суботићеву рецензију *Повестнице*, Данило Медаковић је постао члан Матице српске заједно са још шеснаест новосадских грађана, који су уплатили у касу друштва сваки по 40 а он сам 50 форинти у сребру. Сви они су примљени међу чланове заведенија на препоруку Платона Атанацковића, који се тих година живо занимао за Матичин рад. Епископу бачком било је стало да се повећа број чланова из Новог Сада, где је требало да се премести Матица српска, а када је реч о Медаковићу, он је већ показао да је био присталица те замисли. И не само то. Медаковићево залагање да Нови Сад постане седиште Матице српске одговарало је Атанацковићевој визији националног духовног средишта са правном академијом, српском издавачком делатношћу, српском штампарском и Матицом српском као водећом културном институцијом. Покренувши *Србски дневник* и његов књижевни додатак *Седмицу* и штампајући српске књиге, Медаковић је учинио значајне кораке ка остваривању те визије. Али премештање Матице српске није ишло лако, па су новосадски

издавач и епископ бачки више од једне деценије радили на томе, суделујући у раду Матице српске у Пешти.

Управа Матице српске прихватила је нове чланове из Новог Сада очекујући да ће они својом предузимљивошћу дати замах деловању друштва. У књижевним пословима она се тих година претежно ослањала на угледне чланове Платона Атанацковића и Јована Хаџића који су живели у Новом Саду и на Јована Суботића, тада житеља Беча. Њих тројица имала су видну улогу у најзначајнијем подухвату који је друштво настојало да спроведе после обнове рада 1850. године. Био је то конкурс објављен децембра 1852, на темељу средстава фондације што ју је још пре револуције установио велепоседник Јован Нако.

Матица је тим конкурсом позвала српске писце да пошаљу радове на три теме: из националне историје, домостроителства и уређења српских школа. Позив је побудио другачије интересовање од онога које су очекивали Атанацковић, Хаџић и Суботић, којима је било поверено да оцене приспеле радове. Такорећи одмах, 28. марта 1853. године у Медаковићевој *Седмици* се огласио Јован Стерија Поповић поводом теме посвећене националној историји Срба. У чланку *Матица и повестница* он је најпре поздравио Матичин подухват а онда је довео у питање целисходност њене намере да подстакне писање српске историје у кратком року, како је било предвиђено конкурсом. Пошавши од тога да историја мора бити утемељена на проучавању извора и веродостојним доказима, зналац српске прошлости Стерија је повукао разлику између егзактно писане историје и историјске прозе у литерарној форми. Речима „да је нужно пређе свега критично и пространо написати повестницу србску,¹³ он је исказао опредељење за научни приступ у писању српске историје. На тај начин посредно се сврстао међу оне који су сматрали да Матица српска треба да делује као водећа национална културна установа, па Медаковић тим пре није оклевао да објави његов чланак у *Седмици*.

Овај Матичин подухват није успео. На конкурс је стигао само један рад, на тему из српске историје, а Атанацковић, Хаџић и Суботић су оценили да није вредан награде. Ипак, Матица и оснивач задужбине Нако нису хтели да одустану. Припреме су опет трајале дуго, од јула 1854. до децембра 1856. године када су уобличене поново три теме: Мала Србска историја за децу, Описаније Србски народни обичаја у разним приликама и Кратка Натурална историја за децу. Одзив је био више него скроман: стигла су само три рукописа и то на прву тему. Овога пута за рецензенте су били одређени Платон Атанацковић, Јован Хаџић и Данило Медаковић.

Избор Медаковића није био случајан. Када му је поверено да заједно са еминентним члановима Атанацковићем и Хаџићем оцени рукописе послате на Матичин конкурс, он је у њеним круговима већ увелико био знан по својим залагањима за развој националне културе а и по настојањима да помогне делатност заведенија. Године 1856, преко новосадског књижара Карла Хинца, у немогућности да сам отвори књижару јер му то није

¹³ Исто.

одобравала власт Војводства у Темишвару, Медаковић шаље Матичиној библиотеци дела која су штампана у његовој штампарији. Управа је одлучила да се задрже само она дела којих није било у Библиотеци, што значи да су поједине публикације раније стигле у Матичину збирку. Следеће, 1857. године, он се у *Седмици* поново критички осврнуо на стање у српској литератури, поновивши ставове о Матици српској, о *Летопису* и о потреби да се седиште друштва премести у Нови Сад. Исте године, у пролеће, запажено је његово учешће, заједно са епископом Платоном, на Матичиној скупштини у Пешти, на којој су донете значајне одлуке о преуређењу друштва. Убрзо потом, издавач Медаковић се показао предузимљивијим од Матичине управе када је прихватио да изда *Толдију* Јаноша Арања, коју је превео млади Јован Јовановић и понудио прво Матици да му је објави. Док је управа у свом лежерном ритму рада тражила рецензента, он се није двоумио да буде издавач овог првог превода будућег песника Змаја.

Доследан у поимању националног карактера културних делатности и деловања Матице српске, Данило Медаковић је са тог становишта писао и рецензију о рукописима српске историје за децу.

Прва два рукописа оценио је неповољно, уз констатацију да нису ни за штампу ни за награду. Трећем је посветио више пажње и при томе изнео занимљиво схватање историје.

Медаковићево полазиште огледа се у запажању да би рукопис пре три или две деценије могао бити донекле добар, али је, како он каже, „за данашње време већ слаб.“ Тај његов став показује да је Медаковић рецензент уочио како се развијала историјска литература у Срба, тим пре што је сам као писац опсежног историјског дела био подвргнут жестокој критици. У том смислу истакао је: „Сад би већ требало да добијамо књиге добре. Особито оне морају бити добре, које Матица наша награђује.“¹⁴ Том констатацијом уједно је нагласио значај Матице српске у култури српског народа.

Као недостатак овог рукописа Медаковић је истакао његову површност: „Мане овога рада понајвише су плод овлашне радње. Ни једна наука несме се радити овлаш а историја најмање. Ова треба да је право огледало божје, које вечну истину за свакад једнако показује.“¹⁵ Писцу замера и на томе што није оригиналан, већ је делове „изводио јако и приметно“ из његове *Повестнице*. „Скупљени изводи не награђују се нигде, јер литература само са оригиналима што добија и ови се награђују“,¹⁶ пише Медаковић и показује да ниуком случају није површно пришао читању рукописа и писању рецензије.

Темељна замерка овоме делу односила се на интерпретацију теме.

Трећа је мана овоме писцу, што он своје дело није удешавао ни мало за децу.

Матица је то навалице с намером захтевала, добро знајући да другчије треба за децу

¹⁴ Данило Медаковић: *Славној Матици српској* (рукопис у збирци Рукописног одељења Матице српске, М 8.337).

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

У овоме екскурсу разазнаје се одјек Стеријиног става изреченог у чланку *Матица и повестница*. Док се акрибични Стерија начелно залагао за критички написана опсежна историјска дела, прагматични Медаковић је желео примену истог принципа и у писању популарне историје, какву је желела да добије Матица српска.

Пошто ни Атанацковић ни Хаџић нису дали повољно мишљење о приспелим рукописима, ниједан од њих није био прихваћен. Извештај о њима био је саопштен на Матичиној скупштини 27. октобра 1858. године и темељио се понајвише на Медаковићевој рецензији.

Данило Медаковић је био још једном у прилици да рецензира рукописе историјских дела који су стигли на Матичин конкурс. Године 1861. управа друштва га је замолила да да свој суд о радовима којима су се српски писци одазвали на трећи расписани конкурс Матице српске, овог пута само на тему из историје српског народа. Он је то и учинио, али је обавестио управу да није стигао да рукописе прочита пажљиво. Ипак, дао је повољно мишљење о раду *Историја србског народа*, препоручивши да га писац допуни и поправи како би био вредан награде.

Ову рецензију Медаковић је дао у Београду, где се налазио од 1859. године. Ономогућен од власти да издаје *Србски дневник*, због изражених русофилских и противтурских ставова у њему, он је лист продао Ђорђу Поповићу, будућем Даничару. Штампариију је 1859. године продао епископу Платону Атанацковићу и преселио се у престоницу Кнежевине Србије, где су на власт поново дошли Обреновићи. Како се види, он је и поред тешкоћа са којима се суочавао као издавач српског политичког листа, а и после пресељења у Београд, активно суделовао у Матичином раду. Истина, постоји једна епизода која је бацила малу сенку на Матичин однос према Медаковићу.

Уочи Митровдана 1860. године у *Србском дневнику* се појавио оглас којим је српска јавност обавештена да ће се поново штампати Медаковићево издање дела Доситеја Обрадовића из 1850. године. Потписао га је Јосиф Карољи, фактор Епископске књигопечатње, који је љубитеље Доситејевих књига у Кнежевини Србији и у Војводству позвао да се претплате на то ново издање. Већ у следећем броју листа, 10. новембра, појавио се непотписани чланак у којем је ваљаност земунског издања Доситејевих дела из 1850. године оспорена тврдњом: „Г. Медаковић је својим издавањем Доситеја нагрдио. Он је у језик неумрлог нашег просветитеља дирао, и овај поправљао, а тим је сву цену своје издању одузео.”¹⁹ И поред тога, марљиви Субота Младеновић је предложио Матичиној управи да набави ново Медаковићево издање Доситејевих дела, и за Матичину и за Текелијину библиотеку. Управа је његов предлог одбила с образложењем: „Будући да је Медаковић дела нашег неумрлог Доситеја по својој вољи поправљао и тек тако издао, и кад је у 'Дневник' и тако објављено, да се поменута дела наново прештампавају: то се од деловодитеља Друштва предложено издање не може набавити.”²⁰

¹⁹ Аноним: *Доситејева дела*. - Србски дневник, IX, Нови Сад, 1860, бр. 89, стр. 2.

²⁰ *Грађа за историју Библиотеке Матице српске I*, Нови Сад, 1964, стр. 139.

Ако чланови управе и нису, можда, знали ко је био писац оспоравајућег чланка у *Србском дневнику*, његову оцену су беспоговорно прихватили, препознавши у њој став који је заступала група новосадских чланова у писму Матичиној скупштини написаном октобра 1858. године. То писмо умногоме је утицало да се одлукама Скупштине зауставе реформе што их је у рад друштва уносио полетни Јован Ђорђевић, тада секретар Матице и уредник *Летописа*. Медаковић, који није био међу потписницима реченог писма, својим земунским издањем је претходио ономе што је Ђорђевић желео да уведе у Матичина издања. Он је доиста задирао у Доситејеве текстове, настојећи, најпре, да поједностави ортографију тако што је изостављао архаична црквенословенска писмена, а замењивао је и поједине старе облике речи новим, из народног језика. На тај начин он је, на пример, Доситејев наслов *Совѣти здраваго разума* изменио у *Совѣти здраваго разума*, али је и поједине архаичне речи замењивао њиховим еквивалентима из народног језика, па је уместо облика *юности* штампао *младежи*. Међутим, одлука Матичине управе да се не набаве прештампана Доситејева дела извесно није била уперена против Медаковића лично већ је била израз подршке ставовима Матичине скупштине из 1858. године, када је Јован Ђорђевић критикован што је архаични наслов *Сербский Лѣтописъ* променио у фонетски ближи народном језику *Србски Лѣтописъ* и што је одступио од доследног штампања часописа црквенословенском ортографијом.

Данило Медаковић је и даље учествовао у раду Матице српске. Исте године када је рецензирао рукописе са трећег Матичиног конкурса, био је изабран у Одбор за припрему новог Матичиног устава, заједно са Платоном Атанацковићем, Јованом Хацићем, Гаврилом Ползовићем, Ђорђем Натошевићем и Светозаром Милетићем.

Крајем те 1861. године Медаковић се поново настанио у Новом Саду и опет одлучио да покрене политички лист, па је од власти затражио и добио дозволу да издаје *Напредак*. Овај лист био је сасвим другачији од гласника Главног одбора српског покрета 1848. и 1849. године. Покренут у време када је укинута Војводство Србија и Тамишки Банат и када су Срби тражили решење за национални и политички опстанак у пристајању уз политику Беча или Пеште, *Напредак* се супротставио *Србском дневнику*, који је под уредништвом Јована Ђорђевића заступао ставове Светозара Милетића и његових присталица. Медаковић је и сам учествовао у полемикама, али се показао као недовољно умешан политичар, па је уредништво уступио и овог пута Ђорђу Поповићу Даничару.

Иако је жестоко а и грубо нападан због своје наклоности према политици Беча, Данило Медаковић је одржао своје место у Матици српској. На првој њеној скупштини у Новом Саду изабран је у Управни одбор и у Књижевно одељење, које је замишљено да постане покретач делатности друштва. У раду Управног одбора и Књижевног одељења присутан је све до 1866. године. Чини се да је тада почео да размишља о повлачењу из јавног живота и одласку из Новог Сада. Почетком новембра 1868. замолио је Новосадски магистрат да му изда пасош, за њега и породицу му. Као разлог путовања навео је „даљег изобраења ради”,²¹ и изгледа да је при том мислио на школовање свог четрнаестогодишњег сина Богдана. Извесно

време живео је на свом имању у близини Кикинде, а онда се настанио у Загребу. Све до 1881. године, када је преминуо, био је председник Српске црквене општине у овом граду.

Године проведене у Новом Саду, омеђене трајањем Српске Војводине, представљају најуспешније раздобље јавне делатности Данила Медаковића. Као предузимљив издавач, он је ту објавио неколике десетине српских књига и популарних календара и у *Седмици* промовисао читаву генерацију српских романтичара. Имајући пред собом као узор европско грађанско друштво, залагао се да Нови Сад постане средиште а Матица српска покретач свеколиких националних културних делатности српског народа. Својим јавним деловањем и учешћем у раду Матице српске умногоме је допринео да се тај циљ у наредним деценијама оствари.

²¹ Васа Стајић: *Новосадске биографије VI*, Нови Сад, 1956, стр. 131.

ЉУБЕН КАРАВЕЛОВ О ЖИВОТУ И РАДУ ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЦИЋА

Више него иједан његов савременик или претходник, Вук Стефановић Караџић је упознао европску јавност са културом српског народа, а делом и са културом других балканских народа. У свим земљама у којима је његово стваралаштво имало одјека, постојало је живо интересовање за његов живот и рад. Посебан вид тог занимања и преношења сазнања о њему и његовим делима били су биографско-библиографски прилози.

Први целовит биографско-библиографски оглед о Вуку објавио је 1846. године Измаил Иванович Срезњевски. Сажети прилози о Вуковом животу и раду ушли су потом у *Историјски и биографски годишњак Историјског архива у Паризу*, 1847. године, у *Алманах Бечке академије наука*, 1852. године, и у *Брокхаусов лексикон*, 1855. године.¹

Објављени за Вукова живота, ти прилози се углавном заснивају на његовим казивањима или забележеним подацима.

Потпунији биографски и, нарочито, библиографски радови о великану наше културе настали су после његове смрти. Најпре је Александар Сандић у својој *Беседи на опелу Д-ра Вука Стефановића Караџића* навео објављена Вукова дела, служећи се огледом Срезњевског, али и извесне радове који су припремани за штампање. Сандић је и превео помињани оглед Срезњевског. Затим је Платон Кулаковски у монографији о Вуку забележио укупно 77 његових дела, обухвативши књиге на српском језику, преводе и поједине Вукове прилоге из периодичних публикација. Библиографија Кулаковског је послужила као основни извор Пери Ђорђевићу за његов *Библиографски преглед књижевних послова Вука Стеф. Караџића*, којим је он подстакао даље библиографско истраживање Караџићевог дела.²

У сенци ових биографских и библиографских осветљавања Вуковог живота и делатности остао је биографско-библиографски оглед Љубена Каравелова посвећен знаменитом Караџићу.

¹ Голуб Добрашиновић: *Библиографија списа Вука Караџића*, Београд, 1974, стр. 571-572.

² Исто, стр. 573-574.

Млађи савременик и поштовалац Вука Караџића, Љубен Каравелов је свој оглед о његовом животу и раду објавио 1867. године у московском часопису *Филологическије записки*. Наредне године унео га је и у своју књигу *Страницы изъ книгъ страданий болгарского племени*. У наше време оглед је штампан у књизи *Публицистика на Љубен Каравелов до излазането на вестник „Свобода“*, у Софији, 1957. године, и у преводу са руског на бугарски језик у осмом тому сабраних дела Љубена Каравелова, такође у Софији, 1967. године.

У литератури о српско-бугарским културним везама овај осврт се помиње као биографски рад.³ Потпунија обавештења о њему даје Ђорђе Игњатовић у свом *Прилогу проучавању Вукових веза са Бугарима*, објављеном у *Ковчежићу*, 1964. године.⁴ Иако га ту назива био-библиографском расправом, он се говори о њему ипак више бави вуковским погледима Каравелова на књижевни језик и правопис.

Библиографи с краја 19. и с почетка 20. века нису уочили оглед Љубена Каравелова. Он није ушао ни у иначе исцрпан преглед библиографија Вукових дела, који је у два маха саопштио Голуб Добрашиновић.⁵ Али, премда је једва запажен, занимљив је за библиографско истраживање како са гледишта мотива који су подстакли Каравелова да га напише и објави, тако и са гледишта библиографских обавештења која садржи.

За разумевање односа Љубена Каравелова према појави и делима Вука Стефановића Караџића може бити од значаја одговор на питање зашто млади бугарски књижевник није објавио свој оглед о реформатору српске културе одмах по његовој смрти, него тек 1867. године.

Судећи по години објављивања, Каравелов није намеравао да објави прилог који би био превасходно пригодан. А и његови ставови у осврту на Вуков живот и деловање упућују на дубље разлоге због којих се определио да то учини исте године када је из Москве прешао у Београд.

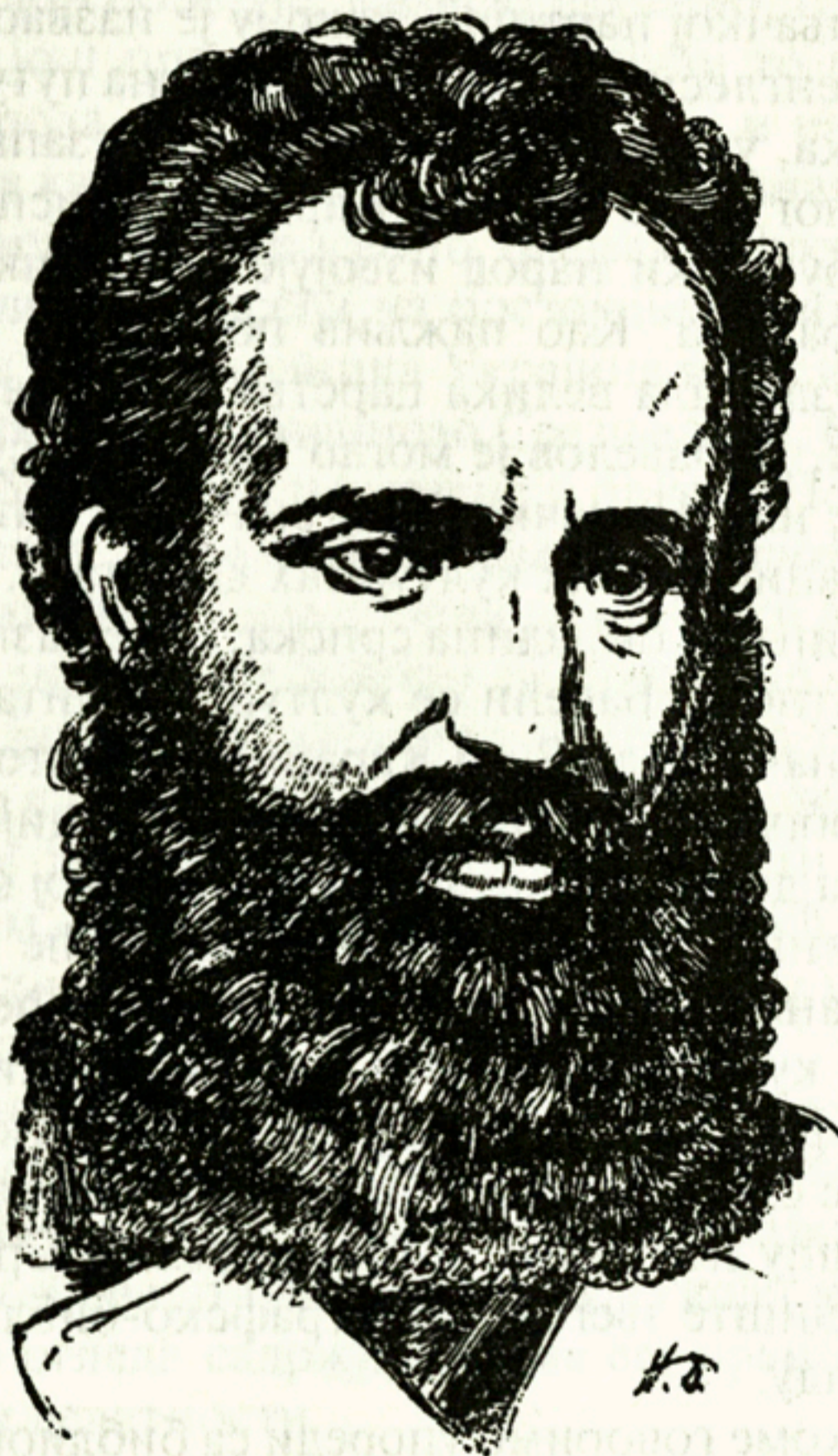
У уводу свога огледа Каравелов истиче Вуков значај за културни препород српског народа и уопште Јужних Словена. Наглашавајући да је Вук писао савременим народним језиком и да су народним језиком били писани и стари српски споменици, он је одбацио нападе русофилски и славенофилски оријентисаних критичара на Вуково поимање књижевног језика и правописа. Своје ставове темељио је, несумњиво, на добром познавању српског народа и, подједнако, Вукових дела. А када се сагледа тадашња јавна делатност Каравелова, уочљиво је да се погледи на Вуков живот и рад могу довести у везу са његовим виђењем будућег живота јужнословенских народа.

³ Г. Константинов: *Вук Караџић и Л. Каравелов*, Софија, 1938, стр. 22.

⁴ Ђорђе Игњатовић: *Прилог проучавању Вукових веза са Бугарима*. - *Ковчежић*, VI, Београд, 1964, стр. 80-83.

⁵ Голуб Добрашиновић: *Ка проучавању библиографије Вукових списа*. - *Ковчежић*, III, Београд, 1960, стр. 64-92; Голуб Добрашиновић: *Библиографија списа Вука Караџића*, стр. 571-578.

Љубен Каравелов је рано упознао Србе и српски народ. У родној Копривштици, у близини Пловдива, учитељ му је био Ђорђе Божиловић. Док је био ученик грчке гимназије у Пловдиву, пажљиво је читао српске књиге. Пре него што ће поћи у Русију на даље школовање, са оцем трговцем је провео читаву годину путујући по Бугарској, Македонији и Србији и непосредно спознао прилике у којима су живели балкански народи. Дошавши у Москву 1857. године, упознао је многе Србе који су се школовали у Русији и одржавали живе везе са својим сународницима у Србији и у Аустрији. Крећући се у њиховој средини, могао је пратити српске часописе и српске књиге, међу којима су била и Вукова дела.⁶

Љубен Каравелов

Већ првих година свог боравка у Русији Каравелов је био усвојио Вукова схватања језика и правописа и указивао на потребу да се бугарски књижевни језик, тада оптерећен старословенским и црквенословенским наслеђем и страним језичким утицајима, реформише у складу са изворним поставкама народног језика.⁷

⁶ Джордџе Игњатович: *Любен Каравелов и Србското общество*, Ниш, 1969, стр. 1-20.

⁷ Л. С. Каравелов: *Славјани в Немско (Австрия)*. - Братски труд, Москва, 1860. Прештампано у књизи *Публицистиката на Любен Каравелов*, Софија, 1957, стр. 43.

Али на његове погледе на књижевност и друштво пресудно су утицале идеје Херцена, Чернишевског и Доброљубова. Као што ће показати својом јавном делатношћу, он је, следећи идеје руског револуционарно-демократског покрета са почетка шездесетих година 19. века, у књижевности, језику и обичајима видео значајне чиниоце будућег развоја балканских народа. Залажући се у то време за државну заједницу Срба и Бугара, истовремено је истицао да сваки народ у њој треба да има свој језик, књижевност, школство.⁸ Овим ставом супротставио се русофилској струји међу словенским народима, која је тежила сједињавању Словена, а у ствари желела да прошири границе руског православног царства. На другој страни, супротставио се западњачкој струји у владајућим круговима полузависних балканских држава („западњачкој партији”, како ју је назвао), која је прихватила утицаје француске и енглеске буржоазије и била на путу да, уместо коначног ослобођења од Турака, упадне у мрежу превласти западног капитала.⁹

Смисао показаног става Љубена Каравелова испољавао се у родољубивим тежњама да бугарски народ извојује политичко ослобођење али и слободу културног развоја. Као пажљив посматрач збивања која су тих шездесетих година уздрмала велика царства и довела до стварања младих националних држава, Каравелов је могао видети да су за уједињење дотле разједињене Италије или Немачке били значајни и политичка и оружана борба, и деловање националних културних друштава. Када је 1866. године почела да делује Уједињена омладина српска, он је развио запажену културну и политичку делатност. Бавећи се културним питањима истицао је, не једном, вредност и значај рада Вука Караџића. У исто време, укључио се у рад једне тајне ослободилачке бугарске организације, која је делујући у Београду припремала добровољце за устанак у својој отаџбини.¹⁰

Каравелов је, чини се извесним, очекивао да ће Уједињена омладина српска својим деловањем подстаћи борбу за ослобођење јужнославенских народа. Познавајући културне прилике у којима су живели Бугари и други Јужни Словени под феудалном влашћу Турака и ценећи значај културе за остваривање потпуне слободе сваког народа, он је желео да покаже како је Вук својом делатношћу покренуо културни развој Срба. Ту треба, несумњиво, тражити исходште његовог биографско-библиографског огледа о Вуковом животу и раду.

Када се оглед о коме говоримо упореди са библиографским прилозима о Вуку објављеним за његова живота, уочава се да је он најближи биографији коју је сачинио Срезњевски. Пишући о Вуковом животу, Каравелов упућује на поједина места из тог животописа. Није тешко приметити да је он узимао, наглашавао па и мењао оне појединости које су му се чиниле особитим како за упознавање Вуковог живота, тако и за ширење сазнања о српском народу.

⁸ Љубен Каравелов: *Допис из Београда*. - Голось, Москва, 1867, бр. 141. Прештампано у књизи *Публицистиката на Любен Каравелов*, Софија, 1957, стр. 230.

⁹ Љубен Каравелов: *Допис из Београда*. - Голось, Москва, 1866, бр. 314. Прештампано у књизи *Публицистиката на Любен Каравелов*, Софија, 1957, стр. 230.

¹⁰ Джордже Игњатович, наведено дело, стр. 150.

Најпре, говорећи о школовању Вука Стефановића, уопштава његово учење у школи у Лозници (каже да је Вук учио у лозничком манастиру са децом из других крајева Србије) и касније учење у манастиру Троноши. Потом, држећи се навода Срезњевског, пише како је отац, незадовољан што му син чува манастирске козе док он за своје унајмљује пастира, вратио Вука кући. Одмах затим наводи књиге које је млади Тршићанин читао, казује како је био уважаван као писмен човек и описује како се, уместо да пође у Срем где је желео да изучи више школе, обрео као писар међу устаницима, да би се после јењавања устанка у Јадру ипак нашао у Сремским Карловцима.

Споменуте епизоде и оне које се тичу Вуковог живота до сусрета са Копитарем, Каравелов повезује, нимало случајно, са распламсавањем ослободилачке борбе још пре устанка, сматрајући то почетком историјског живота српског народа. Исто тако, он развија и епизоде које откривају извесне етнографске карактеристике Срба. Такво значење има навод о томе како је Вук добио своје име и, посебно, одељак о Вуку и његовој заручници Ружи, у којем Каравелов подсећа на постојање истих женидбених обичаја код Срба и Бугара и код становника Украјине и Русије.

Поред животописа који је написао Срезњевски, Каравелов је као извор података за Вукову биографију послужио и прилог Петра Ивановича Кепена, објављен у часопису *Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія* 1836. године, на који се такође он сам позива, али и неки други извори које није назначио. Ти нама непознати извори су прилично непоуздани. Незнано како, Каравелов је дошао до нетачног податка да се Вук 1835. године у Петрограду упознао са владиком црногорским Његошем. Нема доказа ни за навод да је Вук у том раздобљу своје делатности сарађивао са руским научником Поповим, који је упознавши његову кћер Мину желео да се њоме ожени. Таквих неверодостојних података има на више места у биографском делу огледа.

Приступ Љубена Каравелова грађи о Вуковом животу и раду одговара двема међусобно повезаним наменама овога текста. Прва се исказује у обавештавању о Вуку као изузетној појави у култури једног словенског народа, а друга пак у обавештавању о народу из којег је тај великан поникао. Библиографски део огледа садржи, разуме се, превасходно обавештења о Вуковој разноврсној делатности.

Иако су поједине Вукове књиге наведене и у претходном, биографском делу, библиографски преглед његових дела представља засебну целину. Ваља одмах рећи да Каравелов није био библиограф по опредељењу у данашњем значењу тог позива. Ипак, у његовом библиографском попису можемо уочити извесна обележја која се заснивају на поимању принципа библиографске делатности.

Прво такво обележје тиче се целине Вуковог обимног стваралаштва објављеног за његова живота. У том обиљу Каравелов је, нема сумње, добро познавао дела која су штампана као засебна издања, већину њихових превода и знатан број прилога у часописима и листовима. У свој библиографски преглед унео је дела која су штампана као засебне целине, а о Вуковим радовима у часописима дао је уопштenu напомену. При том, у библиографски низ уврстио је само дела која су аутентично Вукова и

преводе тих дела. Издања којима је Вук редактор, преводе који су одступали од Вуковог оригиналног текста и она дела која су настала као плод сарадње њихових аутора са Вуком, навео је у првом делу огледа, говорећи о његовом раду. Од прилога у периодици поменутих у напомени издвојио је оне који су му били посебно занимљиви.

За такав избор Каравелов се очито одлучио желећи да покаже како су настајала најважнија Вукова дела и какав су имала одјек међу другим европским народима. Тако је његова библиографија добила посебно обележје које се тиче описа публикација.

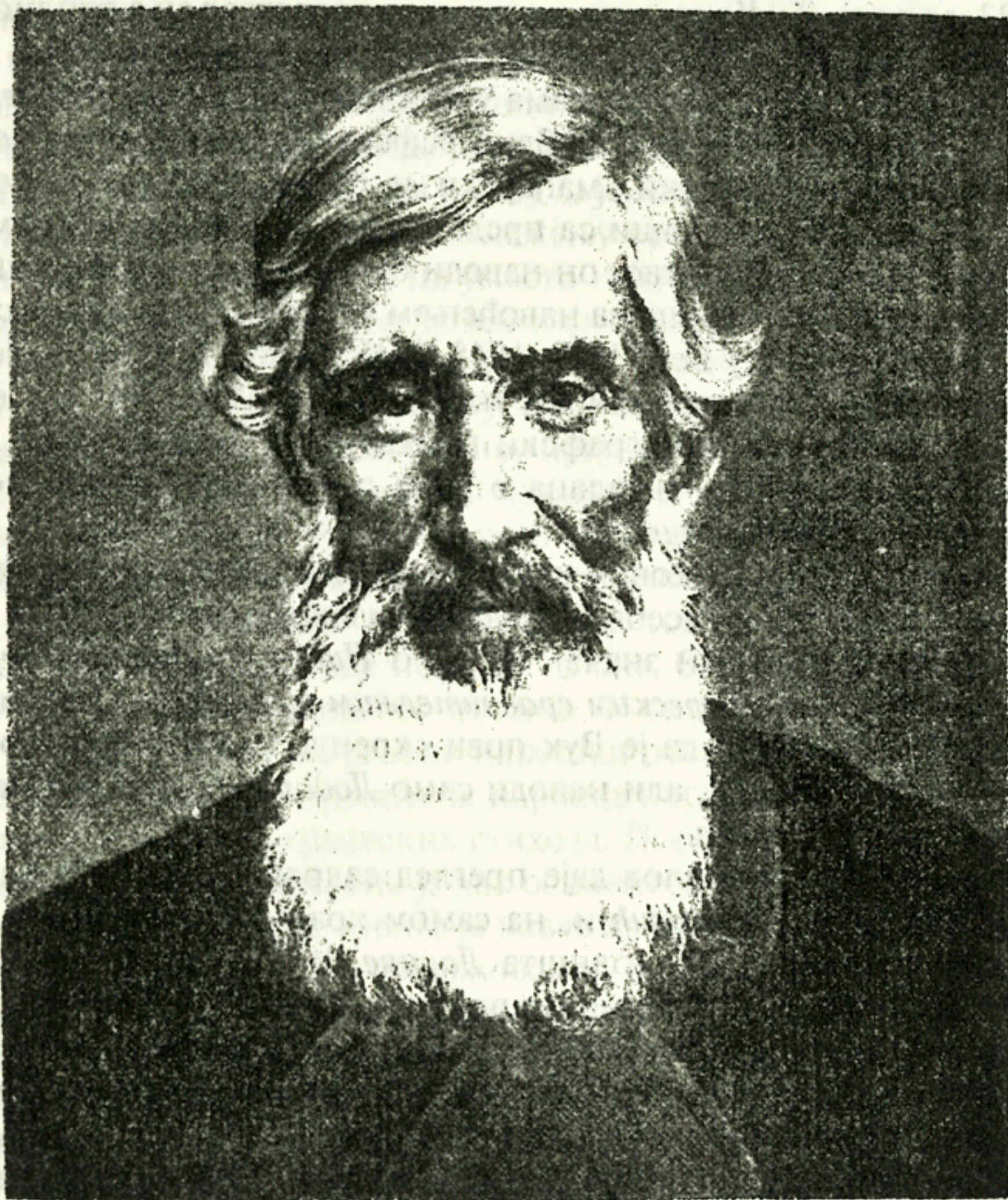
На први поглед чини се да је Каравелов преузимао библиографске описе Вукових дела из биографије Срезњевскога а да је дела објављена после 1846. године описивао по угледу на свога претходника. Али ако се анализира библиографско бележење ова два аутора, могу се уочити поред сличности и разлике у њиховим описима.

Као и Срезњевски, наш аутор библиографске податке даје у утврђеном редоследу наводећи потпун наслов публикације, податке о Вуку као аутору и издавачу (онда када су синтаксички везани за наслов), податак о месту и о години излажења, формат и број страна пагинираних римским бројевима и број страна обележених арапским бројевима. Када описује Вукове збирке народних песама лајпцишког и бечког издања, наводи их као вишетомна дела. Исто као и Срезњевски, тако описује и прве збирке Вукових народних песама, не наводећи наслов *Народна србска пѣснарица*. Такво бележење Вукових збирки срећемо и у библиографским прегледима Вукових дела у *Историјском и биографском годишњаку* и у *Брокхаусовом лексикону*.

У свом опису Каравелов опширне коментаре Срезњевског, о одликама и садржају публикације, замењује сажетом белешком. У њој говори о одзиву који је публикација имала, о њеној садржини или о њеним изворима. Тако уз податке о *Српском рјечнику* из 1818. године посебно наводи да предговор садржи граматику српског језика коју је 1824. године Јакоб Грим превео на немачки језик и уз њу написао опширан увод о словенским народима. Уз опис првог издања народних приповедака, објављеног у Бечу 1821. године, напомиње да је то издање веома ретко и да потиче из Давидовићевих *Новина сербских*. Затим обавештава да оно садржи и збирку српских загонетки и даје стране на којима се она налази. Када описује цетињско издање *Српских народних пословица*, Каравелов указује да се Вук ослањао на Мушкатиновићеву збирку пословица, објављену у Бечу 1787. и потом у Будиму 1806. године, служећи се наводом самога Вука у предговору пословицама. Са своје стране додао је оцену да је Мушкатиновићева збирка незнатне вредности. У библиографском прегледу има још примера за такво проширивање и допуњавање описа појединих дела.

Библиографски опис и садржаји белешки, посматрани као целина, показују да је Каравелов самостално бележио Вукова дела по једном за оно време устаљеном обрасцу. Оно што његово бележење приближава данашњем библиографском описивању јесте означавање издања после података о наслову и ауторству и, посебно, проширивање и допуњавање описа библиографском белешком. С друге стране, може се закључити да је из других извора преузимао библиографска обавештења о књигама које му

нису биле доступне и у тим случајевима је библиографске податке наводио непотпуно и недоследно. На такав закључак упућује на првом месту различито навођење превода Вукових песама.

Измаил Иванович Срезњевски

Бележењем Вукових дела и њихових превода Каравелов је знатно повећао број библиографских јединица. Услед тога морао се суочити са питањем систематизовања грађе коју је имао пред собом. То питање решио је на начин који је такође био примерен његовој тежњи да покаже настанак Вукових дела и њихов одјек у Европи. Тиме је свом библиографском прегледу дао још једно особено обележје.

Насупрот Срезњевском, који је у свом прегледу Вукових дела навео радове по областима стваралаштва, Каравелов се определио за библиографско представљање грађе у хронолошком низу. Прва библиографска јединица коју наводи је и прва Вукова збирка: *Мала простонародња славно-сербска песнарица*. Као што је већ речено, другу Вукову збирку, *Народну*

србску пѣснарицу, описује као други део прве збирке. Следе *Писменица србскога језика* из 1814, *Српски рјечник* из 1818, *Народне српске приповијетке* из 1821. године, па *Народне српске пјесме* лајпцишког издања, објављене током 1823. и 1824. године, заједно са четвртом књигом која је објављена у Бечу 1833. године. Ту Каравелов одступа од представљања библиографских јединица у хронолошком реду. Прво, указује на Копитареву рецензију Вукове антологије народних песама у часопису *Jahrbücher der Literatur* 1825. године, а затим наводи, као библиографске јединице, преводе Вукових песама на немачки, чешки, мађарски и руски језик, објављене тих и каснијих година. Наставивши са представљањем у хронолошком низу, од 1824. године где је био застао, он наводи библиографске јединице до 1862. године. У ствари, низ завршава навођењем четири књиге *Српских народних пјесама*, које су изашле у Бечу 1841, 1845, 1846. и 1862. године и које означава као треће издање Вукових збирки народних песама. Циљ му је био, без сумње, да заокружи библиографски приказ Вукове делатности, што потврђује и обавештавањем читалаца о томе да ће се штампати пета књига песама и треће издање *Рјечника*.

Из знатног броја Вукових чланака у периодици Каравелов је, после хронолошког прегледа засебних издања, издвојио два прилога којима је изгледа придавао посебан значај. Реч је о *Писму Димитрију Фрушићу* и о *Додатку к санктпетербургским сравнитељним рјечницима*. Наводећи их он не пропушта да нагласи да је Вук први скренуо пажњу на бугарски језик, што чини и Срезњевски, али наводи само *Додатак к санктпетербургским сравнитељним рјечницима*.

У два случаја Каравелов даје преглед садржаја публикација. То чини када описује Вуков *Ковчежић* и, на самом крају библиографије, када даје преглед садржаја прва три годишта *Данице*. У оба случаја он не тежи да пружи потпун преглед објављених прилога. Његов особен приступ грађи огледа се нарочито у начину како је саопштио садржај *Данице*. Између осталог, давши наслов чланка *Главне разлике између данашњег Славенског и Српског језика* и податке о странама на којима се он налази, обавештава о томе да је он два пута преведен на руски језик и казује у којим часописима су се преводи појавили.

На библиографски преглед Вукових дела Љубен Каравелов надовезује две јединице које представљају радове о Вуку Караџићу. То су осврт Ватрослава Јагића *Заслуге Вука Стефановића Караџића* и биографски оглед Н. Розена *Вук С. Караџић*, оба објављени 1864. године. Наш аутор напомиње да није могао доћи до њих и да их стога није могао користити. Занимљиво је да он и поред тога наводи за оно време потпуне библиографске податке за обе публикације. И по томе се може закључити да је трагао подједнако за Вуковим делима и за библиографским изворима о њима.

Мада је писан првих година после Вукове смрти, у раздобљу када је доста писано о Вуку, оглед Каравелова је мање потпун и поуздан у биографском делу. Знатно више обавештења о Вуковој делатности пружа његов библиографски одељак, који садржи 44 библиографске јединице, не рачунајући назначене прилоге из садржаја *Ковчежића* и *Данице*. Када се тај библиографски преглед упореди са данашњим библиографским знањем о

Вуковим делима, пада у очи да он није потпун, али и то да је Каравелов у њега уврстио и неколике библиографске јединице, које су библиографима Вукових књига непознате.

Прва таква библиографска јединица, по наводу Каравелова, јесте руски превод Вукових песама извесног Касторског, објављен у Лајпцигу 1838. године. То издање је потпуно непознато, а и тешко се може наслутити ко је био његов преводилац. Познато је да су готово сви преводиоци песама из Вукових збирки били Вукови знанци, али Касторски се не може срести међу његовим кореспондентима,¹¹ а ни у литератури која говори о његовим сарадницима.¹² Овде треба имати у виду да је Каравелов у навођењу превода мање поуздан и доследан него у бележењу оригиналних Вукових издања. Он замењује поједине наслове, па уместо *Volkslieder von Serben* уз име Талф-јеве наводи наслов *Gesänge von Serben* који припада преводиоцу Зигфриду Хаперу. Уз преводе у књигама наводи као библиографске јединице и преведене песме које су објављене у часописима. Отуда је могуће да се ту ради о некаквој омашци у преношењу преузетих података.

Ако је стварно постојање овог издања неизвесно, то сасвим сигурно није случај са преводом Вукових песама у књизи *Отголоски славјанской поэзиі*. Зборник руских превода поезије словенских народа, који Каравелов помиње, доиста је објављен у Москви 1861. године. У засебно означеним одељцима он садржи преводе пољске, чешке, бугарске, српске и хрватске (у истом одељку) и словеначке поезије. У одељцима чешке и српске и хрватске поезије дати су и преводи народног песништва, а одељак бугарске поезије садржи само две преведене народне песме. У зборнику су најбројнији преводи српских и хрватских стихова. Поред девет Прерадовићевих и једне Вразове песме, преведено је чак осамнаест лирских народних песама. Анонимни приређивач ове књиге је навео да српске народне песме потичу из издања Вука Караџића и Челаковског, али не наводи преводиоце на руски језик. Каравелов, међутим, наводи само наслов зборника и преводиоце песама. Помало је загонетно то што он показује да је боље обавештен о преводима Вукових песама у часопису *Денница*, који је издавао Петар Дубровски у Варшави 1842. године, а много мање о преводима српских песама у књизи која је објављена у граду у којем је живео и у време када се већ занимао за Вуков рад. Подаци које је дао за преводе у *Денници*, сасвим се слажу са библиографским бележењем преведених Вукових песама у том часопису, у библиографији *Вук и Пољаци* Милорада Живанчевића.¹³ О преводима у зборнику *Отголоски славјанской поэзиі* на истом месту само каже да потичу од Берга и од преводиоца чије име иза иницијала М. П-ий не открива. Занимљиво је да Каравелов не наводи Бергове преводе Вукових песама у књигама објављеним 1847, 1854. и 1860. године, па је због тога још теже одгонетнути како је дошао до податка да је Берг преводилац песама у овом зборнику.

¹¹ Голуб Добрашиновић: *Библиографија списа Вука Караџића*, стр. 651-666.

¹² Голуб Добрашиновић: *Вук и Руси*. - Ковчежић, VI, Београд, 1964, стр. 36-50.

¹³ Милорад Живанчевић: *Вук и Пољаци*. - Ковчежић, VI, Београд, 1964, стр. 241-252.

Вук Стефановић Караџић

Међу забележеним оригиналним Вуковим делима пажњу привлачи библиографска јединица *Versionis Novi Testamenti Serbicae Specimina* (Lipsiae, 1824). Код Срезњевског наилазимо на јединицу: *Вука Стефановића Караџића Огледи светога писма на Српском језику. У Липисци 1824* (8, IV 25). Оба описа одступају од варијанти овог дела у *Библиографији списа Вука Караџића*. Прва од њих има насловну страну само са српским текстом, као место издања означен је Лајпциг („У Липисци“) и нема предговора, па ни података о пагинацији предговора у опису. Друга варијанта има упоредни наслов на српском и латинском језику, као место издања означен је Беч (латинским називом *Vindobona*), садржи предговор који је на латинском написао Јохан Северин Фатер и у опису има означену пагинацију предговора. Белешка уз описе свих варијанти садржи тумачење да је варијанта са насловном страном на српском била намењена читаоцима Србима, док је она потпунија, са упоредним насловом и предговором, била упућена научном свету.¹⁴

¹⁴ Голуб Добрашиновић: *Библиографија списа Вука Караџића*, стр. 37.

Бележење које налазимо код Срезњевског и Каравелова чини могућом претпоставку да то нису једине варијанте овога дела. Једна од њих је могла имати насловну страну са упоредним насловом на српском и латинском језику, али са Лајпцигом као местом издања, означеним његовим латинским именом. Значи, лист са упоредним насловом и са Бечом као местом издања, у латинском облику, штампан је изгледа накнадно. Према томе, варијанта на коју упућује Каравелов могла је настати тако што су повезани насловна страна са српским и латинским текстом, штампана у Лајпцигу, Фатеров предговор и Вуков превод. Уз ово ваља напоменути да оновремени Вукови библиографи по правилу нису наводили упоредне наслове, па је тако Каравелов могао дати само наслов на латинском који је допуњавао са обликом имена места издања, а Срезњевски је, пак, могао навести наслов само у српском облику.

У библиографском прегледу Љубена Каравелова налази се још једна библиографска јединица која може бити занимљива ако се упореди са бележењем истог Вуковог дела у другим библиографијама. Као што је већ поменуто, при крају прегледа, изван основног хронолошког низа, налази се наслов који је Каравелов овако назначио: *Письмо Д. Фручичу о раздјелу међу Српским и Бугарским језиком*. Љубомир Стојановић је у своју *Библиографију Вукових списа* унео библиографску јединицу *Писмо Димитрију Фрушићу, доктору медицине*, указао да је то дело изашло у виду два додатка *Новинама српским*, уз број 68. и 69, и додао да су касније оба додатка увезана.¹⁵ И у *Библиографији списа Вука Караџића* налази се библиографска јединица са истим насловом, уз напомену да су додаци засебни и да је дело прештампано у московском часопису *Вѣстник Европы*, 1823. године.¹⁶ Своју верзију наслова Каравелов није могао преузети из накнадно повезаног сепарата, који наговештава Љубомир Стојановић, ни из руског превода, јер такав накнадно дат наслов не би одговарао садржају овог Вуковог рада. Вук у њему говори о односу српског, руског и старословенског језика и у вези са тим помиње и бугарски језик.¹⁷ Биће да је бугарски књижевник и родољуб свесно нагласио у наслову однос између српског и бугарског језика, како би могао истаћи да је Вук први указао европској културној и научној јавности на језик његовог народа, и то баш тим прилогом.

Осврт на живот и рад Вука Стефановића Караџића, о којем смо говорили, показује да његов аутор није био егзактан ни доследан у биографском и библиографском уобличавању грађе коју је имао пред собом. Ипак, желећи да истакне Вуков лик као узор националног културног прегалаштва, Љубен Каравелов је оставио дело од немалог културно-историјског значаја. Оно за нас може бити још значајније ако у њему нађемо подстицај за истраживање Вуковог културног наслеђа.

¹⁵ Љубомир Стојановић: *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*. - Београд - Земун, 1924, стр. 761-762.

¹⁶ Голуб Добрашиновић, наведено дело, стр. 29.

¹⁷ Љубомир Стојановић, наведено дело, стр. 225-227.

РЕГИСТАР

А

- Аврамовић, Димитрије 93
Адашевци 95
Аделунг, Јохан Кристоф 8, 37
Аделунг, Фридрих 31
Алба 89
Андрејевић, Арса „Кастриот” 10
Андрејевић, Јован Јолес 121
Антић, Вук 93
Антић, Љубица 93
Арад 6, 8, 17, 20, 21, 23, 26, 27, 28, 31,
32, 33, 34, 35, 39, 47, 48, 57, 60,
61, 64, 69, 70, 114
Арањ, Јанош 128
Арсенијевић, Лазар 81
Атанацковић, Богобој 121
Атанацковић, Платон 58-64, 66, 69,
115, 121, 126-128, 130-131
Аустрија, Аустријска царевина 7, 11,
19, 20, 21, 22, 24, 27, 41, 42, 44, 51,
52, 53, 66, 71, 96, 102, 103, 104, 111,
116, 118, 122, 123, 125, 135

Б

- Бајић, Петрија 40, 71, 74, 80, 91
Бајић, Теодор 71
Бајул, Никола 15
Балкан, Балканско полуострво 22-23,
27
Бан, Марија 93
Банат 18-19, 25, 33, 42, 46
Бартудецки, дворски саветник 30
Бата Лака в. Арсенијевић, Лазар
Бачка 42
Безег, Амалија 27

- Београд 7, 8, 9, 12, 13, 22, 25, 26,
39, 42, 44, 58, 70, 71, 72, 73, 74, 76,
77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87,
88, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 101, 105,
111, 120, 130, 133, 134, 136, 141, 143
Берг, Николај Васиљевич 141
Берић, Павле 108
Берлин 117
Бесарабија 11, 31, 83, 87
Беч 7, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 22,
25, 31, 35, 39, 40, 41, 42, 44, 49, 50,
51, 52, 53, 55, 58, 59, 62, 67, 68, 71,
72, 73, 79, 88, 89, 91, 98, 100, 103,
104, 110, 111, 117, 118, 119, 121, 127,
131, 138, 140, 142, 143
Бикицки, Милана 5
Бог 47
Богдановић, Константин 118-119
Божиловић, Ђорђе 135
Бозитовац, Гаврило 45, 106, 108-109
Бојаци, Михаило Ђорђе 15
Бока, Бока Которска 23, 50, 84, 90, 91
Бољевци 71
Борак 24
Босна 23
Бошковић, Јован 78, 82
Бранковина 109
Бранковић, Аврам 109
Бранковић, Ђорђе, деспот [гроф] 21
Братислава 45, 71, 113
Брза Паланка 8, 9
Бугарска 135
Бугарски, Стеван 19
Будим 7, 8, 15, 18, 20, 25, 48, 52, 56,
58, 79, 88, 100, 103, 104, 105, 106,
121, 138
Буге, Ами 71, 75
Буковина 31

В

- Варшава 31, 115, 141
 Василијевић, Василије 71, 73, 82,
 86-87, 100-101
 Венеција 21, 84
 Весели, Еуген 110
 Веселинов, Иванка 5
 Видаковић, Милован 73, 99, 101,
 103, 108, 110
 Видин 80
 Вијена в. Беч
 Виланд, Кристоф Мартин 37, 99, 114
 Вилна [Вилнус] 31
 Vindobona в. Беч
 Витковић, Михаило 45, 106, 113
 Вишњић, Филип 41
 Владисављевић, Марија 119
 Влашка 26
 Вожд в. Карађорђе
 Возаровић, Глигорије (Глиша) 6,
 71-82, 83, 88, 91-93
 Возаровић, Сара 73, 93
 Војводство Србија и Тамишки Банат
 116, 119, 121, 123, 128, 130, 131, 132
 Војна крајина 18, 116
 Волтер, Франсоа Мари Аруе 108,
 110
 Враз, Станко 141
 Вранић 89, 91
 Врачар 81, 82
 Врдник, манастир 26
 Вујанић, Теодор 88
 Вујић, Јоаким 51-53
 Вук, Вук Шумадинац в. Караџић,
 Вук Стефановић
 Вуковар 100
 Вуксановић, Миро 6
 Вучић-Перишић, Тома 91

Г

- Гаврило в. Возаровић, Глигорије
 Гавриловић, Јован 10
 Гавриловић, Пејо 87-89
 Гашпаровић, Аврам 111
 Георгије Манојло в. Емануел, Георгије
 Арсенијевич
 Георгијевић, Лука Милованов 8, 12,
 15, 42
 Геснер, Соломон 99

- Гете, Јохан Волфганг 37
 Главинић, Ђорђевије 88
 Гос. Арс-ич в. Емануел, Георгије
 Арсенијевич
 Грахово 84
 Гргетек [Гргетег], манастир 26
 Грим, Јакоб 15, 138
 Гродска [Гроцка] 87

Д

- Давидовић, Димитрије 7, 12, 15, 34,
 39, 71-73, 81, 98, 99, 100-101, 111,
 138
 Далмација 50
 Даничић, Ђура 70
 Демелић, Анка 30
 Демелић, породица 18, 30
 Деметровић, Јован 106, 108
 Державин, Гаврило Романович 27
 Дикичић, Петар 88
 Димитријевић, Јанићије в. Ђурић,
 Јанићије Димитријевић
 Добрашиновић, Голуб 90, 133-134,
 141-142
 Добровојевић, Арон 51, 55, 58
 Добровски, Јозеф 8, 43, 64, 66
 Доброљубов, Николај Александрович
 136
 Дрвењак, Мијајло 81
 Дубровник 23, 50, 58, 115
 Дубровски, Петар 141
 Дурковић-Јакшић, Љубомир 84, 94

Ђ

- Ђорђе в. Карађорђе
 Ђорђевић, Јован 121, 130
 Ђорђевић, Пера 133
 Ђурић, Јанићије Димитријевић 9, 11

Е

- Европа 16, 17, 21, 23, 27, 43, 44, 69,
 89, 123, 125, 139, 143
 Емануел, Георгије Арсенијевич 85,
 87-88

Ж

- Живанчевић, Милорад 141
 Живковић, Савка 11
 Живковић, Станимир [псеудоним] 99
 Живковић, Стефан Васиљевић
 (Стеван Васиљев Живкович) 8-9, 11,
 15, 68, 101

З

- Загреб 120, 132
 Задар 116
 Земун 26, 71, 73, 86, 87, 91, 93, 100,
 101, 119, 120, 143
 Зорић 81
 Зрмања 116

И

- Иванковац 23
 Ивановић в. Текелија, Сава
 Игњатовић, Ђорђе 134-136
 Игњатовић, Јаков 119
 Игњатовић, Мојсеј 53
 Илирске провинције 24
 Илић, Самуило 100
 Илијћ, Петар 88
 Инђија 26
 Исаиловић (Исајловић), Димитрије
 71, 81, 91, 101
 Истра 50
 Италија 84, 136

Ј

- Јагић, Ватрослав 140
 Јадар 137
 Јадранско море 23
 Јазак, манастир 26
 Јанг, Едвард 99
 Јанковић, Паун 67
 Јанковићи 117
 Јањаћевић, Аци-Јован 88
 Јаш [Јаши] 31
 Јефрем О. Т-ћ [Јефрем Обреновић
 Теодоровић] в. Обреновић, Јеврем
 Јовановић, Михаило 44, 45, 51, 55,
 114

- Јовановић, Јован Змај 70, 121, 128
 Југовић, Иван [Јован Савић] 8

К

- Казанци 88
 Камбер, породица 119
 Кантарџија (Кантарђија), Пејо в.
 Гавриловић, Пејо
 Каравелов, Љубен 6, 133-143
 Карађорђе, Карађорђе (Георгије
 Петровић) 9, 11, 21, 25, 26, 38, 42,
 83, 101
 Карацић, Вилхелмина - Мина 137
 Карацић, Вук Стефановић 6-18,
 27-36, 38-45, 48, 50, 55, 57-64, 66-70,
 71-73, 75, 79, 81-82, 83-91, 93, 99-101,
 103-106, 108-112, 115, 119, 126,
 133-143
 Карећи, Анастасије 15
 Карло Велики 43
 Карловац 100
 Карловци в. Сремски Карловци
 Карољи, Јосиф 130
 Касторски 141
 Катарина II 52
 Каулици, Константин 103-105, 108
 Каулици, породица 99
 Кевермеш 44, 50
 Кенгелац, Павле 36, 48
 Кепен, Петар Иванович 110, 137
 Кијево [Кијев] 31
 Кикинда 132
 Килијан, књигопродавац 37
 Кирил 37
 Кирјаковић, Георгије 51, 53
 Кишињев (Кишинов) 31, 101
 Кладово 8, 9
 Книпе 114
 Ковачевић, Васиљ Петров 88
 Колар, Јан 109, 118, 126
 Копитар, Јернеј 7, 13, 15, 16, 18, 32,
 34, 42, 52, 58, 66, 69, 75, 99, 101, 108,
 111, 137, 140
 Копривштица 135
 Кордун 8
 Коцебу, Аугуст 113
 Крагујевац 71, 116
 Крајина в. Неготинска Крајина
 Кракава [Краков] 31
 Крестич [Крестић], Димитрије 26

Кречане 82
 Кречански в. Возаровић, Глигорије
 Кронштат 31
 Крушедол, манастир 26
 Кујунџић, Милан Абердар 70
 Кулаковски, Платон 133
 Курцбек, Јосиф 15

Л

Л., Лукијан в. Мушицки, Лукијан
 Лавов (Лвов) 31, 115
 Лаза из Вранића в. Поповић, Лазар
 Лазар в. Свети великомученик Лазар
 Лазаревић, Мојсило 73, 86
 Лазаревић, Урош 88
 Лазић, Василије 67
 Лајпциг 33, 34, 75, 141, 142, 143
 Лежимир 71
 Лика 116
 Липиска, Липск, Lipsia в. Лајпциг
 Лозница 137

Љ

Љубибратић, Тома [псеудоним] 99

М

М. П-ий 141
 Магарашевић, Георгије 6, 30, 45,
 50-52, 95-111, 113-115, 118, 120-121,
 126
 Мајка Ангелија [Ангелина] 26
 Мајурева 39
 Македонија 135
 Малетић, Ђорђе 71, 77, 80
 Мануиловић, Мојсеј 27
 Марјановић, Лазар 73
 Марјановић, Сара в. Возаровић, Сара
 Марко буљугбаша 89
 Марковић, Константин 119
 Марковић-Комадина, Стојан 88
 Маџарска в. Угарска
 Медаковић, Богдан 131
 Медаковић, Георгије 116
 Медаковић, Данило 6, 116-132
 Медаковић, Милорад 119

Мелентије, митрополит 82
 Метерних, Клеменс 45, 91
 Мехадија 26, 40
 Милетић, Светозар 131
 Милицавац, Живан 95
 Милићевић, Милан Ђ. 94
 Миловук, Јосиф 45, 52, 55, 59,
 105-106, 108-109
 Милутиновић, Ђура Црногорац 6, 71,
 83-94
 Милутиновић, Сима Сарајлија
 (Симеон) 8, 71, 75-80, 84-85, 87, 109
 Милутиновић-Херцеговац, Ђура в.
 Милутиновић, Ђура Црногорац
 Митровић, Јеремија Д. 79
 Мићић, Радован 5-6, 73
 Михановић, Антун (Антон
 Мијановић) 90-91
 Мишић, Смиља 94
 Младеновић, Субота 125-126, 130
 Млечи в. Венеција
 Молдавија 11, 27, 31, 101
 Москаљ 37
 Москва 31, 134, 135, 136, 141
 Мостар 88
 Мркаљ (Меркаило), Сава 8, 12-13,
 15, 42
 Мушицки, Георгије 38
 Мушицки, Лукијан 7, 14, 31, 35-39,
 41, 48, 68-70, 83, 97, 99, 101, 103, 106
 Мушкатиновић, Јован 138

Н

Нако, Јован 46, 114, 127
 Наполеон, Бонапарте 20-24, 26-27,
 84, 96, 100
 Натошевић, Ђорђе 131
 Неготинска Крајина 8, 11
 Немачка 72, 104, 136
 Ненадовић, Љубомир П. 93-94
 Ненадовић, прота Матеја 23, 86
 Ненадовић (Ненадов), Стојан 9-10
 Нешић, Димитрије 15
 Николајевић, Ђорђе 58, 115
 Николић, Јован 46, 114
 Ниш 88, 135
 Новаковић, Стефан 15, 19
 Новгород 31
 Нови Сад 6, 19, 38, 45, 51, 52, 58, 70,

82, 95, 99, 101, 103, 104, 105, 110, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132

О

Обрадовић, Доситеј (Доситије) 8-9,
12, 14, 70, 75-79, 81, 97-98, 102-103,
105, 109-110, 112-113, 130-131
Обреновић, Јеврем (Господар Јеврем)
40, 79-80, 91, 117
Обреновић, Љубица, кнегиња 40-41,
93, 116
Обреновић, Милан [старији син кнеза
Милоша] 116
Обреновић, Милош, кнез 38, 42-44,
62, 71, 77, 80, 82, 88-89, 91, 93, 100,
109, 111, 112, 116-118
Обреновић, Милош, син Јевремов
117
Обреновић, Михаило, кнез 117
Обреновић, Петрија в. Бајић, Петрија
Обреновићи 80, 93, 117-118, 130
Опово [Хопово], манастир 26
Оршава 26
Осат 8
Остружница 87
Отовић, Владимир 5

П

Павловић, Теодор 44-55, 58, 60, 69,
113-115
Пап, Ладислав Василије 15
Париз 133
Париповић, Ристо Михаилов 88
Пачић, Јован 109
Пејичић, Константин 58, 115
Петар в. Петровић-Његош, Петар I
Петар, митрополит 82
Петар Велики (Петар) 20, 43, 52
Петербург в. Петроград
Петровић, Гедеон 98, 104
Петровић, Петар, епископ арадски
20
Петровић Његош, Петар I (Свети
Петар) 42, 83-84, 89
Петровић Његош, Петар II 5, 50, 137
Петроград 31, 75, 137

Петронијевић, Аврам 75
Пешта 7, 8, 12, 17, 18, 19, 28, 33, 34,
38, 39, 40, 41, 44, 45, 49, 51, 52, 53, 55,
56, 60, 68, 71, 86, 97, 98, 100, 106, 110,
114, 115, 118, 119, 121, 122, 123, 124,
125, 127, 128, 131
Пирх, Ото Дубислав 71, 73-75, 81, 111
Пловдив 135
Подриње 8
Подруговић, презиме 88
Подруговић (Подругович), Тешан 41,
87-88
Подунавље 18
Пожун в. Братислава
Ползовић, Гаврило 131
Поморишје 18, 25
Попов 137
Поповић в. Текелија, Сава
Поповић, Дионисије 19
Поповић, Ђорђе Даничар 130-131
Поповић, Јевта 105
Поповић, Јован Стерија 45, 67,
108-110, 127, 130
Поповић, Лазар 89, 91
Поповић, Павле Арс. 68-69
Поповић, Сретен Ј. 81-82, 88, 91-93
Поповић Мостарски, Јован 38-39
Потисје 18
Праг 110
Прерадовић, Петар 141
Приморје 116
Протић, Георгије 93
Псков 31
Путник, Аврам 20
Путник, Алка 20
Пухмајер 43

Р

Р. М. в. Мићић, Радован
Раваница в. Врдник, манастир
Радишић, Вукашин 78
Радовановић (Радованович), Милутин
86
Радоњић, Миљко 11
Рајачић, Јосиф 119
Рајић, Јован 33
Рајић, Јован Млађи 118
Рајић, Петар 55, 106
Рајовић, Цветко 71, 75, 81
Раковац, манастир 26

Ранке, Леополд 71, 73, 110
 Ранковић, Максим 86, 89
 Ремета [Велика Ремета], манастир 26
 Розен Н. 140
 Розмировић, Андрија 106, 109
 Роткирх 43
 Ружа, заручница Вукова 137
 Русија (Росија) 15, 18, 20, 22-24, 25,
 26, 27, 31, 32, 50, 51, 53, 65, 68, 69,
 104, 109, 110, 114, 135, 137

С

С. Доброљуб в. Текелија, Сава
 Саборна црква 77
 Савић, Јевта 10, 11
 Сандић, Александар 133
 Сарајево 88
 Свети великомученик Лазар 26
 Свети Сава 70, 81
 Свети Стефан Штиљановић 26
 Свети Теодор Тирон 26
 Сегедин 71
 Сенђурађ, манастир 36
 Симић, Алекса 71-73, 88, 91, 93
 Симић, Бисенија 93
 Симић, Босиљка 93
 Симић, Борђе 93
 Симић, Стевана 93
 Симић, Стојан 93
 Симонович [Симоновић], Милутин
 87, 89
 Сјеница 88
 Славонија 43
 Соколовић, Петар 109
 Соларић, Павле 8, 103, 105
 Сомбор 106, 115
 Софија 134, 135, 136
 Србија (Сербија) 8, 9, 10, 11, 18,
 22-23, 25-26, 32, 38, 42, 43, 44, 50, 55,
 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 83, 85, 86,
 89, 90, 92, 93, 96, 97, 100, 102, 111,
 112, 116, 117, 118, 130, 135, 137
 Срезњевски, Измаил Иванович 133,
 136-140, 142-143
 Срем, Сријем 8, 26, 42, 137
 Сремски Карловци 7, 13, 14, 15, 16,
 28, 31, 41, 95, 97, 98, 103, 116, 119,
 137
 Српска Војводина в. Војводство
 Србија и Тамишки Банат

Стајић, Васа 118, 132
 Стаматовић, Павле 45, 50-51, 113
 Станковић, Георгије 55, 106, 108
 Станковић (Станкович), Игњатије
 28, 30
 Стара Вла[х] 88
 Стејић, Јован 40
 Стефан в. Свети Стефан Штиљановић
 Стефан [цар Душан] 32
 Стефановић, Вук в. Караџић, Вук
 Стефановић
 Стојановић, Исидор 71, 76-77, 82
 Стојановић, Љубомир 13, 17, 28, 30,
 32, 39, 59, 60, 68, 73, 83, 86, 89, 101,
 105, 111, 143
 Стојанович [Стојановић], Николај 110
 Стојковић, Атанасије 83-84, 113-114
 Стратимировић, Стефан 7, 13-16,
 19, 20, 28-30, 38, 62, 66-67, 97, 99,
 104, 121, 126-127
 Суботић, Јован 121, 126-127

Т

Тадијћ, Теодор 88
 Талија в. Италија
 Талфјева [Тереза Албертина Лујза
 фон Јакоб] 141
 Тамишки Банат 18
 Татишчев, Дмитриј Павлович 51, 111
 Твер 31
 Текелија, Јован 22
 Текелија, Лазар 25, 27
 Текелија, Петар, брат Савин 33
 Текелија, Петар, генерал 12, 26, 39,
 47, 53
 Текелија, Сава, Сава от Тјукјули,
 Текелија 6, 7-9, 12-13, 16-40, 43-44
 46-51, 53-62, 64-70, 114-115
 Текелије 47
 Телемах, в. Живковић, Стефан
 Васиљевић
 Темелхоф 74
 Темишвар 18, 21, 33, 39, 45, 100, 115,
 119, 123, 128
 Теодоровић, Драго 28
 Тирка, Марија 18, 29-30
 Тирка, Теодор Деметер 18, 29-30
 Тирол, Димитрије 39, 45, 58, 71,
 80-81, 115
 Тодор в. Свети Теодор Тирон

Томић, Петар 8
 Топола 9
 Трлајић, Глигорије 103
 Троноша, манастир 137
 Трст 28, 50
 Тршић 33, 57
 Тула 31
 Турска, Турска царевина 11, 21, 23, 43

У

Угарска, Угарско краљевство 18, 30,
 45, 53, 106, 121
 Украјина 137
 Урош [Немањић], цар 26

Ф

Фатер, Јохан Северин 142-143
 Фенелон 11
 Франц I 19, 24, 52-53
 Француска 22-24, 27
 Фрушић (Фручич), Димитрије 7, 12,
 15, 81, 98, 101, 140, 143
 Фрушка гора 96

Х

Хабзбуршка Монархија, Монархија в.
 Аустрија
 Хале (Хала) 34, 39
 Хапер, Зигфрид 141
 Хацић, Анка 93
 Хацић, Дафина 93
 Хацић, Јован (Милош Светић) 45,
 50-51, 52, 58-59, 67, 71, 75, 82, 91, 93,
 98, 101, 103, 106, 108-114, 121,
 126-127, 130-131
 Хацић, Марија 93
 Хацић, Милица 93
 Хацић, Софија [кћерка Јованова] 93
 Хацић, Софија [мајка Јованова] 93
 Херцеговина, (Ерцеговина) 23, 34, 88
 Херцен, Александар Иванович 136

Хинц, Карл 127
 Хицингер 43
 Ходош, манастир 27
 Хорације Флак Квинт 110-111

Ц

Цариград 23
 Цетиње 50
 Црква светих апостола Петра и Павла
 25, 47, 49
 Црква светог Марка 77
 Црна Гора (Черна Гора) 23, 33-34,
 87, 90, 91
 Црногорски владика в. Петровић
 Његош, Петар I

Ч

Челаковски, Франтишек Ладислав
 141
 Черевих 8
 Чернишевски, Николај Гаврилович
 136
 Черновиц 31
 Чешка 109
 Чотрић, Јевта в. Савић, Јевта
 Чурчић, Марија 5

Ш

Шафарик, Јанко 93
 Шафарик, Павел Јозеф 66, 99-101,
 103-107, 111, 118, 120
 Швајцарска 99
 Шибеник 71
 Шићар (Шићаревић), Јован 5, 58,
 108, 114-115
 Шиш. в. Шишатовач, манастир
 Шишатовач, манастир 14, 15, 16, 31,
 32, 35, 39, 48, 97, 103
 Шишков, Александар Семјонович
 31, 109-110

БИО-БИБЛИОГРАФСКА БЕЛЕШКА

Радован Мићић (Бечеј, 21. XI I 1944) дипломирао је на Филолошком факултету у Београду 1967. године, библиотекар је у Библиотеци Матице српске од 1971. Од 1973. године учествује са саопштењима на стручним библиотекарским и на књижевнонаучним скуповима и објављује прилоге у часописима и зборницима. Аутор је приручника *Увод у библиотекарство* (1988) и уџбеника, са др Пирошком Чаки, *Основе библиотекарства* (1977).

Радови, одабрани за ову књигу, настали су између 1987. и 1995. године. Први, *Вук и Текелија*, писан за ово издање, завршен је у пролеће 1995. Други, *Савременици о Глигорију Возаровићу*, био је саопштен на скупу посвећеном првом српском књижду и издавачу, у Сремској Митровици 1990. године, и сада се штампа први пут. Чланци *Вуков и Возаровићев скупитељ пренумераната Ђура Милутиновић Црногорац*, *Георгије Магарашевић*, *Сербска Летопис и Библиотека Матице српске* и *Данило Медаковић и Матица српска* објављени су у свескама Годишњака Библиотеке Матице српске за 1990, 1992. и 1993. годину. Рад *Љубен Каравелов о животу и раду Вука Стефановића Караџића* био је саопштен на Сусретима библиографа 1987. године у Инђији и следеће године је штампан у зборнику радова са тог скупа.

Нови Сад, Матица српска
Београд, Матица српска

САДРЖАЈ

РЕЧ УРЕДНИКА	5
ВУК И ТЕКЕЛИЈА	7
САВРЕМЕНИЦИ О ГЛИГОРИЈУ ВОЗАРОВИЋУ	71
ВУКОВ И ВОЗАРОВИЋЕВ СКУПИТЕЉ ПРЕНУМЕРАНАТА БУРА МИЛУТИНОВИЋ ЦРНОГОРАЦ	83
ГЕОРГИЈЕ МАГАРАШЕВИЋ, СЕРБСКА ЛЕТОПИС И МАТИЦА СРПСКА	95
ДАНИЛО МЕДАКОВИЋ И МАТИЦА СРПСКА	116
ЉУБЕН КАРАВЕЛОВ О ЖИВОТУ И РАДУ ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЦИЋА	133
РЕГИСТАР	145
БИО-БИБЛИОГРАФСКА БЕЛЕШКА	152

Библиографска белешка
за књигу: Вук и Текелија
Нови Сад, Матица српска
1995

Радован Мићић
ПОРТРЕТИ
ИЗ СРПСКЕ КУЛТУРНЕ ИСТОРИЈЕ

Издавач

Библиотека Матице српске
Нови Сад, Матице српске 1

Лектор и коректор
Душко Вртунски

Регистар

Радован Мићић

Технички уредник
Реља Дражић

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство за културу Републике Србије

Припрема и штампа

Футура публикације

Нови Сад, Каће Дејановић 21

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

886.1-4

МИЋИЋ, Радован

Портрети из српске културне историје / Радован Мићић. - Нови Сад : Библиотека Матице српске, 1995 (Нови Сад : Футура публикације). - 151 стр. : илустр. ; 23 см. - (Трагови ; књ. 5)

Тираж 500. - Регистар

ISBN 86-80061-14-X

